acces la istorie

HABSBURGII *şi* HOHENZOLLERNII

1713-1786

Walter Oppenheim

ALL

Habsburgs and Hohenzollerns 1713-1786
Walter Oppenheim
Copyright © 1993 Walter Oppenheim
First published in English by Hodder & Stoughton.

Habsburgii și Hohenzollernii 1713-1786
Walter Oppenheim
Traducere: Roxana-Aura Duma

Copyright © 1995, 1998, 2001 **BIC ALL**
Toate drepturile rezervate Editurii **BIC ALL**.
Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără permisiunea scrisă a Editurii **BIC ALL**.
Drepturile de distribuție în străinătate aparțin în exclusivitate Editurii **BIC ALL**.
All rights reserved. The distribution of this book outside Romania, without the written permission of **BIC ALL**, is strictly prohibited.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
OPPENHEIM, WALTER
Habsburgii și Hohenzollernii 1713-1786/Walter Oppenheim;
trad.: Roxana-Aura Duma, Ediția a III-a, București: BIC ALL, 2001
176 p.; 21 cm (Acces la istorie)
Bibliogr.
ISBN 973-571-356-X

I. Duma, Roxana-Aura (trad.)

Editura **BIC ALL**	Bd Timișoara nr. 58, sector 6 București, cod 76548 ☎ 402 26 00 Fax: 402 26 10
Departamentul difuzare	☎ 402 26 20 Fax: 402 26 30
Comenzi la:	comenzi@all.ro
URL:	http://www.all.ro
Redactor:	Roxana-Aura Duma
Procesare copertă:	Daniel Țuțunel
Ilustrația copertei:	Portret al lui Frederic cel Mare de Anton Graff, 1782.

PRINTED IN HUNGARY, ALFÖLDI NYOMDA PLC.

Acces la istorie

HABSBURGII ȘI HOHENZOLLERNII 1713-1786

Walter Oppenheim

Traducere de Roxana-Aura Duma

ALL

Cuprins

	Prefață	IX
CAPITOLUL 1	Introducere: Habsburgii şi Hohenzollernii	1
	1. Germania în secolul XVIII	1
	2. Imperiul în 1713	3
	3. Ascensiunea Hohenzollernilor	5
	4. Lupta pentru supremație	6
	a) Responsabilitatea lui Carol al VI-lea	7
	b) Realizările lui Frederic Wilhelm	7
	c) Cauzele razboaielor	7
	d) Victoria prusacă	7
	e) Opera Mariei Tereza	7
	f) Opera lui Frederic al II-lea	8
	Indrumări	9
CAPITOLUL 2	Domnia lui Carol al VI-lea	10
	1. Întărirea statului	10
	2. Moştenirea trecutului	11
	3. Crearea imperiului dunărean	12
	4. Ascensiunea lui Carol al VI-lea	15
	5. Politica internă	16
	a) Surtea	16
	b) Imperiul multinațional	17
	c) Imperiul multireligios	18
	d) Guvernarea centrală	20
	e) Finanțele	22
	f) Economia	22
	g) Guvernarea locală	23
	h) Concluzii	25
	6. Problema succesiunii la tron	25
	7. Politica externă	28
	8. Evaluări	30
	a) Moartea lui Carol al VI-lea	30
	b) Concluzii	30
	Indrumări	31
CAPITOLUL 3	Frederic Wilhelm I	33
	1. Începuturile	33
	2. Filosofia lui Frederic Wilhelm	36
	3. Armata	37
	a) Reformele militare	37
	b) Nobilimea şi armata	40

c) Cât de eficiente s-au dovedit reformele lui Frederic Wilhelm asupra armatei? 41
4. Politica externă 42
a) Politica pacifistă 42
b) În ce masură a reuşit politica externă condusă de Frederic Wilhelm
5. Reforma sistemului de guvernare 45
6. Finanţele 47
7. Religia şi populaţia 48
8. Educaţia 49
9. Economia 50
10. Evaluări 51
Indrumări 54

CAPITOLUL 4 Habsburgi contra Hohenzollerni 59
1. Izbucnirea războiului 59
a) Decizia de atac 60
b) Slăbiciunile Austriei 62
2. Primul război silezian 63
a) Bătălia de la Mollwitz 63
b) Intervenţia Franţei 64
3. Războiul pentru succesiunea la tronul Austriei 65
4. Tratatul de la Aix-la-Chapelle 68
5. Revoluţia diplomatică 69
a) Ţelurile Mariei Tereza 69
b) Ascensiunea lui Kaunitz 70
c) Politica lui Frederic 71
d) Schimbarea alianţelor 72
e) Cucerirea Saxoniei de către Prusia 74
6. Alianţa împotriva Prusiei 75
7. Primul an de război 77
8. Campania din 1758 79
9. Campania din 1759 80
10. Campaniile din perioada 1760-1762 82
11. Sfârşitul războiului 83
a) Tratatul de la Hubertusburg 83
b) Consecinţele războiului 84
c) Cauzele supravieţuirii Prusiei 86
Indrumări 90

CAPITOLUL 5 Maria Tereza 94
1. Austria în 1740 94
2. Reforma sistemului de guvernământ 96
a) Guvernarea centrală 96
b) Guvernarea locală 97
3. Reforma sistemului de taxe 98

4. Reformarea armatei 101
5. Problema şerbiei 102
6. Religia 104
7. Maria Tereza şi familia ei 107
8. Evaluări 109
Indrumări 112

CAPITOLUL 6 Frederic al II-lea şi Prusia 115
1. Prusia ca mare putere 115
2. Reforma justiţiei 115
3. Sistemul de guvernare 117
4. Politicile financiare 119
5. Politicile economice 121
6. Politicile sociale 122
7. Nobilimea şi ţărănimea 123
8. Armata şi statul 126
9. Frederic şi urmaşii lui 129
10. Concluzii 131
Indrumări 134

CAPITOLUL 7 Austria şi Prusia după 1763 138
1. Obiectivele politicii externe ale Austriei şi Prusiei în 1763 138
2. Alianţa ruso-prusacă 140
3. Prima împărţire a Poloniei. 142
4. Războiul pentru succesiune în Bavaria. 144
5. Răsturnarea alianţelor 147
6. Liga prinţilor, 1785 148
7. Realizările Austriei 149
a) Păstrarea statutului de mare putere 149
b) Crearea statului austriac 151
8. Realizările Prusiei 152
9. Rivalitatea dintre Habsburgi şi Hohenzollerni şi Europa 153
Indrumări 154

Tabel Cronologic 157

Bibliografie suplimentară 163

Index 166

Cuvânt înainte

Către cititorul obișnuit

Seria „Acces la istorie" a fost inițiată mai ales la nivelul cerințelor studenților și elevilor care susțin examene legate de subiectele respective, dar oferă o mulțime de informații interesante și cititorului obișnuit. Partea principală a cărții (textul propriu-zis, mai puțin îndrumările de la sfârșitul capitolelor) reprezintă un studiu ușor de citit și incitant totodată, ce are coerența necesară unei cercetări istorice. Intenția autorilor a fost nu doar să ofere o prezentare clară și concisă a unor evenimente din trecut, ci să stimuleze cititorii (chiar și pe cei neinițiați) în a-și forma o opinie despre subiectul pus în discuție. Astfel, în loc să transmită o sumă de „adevăruri istorice" plate, lucrările din această colecție conțin puncte de vedere și interpretări diferite.

Către studenți și elevi

În funcție de subiectele care vă interesează și de timpul de studiu pe care îl aveți la dispoziție, puteți proceda în mod diferențiat atunci când folosiți această carte pentru pregătirea unui examen.

De exemplu, dacă doriți să vă formați o idee generală asupra subiectului, în cel mai scurt timp posibil, următoarele căi ar fi, probabil, cele mai eficiente:

- Citiți capitolul 1 în întregime.
- Pentru fiecare dintre capitolele următoarele, începeți cu secțiunea „Să luăm notițe" și, dacă subiectul vă interesează, citiți tot capitolul, oprindu-vă la fiecare subcapitol pentru a nota principalele probleme dezbătute.

Dacă doriți totuși să abordați întreaga tematică a cărții și dispuneți de timpul necesar, ar fi avantajos să folosiți pentru fiecare capitol următoarea procedură:

1. Citiți tot capitolul, de preferat într-o singură ședință.

2. Studiați schema de la sfârșitul capitolului, asigurându-vă că în linii mari l-ați înțeles.

3. Citiți secțiunea „Să luăm notițe" (și secțiunea „Să răspundem la întrebări-eseu") și decideți dacă mai aveți de lucrat la capitolul respectiv. În anumite secțiuni importante ale cărții, va trebui să citiți capitolul a doua oară, să vă opriți la fiecare titlu și paragraf și să vă gândiți (să scrieți un rezumat) la ceea ce ați citit.

4. Abordați secțiunea „Întrebări bazate pe izvoare". Citiți întrebările și formulați-vă răspunsurile mintal sau în scris.

După ce ați citit întreaga lucrare, studiați secțiunea „Lecturi suplimentare" și alegeți acele titluri care v-ar putea completa informațiile.

Scopul nostru a fost să vă trezim interesul și să vă facem studiul cât mai agreabil. Sperăm că la încheierea lecturii veți aprecia că el a fost atins.

CAPITOLUL 1

Introducere: Habsburgii şi Hohenzollernii

1. Germania în secolul XVIII

Germania aşa cum o cunoaştem este o realizare recentă. Acum două sute de ani nici nu se pomenea ideea ca majoritatea germanilor să poată vieţui împreună; populaţiile care locuiau pe suprafaţa pe care o cunoaştem astăzi drept Germania vorbeau aceeaşi limbă şi, probabil, aveau conştiinţa unei culturi comune dar nu concepeau posibilitatea existenţei unui singur stat german. În locul unei ţări, acolo s-a aflat un supravieţuitor remarcabil al Evului Mediu, Sfântul Imperiu Roman (vezi harta de la p. 2) fondat de împăratul Carol cel Mare în anul 800 d. Ch. În timpul Evului Mediu împăraţii deţineau o putere reală asupra supuşilor lor dar, pe la 1700, ei nu mai erau decât marionete de paradă. Adevărata putere trecuse în mâna conducătorilor statelor separate care alcătuiau Imperiul.

Au existat peste 300 astfel de state, separate şi independente în cadrul Imperiului, în plus mai existau 51 oraşe libere care se autoguvernau şi cam 1500 de cavaleri independenţi care deţineau sate în nume personal. Toate aceste state, mari sau mici, aveau legi şi monedă proprie, sisteme de taxe şi armate proprii şi, desigur, se luptau între ele. Respectivul anacronism medieval a supravieţuit în timp ce conducătorii din restul Europei se ocupau cu edificarea unor state mari şi centralizate, cu armate bine echipate. Se părea că Imperiul, neprocedând la reforme similare, va fi nevoit să facă faţă problemei cuceririi sale de către vecinii mai puternici din Europa dar, contrar tuturor aşteptărilor, a supravieţuit până în 1806.

Dăinuirea imperiului apare şi mai suprinzătoare, dată fiind puterea redusă de care s-au bucurat împăraţii. Imperiul era încă guvernat după legile stabilite în Evul Mediu; împăratul era ales pe viaţă. Un mic număr de state (şapte în secolul al XV-lea şi nouă în 1700) aveau titlul de elector şi aceşti electori alegeau împăratul. În teorie, conducătorii de aici puteau alege ca împărat pe oricare dintre ei dar în practică alegerea era o formalitate din moment ce, cu o singură excepţie în 1437, electorii au ales mereu acelaşi candidat – conducătorul Austriei. Harta arată că Austria era cel mai mare stat al Imperiului şi controla, de asemenea, pământuri întinse din afara graniţelor sale. Familia conducătoare în Austria era aceea a Habsburgilor. Într-un sens strict se poate spune că pământurile ar fi trebuit numite Imperiul Habsburgic întrucât Austria nu constituia, în realitate, decât o mică parte a teritoriului guvernat de aceştia, însă versiunea de Imperiu Austriac este în general acceptată.

Ascensiunea Habsburgilor a fost în mare parte rezultatul unei serii de căsătorii din alianţă reuşite, în secolele cincisprezece şi şaisprezece. În ciuda pământurilor întinse obţinute ca rezultat al acestora, Imperiul Austriac n-a fost nicicând atât de puternic pe cât părea. Supuşii imperiali vorbeau o multitudine de limbi, practicau religii diferite şi fiecare provincie avea legi şi tradiţii proprii. Cu toate acestea, timp de câteva secole, dimensiunile şi resursele fără egal ale Imperiului Austriac făceau ca nici un alt stat german să nu se poată gândi să înfrunte puterea Habsburgilor.

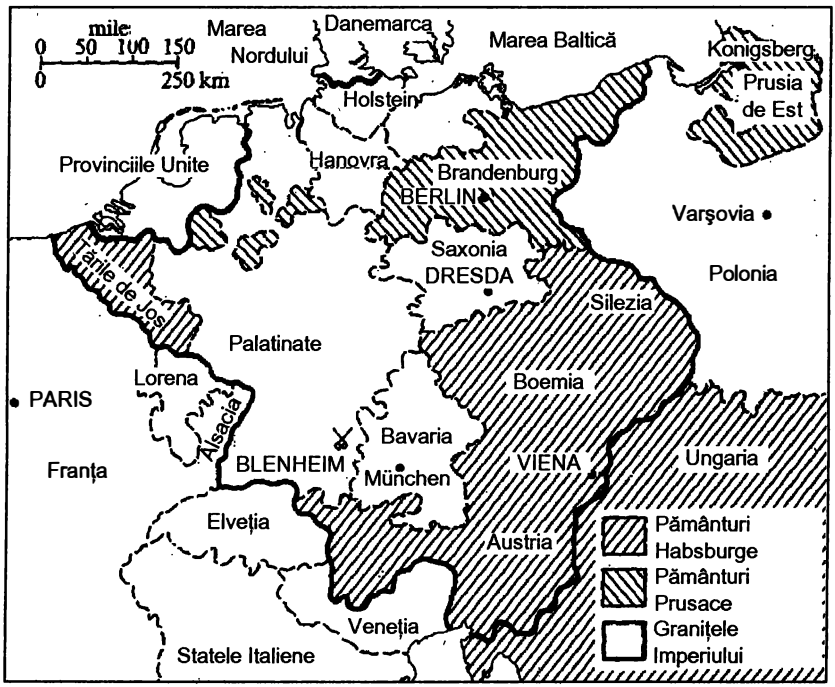

Sfântul Imperiu Roman în 1714

Statele ne-germane erau, însă, cu totul altceva. Germania, cu puzderia ei de stătuleţe, a căzut adesea victimă agresiunii vecinilor ambiţioşi. Cel mai cunoscut exemplu că puterile europene foloseau Germania drept câmp de bătaie a fost dezastruosul război de 30 de ani (1618-1648).

Habsburgii au fost obligaţi să se bazeze pe resursele Austriei pentru a-şi apăra interesele în cadrul Sfântului Imperiu Roman. A conta pe puterea

Austriei mai degrabă decât pe cea imperială nu putea surprinde deoarece, în realitate, Sfântul Imperiu Roman nu oferea împăratului nici putere şi nici venituri, armată, serviciu civil sau guvernare. Titlul de sfânt împărat roman era, desigur, prestigios, stabilind o legătură cu rădăcini în timp nu numai până la Carol cel Mare, dar chiar până la Imperiul Roman. Sfântul împărat roman nu percepea taxe ci exista o dietă sau adunare care se întrunea regulat. Aceasta cuprindea, de fapt, trei adunări, a electorilor, a principilor şi a oraşelor libere şi fiecare dintre ele avizau legile – în anumite cazuri votul trebuia să fie unanim în toate adunările – de aceea nu este surprinzător faptul că puţine legi imperiale au fost promulgate.

Chiar dacă ar fi trecut vreo lege, nu existau miniştri sau oficialităţi civile care să impună aplicarea ei. Statele separate îşi apărau drepturile cu străşnicie şi rezistau în faţa oricărei încercări imperiale de a le restrânge libertăţile. Dieta avea posibilitatea, şi uneori a şi făcut-o, de a institui o armată imperială care să se opună unei anumite invazii străine însă cu toate acestea, când se confruntau cu ameninţări serioase din afară, statele individuale nu permiteau celor mai buni oameni disponibili să se alăture armatei imperiale care ar fi putut fi utilizată de un împărat agresiv pentru a-şi atinge propriile scopuri. În consecinţă armata imperială era lipsită de oameni, armament şi conducere efectivă, fiind mult mai puţin eficientă decât armatele statelor individuale. Exista un sistem de legi imperiale şi curţi de justiţie care reglementau disputele dintre diferite state şi chiar rezolvau petiţii ale cetăţenilor împotriva conducătorilor dar procedurile erau complexe şi mergeau greu, deci tribunalele erau supraîncărcate de cazuri în cercetare. Era un obicei obişnuit ca aceste curţi să rezolve un caz într-un termen de mai bine de o sută de ani astfel încât, şi în domeniul justiţiei ca în atâtea altele, Sfântul Imperiu Roman nu a fost luat în serios.

Nu apare surprinzător că Imperiul, cu un guvern inexistent, un sistem de justiţie greoi, un împărat fără putere şi o dietă care petrecea luni întregi cu dezbaterea unor detalii nesemnificative, ajunsese de râsul Europei. Voltaire, faimosul scriitor francez, a rezumat situaţia când l-a descris ca „nici sfânt, nici roman, nici imperiu". Această epigramă cunoscută dovedeşte nu numai disprețul faţă de Imperiu ci şi faptul că era mai uşor de stabilit ceea ce acesta nu era decât ceea ce era.

2. Imperiul în 1713

În ultima parte a secolului al XVII-lea, principala ameninţare la adresa hegemoniei Austriei a apărut din afara Sfântului Imperiu Roman. Ambiţiosul şi agresivul rege Ludovic al XIV-lea al Franţei (1643-1715) conducea un stat puternic şi unit a cărui populaţie o depăşea pe aceea a întregului Imperiu. Începând cu 1673 Austria şi Franţa au intrat în competiţia pentru influenţă şi

putere asupra Germaniei, folosindu-se de subsidii (cuvânt politicos pentru a desemna procedeul de mituire) pentru a-şi câştiga aliaţi dintre statele germane mai mici şi, din când în când, au purtat războaie între ele. Timp de mai mulţi ani balanţa s-a înclinat în favoarea Franţei şi Ludovic a avut prilejul să anexeze pământuri întinse, inclusiv cea mai mare parte a Alsaciei. Pe la 1680, datorită mituirii, Franţa controla voturile a mai mult de jumătate din electori şi astfel Ludovic se putea aştepta să fie ales, după ce mai candidase fără succes la demnitatea de sfânt împărat roman în alegerile din 1658 împotriva lui Leopold Habsburg I, când, pe neaşteptate, acesta din urmă a decedat. Acceptarea mitei franceze din partea statelor germane este o dovadă elocventă că în perioada respectivă acestora le lipsea percepţia identităţii naţionale germane. Oricum, însă, speranţele lui Ludovic de a prelua controlul Imperiului nu s-au materializat; repetatele acţiuni agresive ale acestuia au pus în stare de alarmă multe dintre statele germane, cum ar fi Prusia, care în anii anteriori acceptase bucuroasă subsidiile franceze. În războiul Ligii de la Augsburg (1688-1697) majoritatea statelor germane s-au aliat cu Austria şi, pentru prima dată, Ludovic a suferit o înfrângere militară.

Războaiele purtate de Ludovic au ajuns la apogeu odată cu războiul pentru succesiune la tronul Spaniei (1700-1713). Cele mai multe bătălii s-au desfăşurat pe teritoriul Spaniei şi al Ţărilor de Jos dar Germania a fost scena unei bătălii decisive din cadrul acestui război. Confruntat încă o dată cu o formidabilă coaliţie îndreptată împotriva sa, Ludovic s-a hotărât să distrugă ameninţarea Austriei printr-un atac concertat împreună cu aliaţii lui bavarezi. Planul a fost năruit datorită greşelilor comandanţilor francezi şi geniului lui John Churchill (viitorul duce de Marlborough), comandantul armatelor anglo-olandeze. La bătălia de la Blenheim (1704) au participat armate din Anglia, Olanda, Franţa, Bavaria, Austria şi însuşi Sfântul Imperiu Roman, ceea ce sugerează amploarea europeană a războiului şi modalităţile prin intermediul cărora Germania era folosită drept un câmp de luptă convenabil de către armatele străine. Înfrângerea Franţei a fost decisivă pentru Germania deoarece francezii au fost izgoniţi din Imperiu, astfel punându-se capăt viselor lui Ludovic de a ajunge împărat. La moartea lui Leopold I (1705), fiul său, Iosif I, a fost ales cu uşurinţă împărat. Tratatele de pace de la Utrecht (1713) şi Rastadt (1714) par să confirme ipoteza că Austria devenise din nou putere dominantă în Germania.

Dominaţia austriacă a continuat netulburată în primii ani ai domniei lui Ludovic al XV-lea (1715-1774) în Franţa. În cei douăzeci de ani de început Ludovic nu şi-a manifestat vreo tendinţă de a se amesteca în treburile germane. Împăratul Carol al VI-lea (1711-1740) a avut posibilitatea să-şi concentreze întreaga energie asupra războaielor cu Italia şi Spania şi a considerat controlul său asupra Germaniei ca un lucru de la sine înţeles (vezi cap. 2).

Deşi aceasta nu devenise încă vizibilă, era pentru prima dată după mulţi ani când se ivea ocazia pentru alt stat german de a pune în discuţie supremaţia Austriei în cadrul Imperiului.

În timpul anilor de conflict între Franţa şi Austria, patru dintre cele mai mari state germane au început să se manifeste ca puteri independente, influenţând afacerile europene în nume propriu. În 1697, electorul Saxoniei, August al II-lea, a fost ales rege al Poloniei. Patru ani mai târziu, lui Frederic, elector de Brandemburg, unul dintre cele mai mari dar şi mai sărace state germane, i s-a permis de către împăratul Leopold să-şi schimbe titlul din cel de elector în acela mult mai prestigios de „rege al Prusiei", drept recompensă pentru ajutorul dat Austriei în războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei. În 1714, electorul din Hanovra a devenit rege al Angliei la moartea fără urmaşi a reginei Ana, ultima dintre Stuarţi. În numai 17 ani, trei dintre electori au obţinut statutul de monarhi, mai mult printr-un noroc decât prin calităţi personale, iar doi dintre aceştia au acaparat pământuri întinse în afara Sfântului Imperiu Roman. În acelaşi timp, în sudul Germaniei, electorii din Bavaria îşi consolidau teritoriile şi deveneau suficient de puternici pentru a constitui o ameninţare la adresa controlului Habsburgilor în sudul Germaniei. Fiecare dintre aceste state, cu o populaţie între 1-2 milioane, nu putea avea pretenţia de a reprezenta ceva în politica europeană însă zilele dominaţiei Franţei şi Austriei în Sfântul Imperiu Roman se apropiau de sfârşit.

3. Ascensiunea Hohenzollernilor

Prusia a fost, probabil, candidatul cu cele mai mici şanse de reuşită ca stat competitor împotriva Austriei. Deşi avea o suprafaţă mare după criteriile germane, Prusia era în acelaşi timp unul dintre cele mai sărace şi mai înapoiate state din Imperiu. Adesea era numită „lada cu nisip" a Germaniei întrucât lipsa de productivitate a solului său era un fapt notoriu. Cea mai mare parte a pământului, conţinând păduri şi mlaştini, rămăsese necultivată. Prusia nu avea mijloace naturale de apărare, cum ar fi munţi sau râuri, care să-i ofere protecţie împotriva invaziei străine şi rezultatul a fost că în secolul al XVII-lea s-a trezit adesea jucând rolul de gazdă a oştirilor străine. Berlinul, capitala statului, a fost până la 1700 doar ceva mai mare decât un sat întins şi nu avea străzile pavate.

Dinastia conducătoare, Hohenzollern, avea un vechi arbore genealogic datând din 1417, când acestei familii i se dăruise micul stat Brandenburg. În următorii 300 de ani statul s-a întins încetul cu încetul, acest fapt, ca şi ascensiunea familiei Hohenzollern, datorându-se mai mult norocului, căsătoriilor şi moştenirilor decât unor reuşite militare. Pe la 1702, pământurile dinastiei erau compuse din şase state separate, risipite în nordul Germaniei – Brandemburg, Prusia de Est, Cleves, Mark, Ravensburg şi Lingen (vezi harta de la p. 2). La

fel ca şi domeniile Habsburgilor, aceste state se bucuraseră de legi, sisteme de guvernare, obiceiuri şi monedă proprii. Ele se întindeau din Prusia de Est, unde *junkerii* (nobilii) aveau putere de viaţă şi moarte asupra şerbilor, până la micile provincii vestice Cleves, Mark şi Ravensburg, care se bucurau de un înalt nivel de viaţă şi educaţie şi unde şerbia fusese desfiinţată cu secole înainte. Singurul element pe care aceste populaţii şi provincii îl aveau în comun era conducerea unică.

Prusia, profund divizată politic, având o populaţie redusă, dezavantaje geografice şi ca monarh pe Frederic I (1688-1713) al cărui interes de bază era să cheltuiască bani pentru întreţinere unei curţi trândave, era ultimul stat care să candideze cu succes pentru controlul Germaniei, împotriva dominaţiei austriece veche de 250 ani.

4. Lupta pentru supremaţie

Pe tot parcursul secolului al XVIII-lea, politica germană a fost dominată de lupta pentru supremaţie dintre Austria şi Prusia. Între anii 1713-1740 a existat o perioadă a preparativelor de confruntare. În timp ce Austria, condusă de Carol al VI-lea, continua să considere dominaţia sa asupra Germaniei ca fiind de la sine înţeleasă, şi aluneca uşor pe o pantă a declinului, Prusia trecea printr-un proces rapid de întărire a puterii sub conducerea excentrică şi hotărâtă a lui Frederic Wilhelm I (1713-1740).

Anul 1740 va fi cel al schimbării echilibrului puterii; noul rege al Prusiei, Frederic al II-lea, a lansat un atac neaşteptat asupra noii conducătoare a Austriei, la fel de lipsită de experienţă ca şi el, împărăteasa Maria Tereza. Războiul a devenit cunoscut sub denumirea de războiul pentru succesiunea la tronul Austriei şi a durat între 1740-1748. De partea Prusiei s-au aflat alte câteva state, inclusiv Franţa, Bavaria şi Saxonia, care doreau să participe la jefuirea Imperiului Austriac, în timp ce de partea Mariei Tereza nu s-a aflat decât Anglia. Prusia a ieşit victorioasă, reţinându-şi provincia Silezia pe care Frederic o capturase în primele săptămâni de campanie.

Anii de pace care au urmat (1748-1756) au fost mai curând o perioadă de armistiţiu; Maria Tereza nu se împăca de loc cu pierderea Sileziei şi diplomaţii ei lucrau la crearea unei coaliţii a puterilor în scopul pedepsirii Prusiei pentru agresiunea ei trecută. Se poate spune despre războiul de şapte ani care a urmat (1756-1763) că era inevitabil, ca de altfel despre oricare alt război. De data aceasta Prusia a fost cea izolată, având doar Anglia ca aliat. Din contră, Austria a fost sprijinită de Franţa şi Rusia. În ciuda aparentei superiorităţi copleşitoare în resurse şi oameni de care se bucura Austria, Frederic a reuşit să păstreze Silezia, iar la sfârşitul războiului din 1763 a ieşit cu pământurile şi prestigiul intacte. În anii următori, rivalitatea austro-prusacă

va continua, izbucnind încă un scurt război, deşi după 1763 Maria Tereza s-a consolat cu pierderea pentru totdeauna a Sileziei.

Aceste evenimente dramatice care au antrenat şi celelalte puteri europene şi au făcut din Germania focarul politicii internaţionale timp de jumătate de secol au constituit miezul multor dispute istorice de atunci şi până astăzi. Dezbaterile implică un număr de chestiuni importante:

a) Responsabilitatea lui Carol al VI-lea

În ce măsură decăderea Austriei la 1740 a fost cauzată de tatăl Mariei Tereza, împăratul Carol al VI-lea (1711-1740)? Ar fi putut el, aşa cum pretind biografii Mariei Tereza, să facă mai mult pentru întărirea statului? În ce măsură politica externă dusă de acesta a anunţat altora slăbiciunea Austriei, încurajându-i s-o atace?

b) Realizările lui Frederic Wilhelm I

Frederic Wilhelm a fost cel care a întărit statul prusac, pregătindu-l de război. În ce măsură, deci, i se datorează victoriile lui Frederic al II-lea?

c) Cauzele războaielor

În ce măsură atacurile lui Frederic al II-lea din 1740 şi 1756 au fost o agresiune neprovocată? Care erau planurile lui Frederic pe termen lung? Se justifică afirmaţiile istoricilor din secolele al XIX-lea şi al XX-lea că Frederic ţintea să cucerească întreaga Germanie, sau dorinţele lui se limitau doar la întărirea Prusiei? De ce atacurile lui au implicat atât de repede restul Europei în războaie majore? Ar fi servit Frederic al II-lea mai bine interesele Prusiei dacă, asemeni tatălui său, ar fi evitat războaiele?

d) Victoria prusacă

De ce a reuşit Frederic al II-lea să învingă în războaie deşi previziunile îi erau potrivnice? Cât s-a datorat aceasta calităţilor personale ale lui Frederic şi cât operei tatălui său şi greşelilor adversarilor? Ce a însemnat victoria Prusiei pentru Germania şi pentru Europa în general? Cum a afectat aceasta diplomaţia europeană de după 1763? În ce măsură războaiele au afectat şi alte state europene?

e) Opera Mariei Tereza

În ce măsură a contribuit Maria Tereza, datorită reformelor interne pe care le-a întreprins, la pierderea războaielor? Ar fi putut face mai mult pentru a revigora Austria? A fost ea un mare conducător care şi-a menţinut imperiul în timp ce mulţi credeau că acesta se va prăbuşi sau a fost un conducător prea precaut şi reacţionar care n-a făcut mai nimic pentru întărirea statului?

f) Opera lui Frederic al II-lea

În ce măsură foloseau Prusiei pământurile cucerite de Frederic? Războaiele sale au slăbit sau au întărit statul prusac? Era Prusia mai puternică sau mai slabă la moartea lui, în 1786, decât în anul când a moştenit tronul, 1740? În ce măsură este Frederic răspunzător de prăbuşirea Prusiei în timpul războaielor napoleoniene de la 1806?

Înainte de stabilirea problemelor majore care reprezintă cauzele şi efectele războaielor purtate de Frederic va trebui să cunoaşteţi bine în ce constau slăbiciunile şi forţa celor două state rivale, Prusia şi Austria. Acestea au decis, în ultimă instanţă, rezultatul luptei pentru supremaţie.

***Note la capitolul** „Introducere: Habsburgii şi Hohenzollernii"*

Familiarizarea cu harta Sfântului Imperiu Roman este o idee bună; deşi nici un examinator nu va pretinde detalii despre graniţele din secolul XVIII, e nevoie totuşi ca numele principalelor state şi provincii ca şi poziţia lor unele faţa de celelalte să fie cunoscute.

Asupra acestui capitol se vor întocmi doar notiţe sumare. La nivelul respectiv trebuie să înţelegeţi:

- Ce este Sfântul Imperiu Roman
- Cum era acesta guvernat
- Efectele războaielor din secolul al XVII-lea asupra Europei
- Supremaţia Austriei

Când veţi termina de citit cartea şi veţi fi alcătuit notiţele, veţi şti cu siguranţă să răspundeţi la toate chestiunile din secţiunea a 4-a a capitolului. La acest nivel nu trebuie decât să notaţi problemele principale pe care urmează să le trataţi, în aşa fel încât să le aveţi mereu în vedere în timp ce lucraţi.

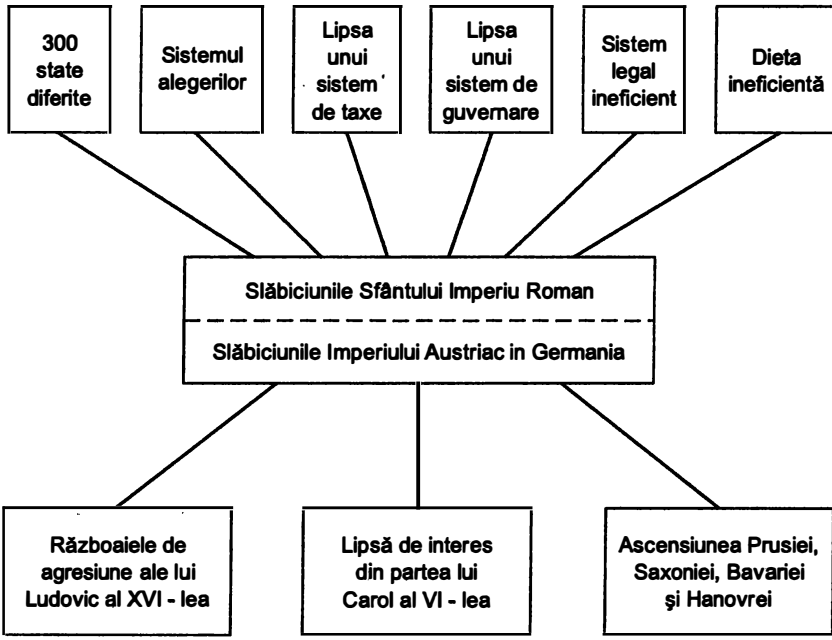
300 state diferite
Sistemul alegerilor
Lipsa unui sistem de taxe
Lipsa unui sistem de guvernare
Sistem legal ineficient
Dieta ineficientă
Slăbiciunile Sfântului Imperiu Roman
Slăbiciunile Imperiului Austriac in Germania
Războaiele de agresiune ale lui Ludovic al XVI - lea
Lipsă de interes din partea lui Carol al VI - lea
Ascensiunea Prusiei, Saxoniei, Bavariei şi Hanovrei

Rezumat - Introducere

CAPITOLUL 2

Domnia lui Carol al VI-lea

1. Întărirea statului

Cei mai mulți monarhi europeni din secolul al XVIII-lea considerau politica de întărire a puterii de stat ca prioritate absolută. Deşi credința în dreptul divin al regilor – ideea că monarhii au fost aleşi de Dumnezeu şi deci trebuie să fie ascultați întotdeauna – nu mai era la modă, acest fapt nu implica reducerea răspunderii regilor în exercitarea puterii, dimpotrivă, se aştepta ca aceştia să îndeplinească o mare varietate de sarcini pentru binele statului.

Prima şi cea mai importantă cerință era aceea a apărării popoarelor pentru a nu fi cucerite de alte state. Pentru mulți monarhi acesta constituia obiectivul principal şi explică de ce majoritatea conducătorilor cheltuiau o mare parte din veniturile provenite din taxe pentru înarmare. De asemenea, se aştepta din partea monarhilor să-şi extindă pământurile pe socoteala altora, pe considerentul că războaiele de cucerire aduceau întotdeauna beneficii statelor şi că prețul plătit în vieți omeneşti sau în bani nu era prea scump pentru asta. Războiul constituia activitatea naturală şi normală a conducătorilor şi factorul cel mai important pentru stabilirea realizărilor unui monarh în secolul XVIII era exprimat în termenii succeselor militare şi cuceririlor teritoriale. În politica internă era de aşteptat ca monarhul să stabilească structura societății, promulgând legi şi asigurându-se că sunt impuse în aşa fel încât populația să-şi vadă drepturile respectate şi să-şi continue activitățile normale fără a se teme de vecini. Existau drepturi care trebuiau protejate, cum ar fi dreptul la viață sau dreptul la proprietate, deşi protecția în acest ultim domeniu era foarte limitată în ceea ce-i privea pe şerbi. Un stat capabil să întrețină o armată eficientă şi să mențină legea şi ordinea necesita în mod clar un sistem eficace de guvernare, o birocrație şi un sistem de taxe. Monarhii buni erau aceia care instituiau sisteme suficient de puternice pentru a supraviețui testului războiului.

Se acceptă tot mai mult ideea că o atribuție majoră a conducătorilor era atât protecția cât şi stimularea economiei, un domeniu pe care nu-l puteau lăsa în întregime pe seama populației. Conform teoriei mercantiliste, la modă în epocă, era de aşteptat ca monarhii să asigure o afluență netă de aur în interiorul propriilor teritorii, ceea ce trebuia realizat prin încurajarea industriei şi exporturilor şi descurajarea importurilor, de obicei prin taxe protecționiste şi uneori prin interzicerea totală a introducerii unor anumite categorii de mărfuri în țară. Necesitatea unei balanțe comerciale sănătoase va determina alte state să suplinească diferențele prin intermediul metalelor prețioase. Un monarh eficient trebuia să fie capabil să protejeze economia internă de

competitorii străini, exportând cât de mult posibil şi importând cât mai puţin, astfel încât aurul acumulat de stat să fie măsura puterii acestuia şi să poată folosi la finanţarea războaielor.

În probleme sociale nu se cerea prea mult din partea monarhilor. Aspecte ale activităţii de guvernare considerate astăzi majore – asigurarea educaţiei, a îngrijirii medicale şi protejarea populaţiei împotriva foametei – nu erau o parte importantă a funcţiilor de conducere, deşi tot mai mulţi monarhi acceptau ideea că instituirea unei reţele de şcoli elementare şi protejarea ţăranilor împotriva cererilor excesive ale nobilimii erau în interesul statului. Asemenea activităţi asigurau o forţă de muncă mai bine calificată, o economie mai sănătoasă şi evitarea războaielor civile.

O altă funcţie, adesea neglijată, a monarhilor era aceea de a da şi a educa un moştenitor. Puterea monarhiei a constat în faptul că promitea o guvernare stabilă. Nimic nu era mai de temut decât izbucnirea unui război civil datorat disputelor pentru succesiune şi agravat poate şi de intervenţii străine. De aceea era de aşteptat ca monarhii să aibă copii şi să se asigure de găsirea unor soţi sau soţii potrivite în cel mai scurt timp. Preţul eşecului în pregătirea unei succesiuni clare era bine cunoscut. Războaiele pentru succesiune din Spania, Polonia şi Austria aminteau cu tărie monarhilor de importanţa asigurării unui moştenitor al tronului.

Un monarh capabil era acela care reuşea să-şi apere poporul de agresiunea străină, care câştiga războaie şi noi teritorii, asigura legea şi ordinea şi o structură socială care să permită dezvoltarea economiei, avea un sistem eficient de legi şi taxe, asigura un minim educaţional şi de rezerve şi care lăsa în urmă, la moarte, un moştenitor adult şi educat. Unii conducători adăugau la această listă cerinţa de apărare a statului, Bisericii şi de persecutare a religiilor rivale, dar ultima cerinţă, care constituise o prioritate pentru regii din secolele trecute, încetul cu încetul, n-a mai prezentat o asemenea importanţă, cu excepţia Austriei şi Spaniei. Carol al VI-lea, Maria Tereza, Frederic Wilhelm şi Frederic al II-lea vor fi judecaţi în conformitate cu această listă formidabilă de îndatoriri.

2. Moştenirea trecutului

Conducătorii Imperiului Austriac aveau un arbore genealogic impresionant. Primul prinţ din familia Habsburg a fost ales sfânt împărat roman în 1273 şi, începând cu anul 1438, toţi împăraţii au provenit din această familie. În timp ce stabileau ceea ce a apărut ca un drept ereditar la tronul imperial, prinţii Habsburgi se ocupau şi cu extinderea teritoriilor Austriei. Împletirea unor căsătorii bogate cu norocul şi (uneori) calităţile personale a dus la ridicarea Habsburgilor în rândul primelor două mari dinastii ale Europei occidentale până la 1500 – cealaltă fiind reprezentată de conducătorii Franţei.

Nu se punea în discuţie statutul Austriei de mare putere şi, deoarece doar Habsburgii între toţi prinţii europeni aveau şi titlul de împăraţi, au ridicat pretenţia de a fi familia cea mai importantă din Europa – sau cel puţin din Europa catolică.

Puterea şi statutul Austriei au fost puse la îndoială în timpul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVII-lea. Războiul de 30 de ani (1618-1648) secătuise Austria în aceeaşi măsură cu celelalte state germane astfel că, în 1648, a fost silită se semneze umilitorul tratat de la Westfalia care a conferit Franţei rolul de putere dominantă în Germania. De aceea moştenirea lui Leopold I (1658–1705) a fost deosebit de grea. Acesta avea aproape aceeaşi vârstă cu Ludovic al XIV-lea al Franţei dar stilul său de conducere era complet diferit. Rece, serios, foarte credincios, a fost un monarh cu simţul datoriei, însă lua decizii cu mare greutate. Îşi punea întreaga speranţă în Dumnezeu şi considera atât succesul cât şi eşecul drept judecată divină. Până şi ambasadorii papali au fost surprinşi de siguranţa calmă pe care i-o dădea convingerea că Dumnezeu va hotărî în privinţa marilor probleme de stat. Ca muzician şi compozitor talentat, care se simţea mai bine în biserică ori sala de muzică decât pe câmpul de bătălie sau în funcţia de conducere, Leopold a fost în multe privinţe persoana cea mai puţin indicată să guverneze o mare putere confruntată cu o criză. Totuşi, în final s-a dovedit mai eficace decât rivalul său, Ludovic al XIV-lea, care, deşi s-a bucurat de mai multă putere, de un stat mai organizat şi mai eficient şi a avut ţeluri clare şi agresive, şi-a încheiat domnia învins şi falimentar în timp ce Austria a ieşit triumfătoare din războaie. Care au fost cauzele acestei revigorări austriece neaşteptate?

3. Crearea imperiului dunărean

Politica externă dusă de Leopold a stat sub semnul confruntării cu doi inamici. Dinspre vest se contura ameninţarea franceză şi la est cea a Imperiului Otoman reîntărit. Austria nu avea forţa de a lupta cu ambele în acelaşi timp, aşa că Leopold s-a trezit în situaţia de a-i face concesii lui Ludovic al XIV-lea, în timp ce se concentra asupra pericolului imediat din partea turcilor. Imperiul Otoman a declarat război Austriei în 1682 şi o numeroasă armată turcească a supus Viena asediului în 1683. Austria a fost, din nou şi pentru ultima oară, salvată datorită ajutorului extern şi nu prin efort propriu. S-a format o armată multinaţională pentru eliberarea Vienei, acesta fiind unul dintre puţinele cazuri când statele creştine s-au unit împotriva inamicului musulman comun. În mod semnificativ, Franţa a refuzat să contribuie la această armată. Deşi nu se poate considera că Ludovic al XIV-lea a fost de partea Turciei în bătălia respectivă, el totuşi n-a avut nici o intenţie de a-şi ajuta rivalul principal să câştige războiul; dimpotrivă, aştepta să folosească situaţia disperată a Austriei pentru a-şi extinde liniştit teritoriile în detrimentul

Sfântului Imperiu Roman. Armata multinațională i-a izgonit pe turci tocmai când erau pe punctul de a devasta Viena. Amenințarea otomană ce păruse formidabilă în 1683 a cedat acum în fața înfrângerii; armatele austriece, conduse de prințul Eugen de Savoia, au repurtat o serie de victorii împotriva turcilor. În 1699, când a fost încheiat tratatul de la Karlowitz, turcii au pierdut întreaga Ungarie, Transilvania, Croația și Slovenia în favoarea austriecilor.

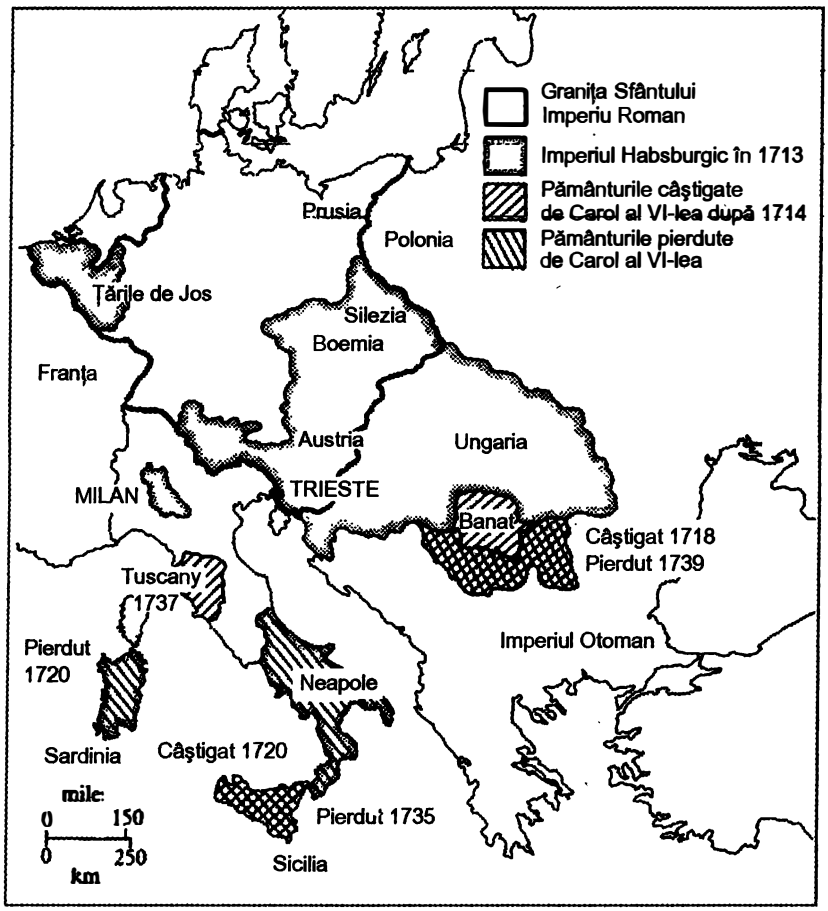

Imperiul Habsburgic sub Carol al VI-lea

Renaşterea succeselor austriece a părut un fenomen uluitor şi neaşteptat; după eliminarea ameninţării otomane teritoriile şi puterea Austriei s-au extins departe spre sud şi est. Singurul dezavantaj al acestor victorii l-a constituit faptul că, datorită noilor cuceriri, Austria a devenit un stat cu tot mai multe naţionalităţi, deci încă mai puţin german. Conducătorilor săi le va veni de acum tot mai greu să concilieze cererile conflictuale ale diferitelor naţionalităţi din cadrul Imperiului şi în acelaşi timp să se menţină la conducerea Sfântului Imperiu Roman pentru a crea un stat unitar.

Odată cu lichidarea ameninţării otomane, Leopold şi-a putut, în sfârşit, concentra atenţia asupra Franţei. Rezultatele obţinute de armata austriacă în războiul pentru succesiune din Spania (1701-1714) au arătat că, deşi fusese suficient de capabilă pentru a-i învinge pe turci, ea nu se putea compara cu armatele profesioniste din Europa occidentală. În momentul invadării Germaniei de către o armată franco-bavareză, la 1703, încă o dată a părut că Imperiul Austriac este sfârşit. La problemele cu care se confrunta împăratul s-a adăugat şi o serioasă revoltă din Ungaria (1703-1711). Nici măcar aliaţii Austriei nu mai credeau în supravieţuirea ei. Ambasadorul olandez din Viena scria acasă în 1703:

> Aici întreaga situaţie este disperată. Monarhia se clatină şi se va prăbuşi, fără o intervenţie divină. Duşmanul se va afla în curând la porţile Vienei. Nimic nu-l poate opri – nici banii, nici trupele, nici o apărare.
>
> În curând vom rămâne fără pâine. Este de aşteptat să izbucnească o răscoală generală. Nici nu vă puteţi imagina cu cât venin neînfrânat vorbeşte populaţia despre împărat, guvern şi cler – da, iar cei mai blamaţi sunt iezuiţii, care vor cădea primii victime mâniei.

Prinţul Eugen, aflat la comanda armatei austriece care apăra Viena, nu numai că era de acord cu aceste afirmaţii ci chiar l-a sfătuit pe Leopold cum să salveze situaţia, sfaturi pe care, ca de obicei, acesta le-a respins, preferând să se încreadă în Dumnezeu:

> Situaţia este mai gravă decât oricând în istoria Habsburgilor. Pericolul extrem cere măsuri extreme. Există multe familii bogate care n-au făcut cine ştie ce sacrificii şi trebuie să le adresăm chemarea de a le face.
>
> Nici clerul nu trebuie exceptat. Lupta noastră este recunoscută în toată lumea ca o luptă dreaptă şi adevărată. Salvarea supuşilor noştri depinde de rezultatele viitoare, astfel încât fiecare e dator să ajute. Majestăţii voastre îi este bine cunoscută starea armatei.
> Majoritatea soldaţilor nu are nici îmbrăcăminte şi nici bani.

10 Ofiţerii sunt săraci ca nişte cerşetori. Mulţi sunt pe moarte şi, când se îmbolnăvesc, nu e nimeni să-i îngrijească. Nici o fortăreaţă nu mai are rezerve de hrană şi echipamente. Nu există magazii nicăieri. Nimeni nu e plătit. Nu aud decât plângeri.

Încă o dată şi-a făcut apariţia o armată multinaţională pentru a salva Viena, de data aceasta condusă de ducele de Marlborough, armată ce a ieşit victorioasă din bătălia de la Blenheim (1704). La douăzeci de ani după ce Turcia a încetat să mai fie o ameninţare serioasă, a fost îndepărtat şi pericolul francez.

În ciuda rolului relativ nesemnificativ jucat de Austria în războiul pentru succesiune la tronul Spaniei, ea a obţinut cele mai întinse teritorii prin tratatele de pace de la Utrecht (1713) şi Radstadt (1714), câştigând Olanda, Milanul, Neapole şi Sardinia de la Spania. Succesul austriac de la conferinţa de pace se poate explica prin nevoia de a contrabalansa efectiv puterea Franţei în Europa şi prin percepţia tot mai intensă că Austria nu reprezenta o putere suficientă pentru a ameninţa pacea europeană. Marile câştiguri teritoriale obţinute de Austria au fost, pe scurt, mai degrabă o recunoaştere a *slăbiciunii* şi nu a puterii acesteia.

Acestui război i-a urmat un alt război cu Turcia (1716). Încă o dată s-a oferit comanda armatelor austriece indispensabilului Eugen şi încă o dată acesta a învins armata otomană într-o serie de bătălii. Tratatul de la Passarovitz (1718) a adus alte câştiguri Austriei prin achiziţionarea Banatului şi a unor părţi din Serbia şi Ţara Românească (vezi harta de la p. 13).

Astfel, într-un timp relativ scurt, Austria s-a ridicat din starea de declin pentru a deveni un stat aparent întins şi puternic. Aceste cuceriri, deşi impresionante pe hârtie, n-au făcut decât să amplifice problema conducerii unui imperiu multinaţional. Acestea au fost dificultăţile pe care Leopold n-a mai apucat să le rezolve.

4. Ascensiunea lui Carol al VI-lea

După moartea lui Leopold I, în 1705, a urmat la tron fiul său, Iosif I, care a avut o domnie scurtă şi a murit în 1711, la 33 de ani, de pojar, o boală fatală pe atunci. Deoarece Iosif nu a avut fii, tronul a revenit fratelui său mai tânăr, cunoscut sub numele de Carol al VI-lea. Teoretic, Carol era rege al Spaniei atunci când i-a parvenit ştirea morţii fratelui său. Se născuse în 1685 şi fusese propus candidat din partea Habsburgilor la tronul Spaniei, rămas vacant în 1700. Candidatura i-a fost sprijinită de Anglia şi Olanda. În momentul izbucnirii războiului pentru succesiune din Spania, o flotă engleză l-a dus acolo şi a fost proclamat rege în 1704. A stat în Spania şase ani cu ajutorul marinei engleze dar majoritatea spaniolilor erau de partea regelui Bourbon

rival şi curând a devenit clar că numai sprijinul britanic era singurul element datorită căruia se menţinuse. Acesta i-a fost retras în 1711 când Carol a ajuns pe tronul Austriei. Englezii se opuneau unirii Spaniei cu Austria aşa cum respingeau şi o eventuală aliere a ultimei cu Franţa. În 1711 Carol a părăsit Spania pentru totdeauna.

Anii petrecuţi acolo vor avea o influenţă semnificativă asupra stilului de conducere al lui Carol. Era de aşteptat ca Spania să-i fi oferit acestuia o experienţă utilă pentru guvernarea statului dar, în realitate, fascinaţia pe care o resimţea în faţa ritualului spaniol de la curte şi dorinţa de a restabili puterea Austriei l-au împiedicat de la orice încercare serioasă de reformare a ţării.

5. Politica internă

La 1720 Austria era unul dintre cele mai mari state ale Europei cu o populaţie (de 25 milioane) depăşită doar de cele ale Rusiei şi Franţei. Această forţă aparentă nu putea ascunde slăbiciunea sistemului de guvernare austriac – o slăbiciune pe care nici Leopold I şi nici Iosif I n-au încercat s-o remedieze.

a) Curtea

Una dintre cele mai importante urmări ale şederii lui Carol în Spania a fost efectul asupra stilului său de guvernare. Îi plăcea eticheta oficială de la curtea Spaniei pe care a introdus-o şi în Austria. Ceremonialul de la curte a devenit tot mai complicat şi mai ostentativ. Acum nimeni nu se mai putea apropia de împărat fără să-i facă o plecăciune adâncă. Chiar şi eticheta foarte elaborată şi formalizată de la curtea lui Ludovic al XIV-lea din Versailles nu se putea compara cu cea instituită de Carol al VI-lea.

Ar fi greu de precizat importanţa ceremonialului de curte. S-a avansat ideea că acesta impunea o distanţă semnificativă între împărat şi populaţie şi crea dificultăţi consilierilor care doreau să-i dea un sfat sincer, lucruri a căror importanţă a fost exagerată. Ludovic al XIV-lea reuşise să combine eticheta oficială de la curte cu guvernarea efectivă, ceea ce dovedeşte că aceste două aspecte nu se exclud în mod necesar.

Introducerea elaboratului ritual spaniol s-a combinat, probabil, cu importante cheltuieli ale curţii, ceea ce este mai semnificativ. Palatul regal, *Hofburg*, a fost extins pe o suprafaţă mare şi s-a construit faimoasa şcoală de călărie spaniolă de la Viena. Aceste monumente vieneze sunt foarte admirate astăzi de turişti, fiind considerate o parte importantă a patrimoniului austriac. Cei 2.000 de funcţionari oficiali plătiţi ai curţii, fără a-i mai menţiona şi pe băgătorii de seamă de la curtea regală, estimaţi la 30.000 persoane, costau foarte scump. Cheltuielile pentru mobilier şi hrana familiei regale, sau capriciile membrilor acesteia, nu erau limitate. Papagalii regali erau spălaţi cu cele mai scumpe vinuri în loc de apă! Contrastul faţă de viaţa de la curtea Prusiei, atât de economicoasă dacă nu chiar frugală (vezi p. 35) era evident. Carol părea mai preocupat de aparenţele decât de realitatea puterii.

b) Imperiul multinațional

În 1526 Austria încetase de a mai fi un stat pur german odată cu achiziționarea Boemiei și Bavariei având o populație cehă. Începând cu acea dată, fiecare cucerire a mărit proporția populației ne-germane, prilejuind o creștere tot mai importantă a suprafeței teritoriilor din afara Sfântului Imperiu Roman. În 1720 împăratul austriac avea nu numai supuși germani și cehi dar, de asemenea, și unguri, români, sârbi, belgieni, italieni și sloveni. Centrul german al țării reprezenta acum doar o mică parte a statului, atât ca teritoriu cât și ca procent din totalul populației, ceea ce contrasta puternic cu situația altor state din Europa unde avuseseră loc mișcări de constituire a statelor naționale moderne. Numeroasele popoare diferite din cadrul Imperiului Austriac nu aveau nimic în comun iar în anumite cazuri, cum ar fi cel al Țărilor de Jos sau Neapolelui, acestea se aflau la mare distanță unele de altele din punct de vedere geografic. Singurul lucru pe care-l aveau, întâmplător, în comun era conducerea de către același monarh. În multe zone ale Imperiului, oficialitățile austriece erau considerate străine, ceea ce face ca persecuțiile la care supuneau autoritățile populația autohtonă să nu pară surprinzătoare, așa cum s-a întâmplat în Boemia la 1618. Încercările de a impune cu forța controlul regal puteau duce la revolte dintre care, cea mai recentă, împotriva regimului austriac. Problema era acută în special în Ungaria, care avea o lungă și orgolioasă tradiție de independență în ciuda faptului că acest regat s-a aflat formal sub dominație otomană sau austriacă încă din 1526. Acolo avuseseră loc mai multe revolte în 1711, anul încoronării lui Carol. Carol nu era, desigur, răspunzător de crearea acestor probleme însă, când a fost confruntat cu dificultatea reală de a integra în cadrul statului multe naționalități și limbi diferite, el nu a întreprins nimic ci, dimpotrivă, a arătat un respect cu mult mai mare decât Leopold I pentru libertățile teritoriilor, menținând drepturile și privilegiile dietelor și nobilimii locale și păstrând controlul și intervenția regală la un nivel minim. Nu era neobișnuit faptul că Eugen, vicerege al Țărilor de Jos, n-a găsit nicicând de cuviință să-și viziteze provincia, lăsând administrația ei pe seama nobilimii belgiene locale. Toate acestea au făcut să nu se producă revolte ale minorităților nemulțumite, ca pe vremea lui Leopold, fapt care trebuie considerat o realizare. Domnia blândă a lui Carol în privința naționalităților l-a scutit de necazuri interne, deși el nu făcuse decât să amâne o problemă majoră întrucât eșecul integrării teritoriilor lăsa nerezolvată o cauză fundamentală a slăbiciunii Imperiului. Experiența altor state, inclusiv Prusia, a arătat că omogenizarea unui stat divizat este un proces pe termen lung, care necesită în primul rând instituirea unei monarhii absolutiste ca forță principală de unificare. Este foarte improbabil ca realizarea unei integrări depline a populației să se fi realizat în timpul vieții lui Carol dar rămâne un fapt că el nici măcar nu a sesizat problema, necum să pornească un proces de rezolvare a ei.

c) Imperiul multireligios

Rivalităţile naţionale se împleteau cu cele religioase. Religia oficială de stat era catolicismul, domeniu în care Leopold şi-a luat foarte în serios îndatoririle şi a făcut asta sprijinind deplin misionarii iezuiţi şi persecutând minorităţile. Protestanţii din Boemia erau ameninţaţi cu arestarea, tortura şi trimiterea în sclavie pe galere. Leopold zdrobise, de asemenea, şi mişcarea protestantă, din ce în ce mai amplă, care se desfăşura chiar în Austria. Se estimează că un număr de aproximativ 100.000 protestanţi au fost nevoiţi să se exileze în timpul domniei sale, lipsind astfel statul de mulţi dintre cetăţenii cei mai productivi. Au fost persecutaţi constant şi evreii. Cu toate acestea, afirmarea supremaţiei catolicismului nu l-a împiedicat pe Leopold să caute şi să accepte subsidii de război din partea statelor protestante aliate, ca Anglia sau Olanda.

Carol împărtăşea aceeaşi credinţă nestrămutată, probabil un rezultat al combinării influenţei părinteşti cu şederea sa în Spania. Deşi li s-a permis evreilor întoarcerea la Viena, aceştia au fost siliţi să locuiască într-un ghetto, să poarte însemne galbene distinctive pe îmbrăcăminte şi să achite taxe speciale. În acelaşi timp a continuat persecutarea activă a protestanţilor. Carol a făcut daruri generoase bisericii romano-catolice, poruncind construirea multor biserici în complicatul stil baroc.

El îşi lua în serios îndatoririle religioase şi toată suita era obligată să-l urmeze. Ambasadorul Franţei consemnează:

> Am dus o viaţă pioasă aici în Postul Paştelui şi nu am fost liber nici măcar un sfert de oră. Numai un călugăr poate îndura viaţa de aici în Postul Mare. Între Duminica Floriilor şi Vinerea Mare am petrecut 100 de ore cu împăratul în biserică.

Biserica romano-catolică austriacă se bucura încă de bogăţia, puterea şi privilegiile de mult pierdute de cele din alte state. Biserica era scutită de taxe şi deţinea domenii întinse şi bogăţii. În plus, controla aproape în întregime sistemul educaţional. Şcolile existente ofereau o educaţie teologică strictă, de obicei predată în limba latină. Biserica avea drept de cenzură asupra cărţilor şi presei, iar ideile noi nu erau de fel încurajate. Rezultatul a fost o sterilitate intelectuală, după cum recunoaşte şi Wilhelm von Schroder, unul dintre consilierii lui Leopold I:

> Sunt atât de credincioşi încât nu vor să interpreteze altfel opera Domnului. Vor ca lucrurile să rămână aşa cum a binevoit Dumnezeu să le lase. Marea lor ignoranţă îi face posaci şi neglijenţi când e vorba să lucreze ei înşişi.

Carol al VI-lea

d) Guvernarea centrală

Sistemul de guvernare (vezi harta la p. 21) pare la prima vedere a fi o autocraţie bine structurată, cu procesul decizional ordonat de sus în jos, însă această impresie este înşelătoare. De fapt, guvernarea centrală era foarte slabă în Austria. Singurele organisme guvernamentale care acopereau întregul imperiu erau *Hofkammer*, care se ocupa de finanţe, *Hofkriegrat*, răspunzător de armată şi războaie, şi *Geheime Rat*, Consiliul Privat. Membrii acestor comisii făceau parte din nobilime dar aveau puteri executive limitate. Nu existau ministere şi miniştri în Austria. Iosif I a considerat că *Geheime Rat* are prea mulţi membri şi nu acoperă suficiente probleme, aşa că a înfiinţat o nouă instituţie, *Geheime Konferenz* (Conferinţa Privată) compusă din 4 sau 5 consilieri dintre cei mai de încredere însă nici măcar acest grup n-a devenit un adevărat cabinet, întrucât tot ce făceau aceştia era să dea sfaturi fără a putea lua vreo decizie şi fără a deţine ei înşişi puterea.

Existenţa unor cancelarii separate pentru fiecare dintre teritoriile aflate sub regim austriac – Austria, Ungaria, Transilvania, Ţările de Jos şi provinciile italiene – a constituit o caracteristică a sistemului de guvernare din Austria

Fusese de asemenea înfiinţată şi o cancelarie specială pentru afacerile imperiale. Toate aceste cancelarii răspundeau de majoritatea domeniilor guvernamentale din provincii. În loc de un singur minister al justiţiei, pe întregul Imperiu, de exemplu, existau diferiţi demnitari însărcinaţi cu justiţia în fiecare cancelarie, ceea ce creştea lipsa de unitate a Imperiului. În mod inevitabil cancelariile concurau între ele, fiecare încercând să-şi dezvolte provinciile proprii în detrimentul celorlalte, în loc să constituie un sistem de guvernare pe ansamblul statului.

Poate că nici unul dintre aceste neajunsuri n-ar fi contat prea mult dacă Habsburgii ar fi fost monarhi eficienţi şi dinamici care să lucreze bine cu o echipă de subalterni capabili. În conformitate cu structura de guvernare este clar că totul depindea de personalitatea şi energia acelei persoane anume care menţinea întregul Imperiu unit. Din păcate, atât Leopold cât şi Carol s-au dovedit incapabili să rezolve problemele cele mai importante. Ei se opuneau la modernizarea sistemului de guvernare şi, în plus, au numit miniştri ineficienţi pe care i-au susţinut în continuare. Cel mai cunoscut dintre ei a fost Sinzendorf care a fost pe rând numit la finanţe şi la politică externă. Acesta, un diletant incapabil, cunoscut ca om corupt, a fost totuşi titularul unor posturi importante pe parcursul întregii domnii a lui Carol. Dacă se nimerea o persoană capabilă în funcţii de răspundere, sfatul acesteia era adesea ignorat. Eugen, răspunzător de armata austriacă, l-a bombardat în continuare pe Carol cu sugestii de modernizare şi reformă. Nu numai că nu s-a întâmplat nimic,

dar Carol chiar şi-a exprimat satisfacţia la auzul veştii că Eugen a murit în 1735 – probabil obosise să i se ţină lecţii.

De aceea nu este surprinzător faptul că sub Carol nu s-au operat schimbări asupra sistemului de guvernare moştenit de la tatăl şi fratele său. El a fost obligat să confirme dietelor privilegiile şi competenţele existente în schimbul aprobării de către acestea a Sancţiunii Pragmatice (vezi pp. 25-28). Carol era conştient de diminuarea îndatoririlor sale dar nu dorea să schimbe sistemul existent. Deşi îşi petrecea o mare parte din timp scriind instrucţiuni şi misive către demnitarii şi ambasadorii săi, acestea adesea duceau la amânări îndelungate în luarea deciziilor, în special în perioadele sărbătorilor religioase sau sezoanelor de vânătoare. Cu toate că pare să-şi fi câştigat încrederea şi simpatia celor mai mulţi dintre consilierii săi, îi venea greu să delege responsabilităţi sau să găsească oameni cu iniţiativă. Chiar şi cel mai dotat dintre ei, Bartenstein, un administrator capabil şi cinstit, se considera un simplu purtător de ordine şi refuza din principiu să ia vreo decizie pe cont propriu.

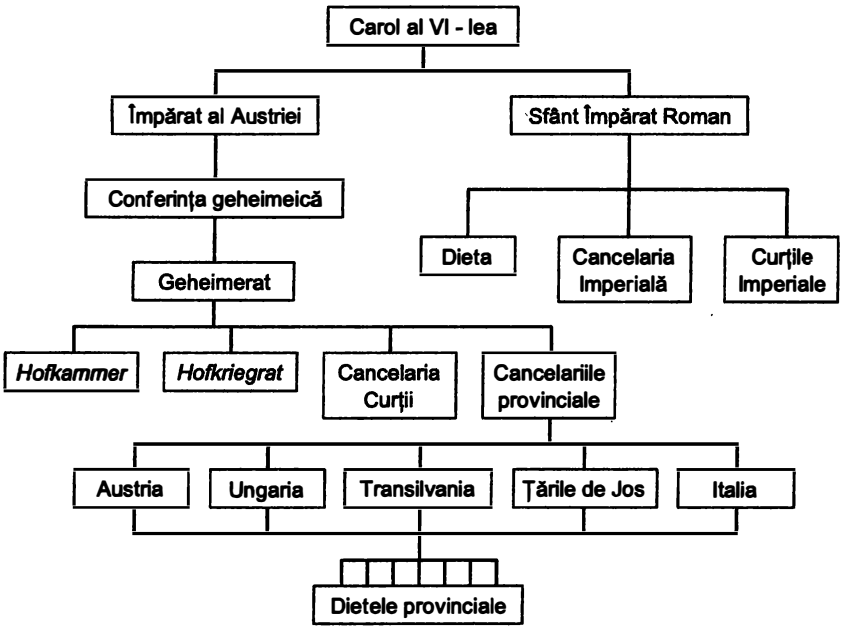

Sistemul de guvernare în Austria sub Carol al VI-lea

e) Finanţele

Guvernul era într-o veşnică criză de bani. Habsburgii domneau peste o populaţie de două ori şi jumătate mai mare decât cea a Angliei şi totuşi obţineau venituri pe jumătate cât aceasta. Cele mai multe taxe erau controlate de dietele provinciale care aveau grijă să se asigure că statul primeşte un venit minim. Foarte puţine taxe erau dirijate de la Viena şi difereau substanţial de la o provincie la alta – de fapt nu exista o taxă unică plătită uniform în întregul imperiu – şi, în orice caz, erau adesea vămuite bine. Agenţii care strângeau taxele pe pământuri îşi opreau o parte din acestea pentru ei înşişi, ceea ce deschidea o cale sigură pentru corupţie. Ţăranii erau obligaţi să plătească taxe împovărătoare, în timp ce colectorii predau guvernului doar o parte din ele. Sistemul făcea ca estimările guvernamentale asupra veniturilor pe un an să devină dificile. Un caz tipic a fost în 1736. Anul respectiv a fost marcat de nevoia vitală a statului de fonduri pentru a susţine cele două războaie în curs, iar venitul total din taxe s-a ridicat la 20 milioane de guldeni, mai puţin de jumătate faţă de estimări. A rezultat că armata era veşnic lipsită de rezerve, fapt cu efecte inevitabile asupra performanţelor acesteia. Sinzendorf nu a considerat că e nevoie de vreo modificare a sistemului şi nu a ajutat cu nimic la redresarea situaţiei financiare a Austriei. Guvernul se baza tot mai mult pe împrumuturi. La sfârşitul domniei lui Leopold, datoria de stat se ridica la 60 milioane de guldeni; în timpul lui Carol aceasta a crescut până la 100 milioane guldeni. Împrumuturile băneşti rezolvau dificultăţile pe termen scurt şi făceau ca guvernul să depindă de un mic număr de bancheri. Moartea lui Samuel Oppenheimer, care se ocupase de finanţarea operaţiunilor din războiul de succesiune la tronul Spaniei, a falimentat statul peste noapte în 1703. Numai subsidiile generoase oferite de Anglia şi Olanda au permis Austriei să continue războiul după data respectivă. Faptul că, în secolele XVII-XVIII, Habsburgii se bazau doar pe împrumuturi, constituie dovada sigură a slăbiciunii statului.

f) Economia

Carol era conştient de înapoierea economică a Austriei datorată unui mare număr de factori – incluzând numeroasele bariere vamale interne dintre provincii, lipsa forţei de muncă (agravată, desigur, de persecutarea protestanţilor care au părăsit ţara cu miile), ineficienţa sistemului de comunicaţii şi faptul că teritoriile austriece erau situate în zone lipsite de acces la porturi. De asemenea, impunerea rigidă a sistemului servituţilor rurale forţate (şerbia) împiedica circulaţia forţei de muncă necesară unei dezvoltări economice pe scară largă.

Carol a favorizat înflorirea comerţului maritim întrucât era conştient că acesta constituia cauza principală a creşterii puterii Angliei şi Olandei. În

acest scop el a finanţat două companii comerciale – Compania Ostend şi Compania Fiume – al căror succes, însă, n-a fost de durată; prima, deşi înfloritoare în timpul lui Carol, a fost nevoită să-şi întreruptă activitatea după câţiva ani, ca preţ cerut de Anglia şi Olanda în schimbul acceptării Sancţiunii Pragmatice. Şi Compania Fiume a fost un eşec – de data aceasta din cauza lipsei de capital.

Carol a pus pe picioare unele industrii finanţate de guvern, incluzând fabrici de lumânări, textile şi de prelucrare a porţelanului. Asemenea iniţiative au întâmpinat însă împotrivirea puternică a ghildelor[1], alte relicve medievale, care aveau încă o mare putere în Austria. Ca grupări ale meşterilor, controlau manufacturile din oraşe. Rezistenţa acestora a împiedicat dezvoltarea noilor fabrici instituite de Carol, care le ameninţau monopolul. S-a construit şi un drum comercial important ce lega Austria de portul Trieste aflat pe coasta Adriaticii (vezi harta la p. 13). Din păcate rivalitatea cu Veneţia şi puterile maritime (Anglia şi Olanda) a împiedicat dezvoltarea portului Trieste. Până la urmă Carol a fost nevoit să-şi accepte eşecul abandonând noile companii comerciale şi vânzând Veneţiei flota. Spre deosebire de realele încercări făcute de Carol pentru stimularea comerţului şi industriei, chiar dacă acestea s-au dovedit infructuoase, el n-a făcut nimic pentru îmbunătăţirea condiţiilor şerbilor sau pentru încurajarea dezvoltării noilor tehnici agricole. Politicile lui economice se bazau pe idei mercantiliste la modă în acea vreme. Nenorocul său a constat în faptul că a avut de înfruntat o opoziţie atât de puternică din partea statelor străine pe care nu îndrăznea să le ofenseze, însă nu-i poate fi negată nici răspunderea pentru refuzul notabil de a rezolva acele aspecte ale organizării economice din interiorul propriului stat, asupra cărora avea toată puterea.

g) Guvernarea locală

Vastele provincii austriece – ca Austria, Ungaria şi Ţările de Jos – erau divizate la rândul lor în districte mai mici. Fiecare dintre acestea aveau propriile „domenii administrative" şi diete reprezentate în cea mai mare parte de nobilimea locală. Un caz tipic era dieta Austriei de Jos care număra în rândurile sale reprezentanţi ai Bisericii, pe rectorul Universităţii din Viena, 340 nobili locali şi un singur reprezentant al clasei de mijloc din Viena. Puterea dietelor era diferită; cele mai neputincioase erau în Boemia, unde majoritatea nobilimii cehe fusese lipsită de pământuri şi titluri în 1618, acestea trecând în mâinile oficialităţilor habsburgice. Printre cele mai puternice se numărau dietele din Ţările de Jos şi Milano, foste provincii spaniole obişnuite să-şi

[1]ghilde – bresle care deţineau monopolul manufacturilor, acordau diplome pe meserii şi controlau toată activitatea în domeniu (N. t.)

conducă singure afacerile interne. Aici erau trimişi foarte puţini demnitari austrieci, ceea ce convenea perfect organelor locale deoarece puteau decide singure asupra problemelor interne şi, în acelaşi timp, aveau o protecţie austriacă sigură împotriva oricăror eventuale atacuri franceze.

Cea mai independentă era dieta maghiară. Nobilii locali asigurau ceremonia de încoronare a unui monarh distinct, bucurându-se de numeroase drepturi, inclusiv acela de a se revolta, dreptul de a alege un rege propriu şi dreptul de veto asupra oricărei legi cu care nu erau de acord. Leopold a încercat în mai multe rânduri să limiteze drepturile dietei maghiare dar până la urmă s-a văzut obligat să-i recunoască majoritatea libertăţilor. În schimb, maghiarii acceptau protecţia austriacă împotriva turcilor. Ironia a făcut ca înfrângerea turcilor din 1699 să-i încurajeze pe unguri în a-şi proclama drepturile din nou, acum că ameninţarea otomană dispăruse. Rezultatul a fost izbucnirea unei serioase revolte maghiare (1703) care a durat opt ani. În faţa unei nobilimi atât de hotărâte, pentru Carol nici nu se punea problema să încerce să impună o creştere a controlului austriac asupra celor mai turbulente provincii sau să ceară Ungariei să-şi plătească taxele cuvenite.

Fiecare dietă controla majoritatea taxelor locale, hotăra proporţia acestora, organiza colectele şi decidea în ce mod vor fi cheltuite veniturile. De asemenea, acestea răspundeau şi de recrutarea şi menţinerea în serviciul activ a unei părţi din forţele armate, ceea ce a condus la o multitudine de sisteme de guvernare. Este adevărat că Austria avea reprezentanţi în toate provinciile dar aceştia erau chiar nobilii care activau în cadrul dietelor, astfel că interesele locale ocupau mereu locul prioritar.

În timpul domniilor lui Leopold şi Carol, dietele din Austria şi Ungaria au avut o activitate redusă, principalul motiv fiind acela că nobilii cei mai bogaţi s-au mutat la Viena unde şi-au construit case luxoase devenind obişnuiţi ai curţii austriece, implicându-se tot mai puţin în afacerile dietelor locale. Probabil că ambii monarhi au încurajat activ acest proces – imitând procedeul lui Ludovic al XIV-lea de a invita nobilii cei mai puternici să se distreze la Versailles, în scopul de a le reduce puterea. Există şi posibilitatea ca acest fenomen să reprezinte un efect conjunctural al expansiunii vieţii de curte din timpul celor doi împăraţi.

Dietele jucau un rol major, atât ca rezistenţă cât şi ca tenacitate împotriva regimului absolutist şi, în acelaşi timp, contribuiau la creşterea divizării societăţii. În multe provincii dietele se asigurau ca nobilimea să nu plătească taxe. În unele dintre acestea, ca Milano, Ungaria şi Ţările de Jos, puterea regală era atât de slăbită încât guvernatorul general numit de împărat nici nu se deranja să-şi viziteze ţinuturile. Dietele din Boemia şi Ungaria s-au implicat activ în impunerea forţată şi creşterea servituţilor şerbiei ţărăneşti şi, de asemenea, au preluat steagul persecutării populaţiei ne-catolice.. Existenţa

şi perpetuarea acestor diete au constituit cauza majoră a lipsei de unitate în cadrul Imperiului Austriac, a slăbiciunii acestuia şi a supravieţuirii puterii individuale a nobililor. Prin contrast, în Prusia regele instituise un regim centralizat puternic şi redusese drastic puterea dietelor.

h) Concluzii

Austria sub Carol al VI-lea a fost o monarhie extrem de limitată. Acesta nu avea nici puterea şi nici dorinţa de a reforma un imperiu divizat. Graniţele întinse şi vulnerabile ale statului erau apărate de o armată care număra cel mult 80.000 oameni, mai puţin de jumătate din armata Franţei. În pofida tuturor argumentelor aduse de Eugen, nu s-a făcut nici o încercare pentru creşterea numărului de soldaţi sau de modernizare a pregătirii militare. Nu se făceau înrolări sistematice ca în Prusia, în schimb armata se baza pe contingente locale care se adunau la chemarea goarnelor. Ofiţerii făceau întotdeauna parte din nobilime şi adesea nu aveau nici o experienţă militară deoarece îşi cumpăraseră funcţiile. Ofiţerii de rang inferior erau prost plătiţi şi, dacă nu dispuneau de surse proprii de venituri, promovarea lor era aproape imposibilă.

Carol avea la dispoziţie un sistem de guvernare care în realitate încuraja lipsa de coerenţă inerentă imperiului, acesta, la rândul lui, fiind susţinut de unul dintre cele mai slabe sisteme de finanţare din Europa. Deşi unii consilieri, în special Eugen, i-au cerut lui Carol să treacă la reforme, împăratul s-a complăcut într-o atitudine împărtăşită de majoritatea demnitarilor săi. Vechiul stat austriac nu s-a destrămat decât după moartea lui Carol, însă el a avut o răspundere în prăbuşirea survenită în anii 1740-1742.

6. Problema succesiunii la tron

Carol al VI-lea s-a bucurat de o lungă domnie între anii 1711-1740 dar, imediat ce a devenit împărat, a început să-şi facă griji, gândindu-se ce s-ar întâmpla dacă ar muri fără să aibă un fiu. Pentru o asemenea eventualitate a emis un document în 1713, cunoscut sub denumirea de Sancţiunea Pragmatică, deşi la vremea respectivă îngrijorarea lui a părut o simplă fantezie; avea doar 28 de ani şi se căsătorise cu Elisabeta Cristina, în vârstă de 16 ani. Nu existau motive pentru a considera că nu vor avea fii şi totuşi neliniştea lui Carol din acea vreme nu era atât de lipsită de temei cum au sugerat unii istorici. Există câteva cauze.

Cea mai de temut consta în faptul că fratele său mai mare, Iosif, fusese destul de tânăr şi sănătos înainte de a muri subit de pojar fără să lase în urmă un fiu. Carol era conştient că ar fi putut avea aceeaşi soartă şi, într-o asemenea eventualitate, nu va exista un moştenitor pe linie bărbătească, din sângele Habsburg, care să-i urmeze la tron. Experienţa recentă din Spania îl

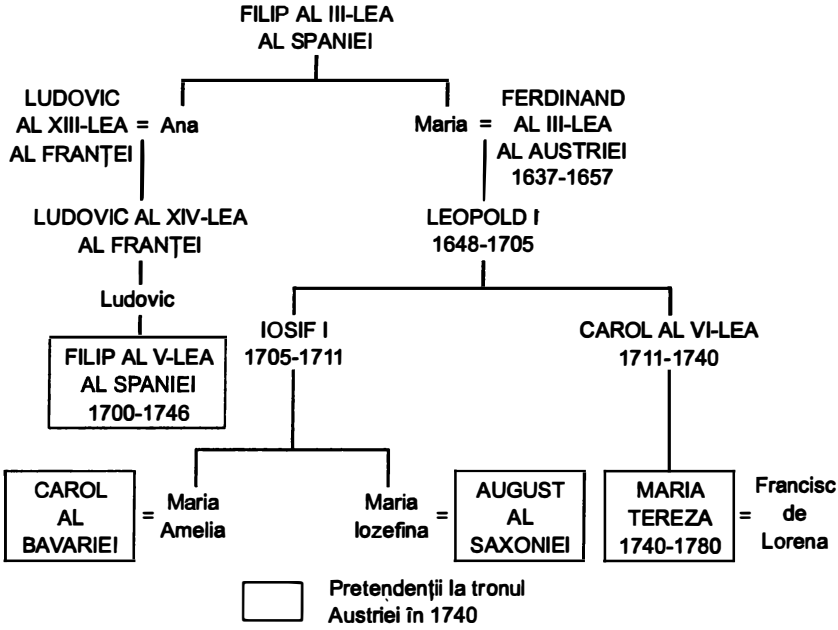

Pretendenţii la succesiunea Austriei

avertizase asupra urmărilor. Când Carlos „Vrăjitorul" al Spaniei murise fără să aibă un fiu, în 1700, rezultatul a fost un război de durată între pretendenţii rivali la moştenire. Existau motive întemeiate să presupună că acelaşi lucru se va întâmpla şi în Austria, dacă va muri fără moştenitor. În străinătate se aflau trei pretendenţi masculini la tron (vezi arborele genealogic mai sus). Carol, duce de Bavaria şi August, elector al Saxoniei, erau căsătoriţi cu două dintre fiicele lui Iosif I, în timp ce nimeni altul decât Filip al V-lea, vechiul rival al lui Carol la tronul Spaniei, putea, de asemenea, să emită pretenţii deoarece era înrudit cu Habsburgii printr-o linie îndepărtată, veche de patru generaţii.

Soţia lui Carol a născut un fiu în 1716 dar acesta a murit după câteva luni. Fiicei sale, Maria Tereza, născută în 1717 i-a urmat o altă fată, dar fiul mult aşteptat nu şi-a făcut apariţia. În 1725 a devenit clar că Elizabeta Cristina, deşi femeie încă tânără, nu va mai avea alţi copii. Problema ipotetică a succesiunii devenise astfel reală.

Faptul că moştenitorul lui Carol era o femeie a îngreunat situaţia, deoarece, la ameninţarea intervenţiei străine, se adăuga acum posibilitatea foarte

mare ca imperiul să se destrame din cauze interne. Nu existase în istoria Austriei o împărăteasă şi era probabil ca unele provincii să invoce antica lege salică ce interzicea moştenirea pe linie feminină şi să-şi găsească alţi conducători. Dintre acestea se remarca în mod deosebit Ungaria care se obligase să accepte conducători Habsburgi doar dacă erau bărbaţi; dacă se stingea linia masculină, dieta Ungariei era împuternicită să-şi aleagă un monarh propriu.

Pe scurt, Carol avea justificări pentru preocuparea faţă de succesiune şi avea tot dreptul să acorde acestei probleme o prioritate maximă însă, oricâtă dreptate ar fi avut, altfel stau lucrurile cu metodele folosite. Sancţiunea Pragmatică, elaborată prima dată în 1713 şi revizuită mai târziu, proclama că, în eventualitatea că împăratul nu va avea un fiu, tronul va fi atribuit fiicei celei mai mari înaintea oricărui alt pretendent. Aceasta a fost metoda lui de a rezolva problema.

Carol a publicat documentul în 1719 şi şi-a început munca de o viaţă – să obţină aprobarea lui de către toţi cei care puteau influenţa evenimentele atât în interiorul cât şi în afara Imperiului Habsburgic.

Carol a vrut să se asigure înainte de moarte că atât dietele provinciale cât şi puterile europene vor accepta ca succesor legitim la tronul Austriei pe fiica sa. Nu se punea problema ca Maria Tereza să devină sfânt împărat roman – legea salică se aplica negreşit Imperiului – dar el spera ca electorii să-l accepte în acest rol pe viitorul soţ al Mariei Tereza.

Primul pas era convingerea diferitelor provincii să accepte Sancţiunea Pragmatică, fapt care s-a dovedit relativ uşor. În 1722 toate dietele acceptaseră documentul în schimbul promisiunii lui Carol de a le menţine privilegiile şi puterea. Până acum, deci, împăratul putea fi mulţumit de realizările sale; se asigurase că imperiul nu se va destrăma după moartea lui şi, într-adevăr, toate provinciile şi-au onorat promisiunile proclamându-o pe Maria Tereza drept conducătorul lor în 1740.

* Îndoielile se ridică atunci când analizăm încercările lui Carol de a obţine acceptarea Sancţiunii Pragmatice de restul Europei. El a fost bine sfătuit în legătură cu această chestiune. Prinţul Eugen, cel mai experimentat general şi, la vremea respectivă, cel mai vechi demnitar al imperiului, i-a prezentat dificultăţile în mod succint. Nu documentele scrise vor rezolva situaţia, a spus Eugen, ci o armată mare şi o vistierie plină, care vor însemna o piedică mult mai însemnată în calea eventualului agresor decât un simplu pergament. Carol a respins acest sfat. El credea cu tărie în valoarea demersurilor diplomatice şi se considera un negociator iscusit. Probabil că uşurinţa cu care îşi convinsese propriile diete să accepte documentul l-a încurajat să folosească aceeaşi metodă şi pe plan extern.

Unul după altul, statele puternice ale Europei au fost de acord cu Sancţiunea Pragmatică. Carol era atât de nerăbdător să câştige acceptul statelor europene încât a fost gata să facă unele concesii economice şi politice importante în schimbul unei simple semnături. Bavaria şi Saxonia, conduse de cei mai probabili pretendenţi rivali la tronul Austriei, au acceptat încă din 1720. Au urmat celelalte state şi, până la urmă, chiar vechiul duşman al Austriei, Franţa, a semnat documentul în 1738. În aparenţă toată afacerea cu Sancţiunea Pragmatică s-a dovedit un succes deplin. După 25 de ani de eforturi susţinute toate dietele provinciale şi puterile europene o acceptaseră. Carol se asigurase că, la moartea sa, Maria Tereza va accede la tron fără a întâmpina o opoziţie serioasă.

* Realitatea a fost complet diferită; punând pe tapet acest document, Carol a expus, de fapt, slăbiciunile Austriei şi a reamintit Europei lipsa de temei a pretenţiilor fiicei sale. Chiar dacă ar fi combinat această acţiune politică cu sfatul dat de Eugen tot n-ar fi contat, însă el a utilizat Sancţiunea Pragmatică în locul unei reale întăriri a statului. Pura credinţă că monarhii îşi vor respecta promisiunile se asemăna cu aceea a tatălui său. Asemenea încredere, deşi admirabilă ca trăsătură a unei persoane particulare, era total nerealistă în lumea politică a secolului al XVIII-lea.

7. Politica externă

În cei câţiva ani de domnie, Carol a strâns roadele victoriilor lui Leopold din războaiele împotriva Franţei şi Imperiului Otoman. Tratatele de pace de la Radstadt (1714) cu Franţa şi Passarovitz (1718) cu Imperiul Otoman au adus Austriei câştiguri importante. Acestea, combinate cu declinul evident al Franţei, Imperiului Otoman, Spaniei şi Olandei, însemnau că acum Austria era, potenţial, cel mai puternic stat din Europa.

Carol a dus o politică externă activă. El credea cu tărie în importanţa diplomaţiei şi a încheiat o serie de alianţe, cele mai multe de scurtă durată. A manevrat fără succes intrigi în Spania şi Italia dar, după 1725, când Sancţiunea Pragmatică a devenit obiectivul cel mai important, politica externă i-a fost dictată de nevoia de a face concesii celorlalte puteri în schimbul aprobării de către acestea a preţiosului document. Tot Sancţiunea Pragmatică l-a forţat să participe la două războaie care au slăbit serios Austria în anii 1730.

Una dintre cele mai importante personalităţi care au semnat documentul a fost August al Saxoniei, deoarece era unul dintre cei mai îndreptăţiţi pretendenţi la tronul Austriei dacă Maria Tereza ar fi fost considerată inacceptabilă. Consimţământul lui August a fost obţinut numai cu condiţia ca Austria să-i sprijine candidatura la tronul Poloniei, când acesta va fi rămas vacant. În

vremea aceea Polonia era condusă de tatăl lui August, August al II-lea dar, la fel ca şi Sfântul Imperiu Roman, avea o monarhie electivă şi nu ereditară. La moartea lui August al II-lea, Carol şi-a făcut datoria de a susţine pretenţiile lui August al III-lea, cum a făcut şi Rusia. Din păcate exista şi un candidat rival, Stanislas Lesczinski, susţinut de Ludovic al XV-lea al Franţei. A rezultat războiul pentru succesiune la tronul Poloniei (1733-1738) între August, având în spate Austria şi Rusia şi Stanislas susţinut de Franţa. Armata austriacă nu s-a comportat bine în acest război şi, prin tratatul de la Viena, Austria a pierdut o parte importantă a pământurilor sale din Italia dar Carol a avut măcar satisfacţia de a obţine acceptul Franţei pentru Sancţiunea Pragmatică.

* În acelaşi timp s-a desfăşurat un eveniment mult mai umilitor, tot ca rezultat al unor promisiuni făcute în schimbul acceptării Sancţiunii Pragmatice. Austria consimţise să se alăture Rusiei într-un război împotriva Imperiului Otoman drept condiţie pentru obţinerea aprobării Sancţiunii Pragmatice de către împărăteasa Ana. Războiul dintre Rusia şi Imperiul Otoman a izbucnit în 1736. Carol s-a simţit obligat să-i susţină pe ruşi; o victorie aici putea compensa pierderile teritoriale din Italia. Războiul s-a dovedit un dezastru; când turcii au câştigat bătălia majoră de la Grocyka, din 1739, înfrângerea a devenit clară. Umilirea Austriei s-a desăvârşit prin pacea de la Belgrad în 1739 când a fost forţată să cedeze Imperiului Otoman cea mai mare parte a teritoriilor câştigate în primul război (vezi harta de la p.).

* Bilanţul politicii externe duse de Carol indică sigur mai multe pierderi decât câştiguri. Carol petrecuse 29 de ani în jocuri diplomatice care au avut prea puţine rezultate. A pierdut teritorii, şi-a falimentat virtual statul în războaie şi a pierdut tot prestigiul construit atât de atent (şi artificial) de Leopold. Nici eforturile de a obţine acceptarea Sancţiunii Pragmatice şi nici ambiţioasele manevre diplomatice n-au adus în final vreun beneficiu Austriei. Înfrângerile suferite de armata austriacă între 1734 şi 1739 au arătat celorlalţi conducători europeni mai presus de orice că armata Austriei nu mai era de temut.

Cel care a sesizat cel mai clar slăbiciunea Austriei a fost Frederic, moştenitorul tronului prusac. Încă din 1739, acesta hotărâse că Austria era vulnerabilă în faţa atacurilor. Carol dăduse de ştire tuturor faptul, atât prin Sancţiunea Pragmatică cât şi prin înfrângerile în războaie. Toate acestea nu erau o moştenire uşoară pentru fiica sa.

8. Evaluări

a) Moartea lui Carol al VI-lea

În 1740 Carol avea 55 de ani şi avusese o sănătate bună. Înfrângerile din războaiele recente, însă, l-au distrus. A afirmat că îl îmbătrâniseră cu zece ani. Cu toate astea, moartea sa din octombrie 1740 a survenit brusc şi pe neaşteptate asemeni aceleia a fratelui său mai mare, din 1711. Probabil a murit otrăvit după consumarea întâmplătoare a unor ciuperci otrăvitoare – mâncarea de ciuperci care, după cum observa Voltaire, a schimbat istoria Europei. Evenimentul pentru care se pregătise atâta timp a survenit, în sfârşit. Arareori s-a întâmplat în istorie ca un conducător să-şi petreacă atâţia ani pentru a pune la cale ceea ce se va întâmpla după moartea sa şi rareori în istorie atâtea precauţii elaborate s-au dovedit fără folos.

b) Concluzii

Domnia lui Carol a fost neîndoielnic lipsită de realizări. La moartea lui datoria de stat se ridica la 100 milioane guldeni în timp ce în vistierie se aflau doar 70.000 guldeni. Armata se compunea din 80.000 oameni prost echipaţi, nepregătiţi şi demoralizaţi după înfrângerile recente.

În ce măsură e Carol răspunzător de aceste eşecuri? Istoricii au opinii diferite, dar, pe ansamblu, el a fost aspru criticat, în special în comparaţie cu fiica sa. O serie de biografi ai Mariei Tereza au subliniat eşecurile lui Carol chiar dacă numai pentru a scoate în evidenţă meritele Mariei Tereza în asemenea împrejurări. De ce n-a urmat el sfaturile lui Eugen? De ce s-a încrezut în simple hârtii? Ar fi putut şi era necesar să facă reforme majore în domeniile armatei, sistemului de guvernare şi finanţelor. De ce n-a urmat exemplele lui Walpole din Anglia, Fleury din Franţa şi Frederic Wilhelm din Prusia, dând prioritate maximă afacerilor interne şi evitând încurcăturile externe cât mai mult posibil?

* Unul dintre puţinii istorici care i-au luat apărarea lui Carol a fost Penfield Roberts. În cartea *The Quest for Security* a susţinut că e mult prea simplu de afirmat că ar fi trebuit sau s-ar fi putut face reforme. Austria era un stat multinaţional complex şi nu putea fi transformată într-un stat unitar asemeni Franţei sau Prusiei. O mare parte a teritoriului său nu fusese adăugată decât recent şi nu putea deveni peste noapte un imperiu perfect integrat. Carol, de fapt, a acţionat cu asentimentul atât al consilierilor cât şi al supuşilor săi. Roberts demonstrează în continuare că cererile constante ale lui Eugen pentru reformarea armatei nu ar trebui luate prea în serios. El însuşi a fost comandantul armatei timp de mulţi ani şi s-a dovedit la fel de diletant în privinţa reformelor când a avut ocazia de a le întreprinde, pe cât a fost şi cu ocazia

guvernării provinciei Ţărilor de Jos. Pe scurt, Eugen s-a grăbit să-l acuze pe Carol de propriile-i eşecuri. În sfârşit, Sancţiunea Pragmatică n-ar fi fost o simplă pierdere de timp; fără ea provinciile s-ar fi putut separa în 1740 şi, cu toate scăderile sale, a însemnat totuşi o armă puternică pentru Maria Tereza după 1740. I-a conferit dreptul legal la tron şi autoritatea morală de a domni, care altfel i-ar fi lipsit.

Analiza lui Roberts aduce o corecţie utilă obişnuitelor teorii care-l califică pe Carol, cu dispreţ, drept un conducător incompetent, cu gustul hârtiilor inutile şi al vorbăriei diplomatice. Cu toate acestea cade prea mult, probabil, în extrema cealaltă, pentru că Roberts ignoră persecuţiile religioase dispuse de Carol şi faptul că nu a făcut nimic concret pentru a încuraja economia. Multe trăsături ale sistemului de guvernare puteau fi reformate, chiar dacă natura multinaţională a imperiului nu era ignorată. După toate criteriile, a fost o naivitate din partea lui să creadă că aprobarea internaţională a Sancţiunii Pragmatice ar fi avut vreo valoare. Într-adevăr, chiar el însuşi a realizat că nu avea motive să se încreadă în scena internaţională, chiar şi numai pentru faptul că, în ciuda presiunilor austriece, electorul Bavariei a insistat că-şi menţine pretenţiile la tronul Austriei. Bavaria era un stat mic şi nu-şi putea impune singură pretenţiile. Din păcate, au existat indicii îngrijorătoare că, în ciuda acceptării Sancţiunii Pragmatice, Franţa ar fi putut, totuşi, să susţină pretenţiile bavareze, din moment ce Fleury a refuzat să renunţe la vechea alianţă cu Bavaria chiar şi după 1738. Pe scurt, Franţa încă mai putea alege candidatul pe care urma să-l susţină la timpul potrivit. La o evaluare generală se poate considera că luarea în calcul, încă din primii ani, a problemei succesiunii şi obţinerea sprijinului dietelor pentru Sancţiunea Pragmatică a fost un fapt pozitiv al domniei lui Carol. Roberts probabil are dreptate când afirmă că nu se puteau întreprinde reforme prea mari pentru modernizarea statului, dar Carol n-a încercat să facă nici puţinul acela posibil. Analiza finală nu poate să nu remarce cu surprindere faptul că un conducător atât de conştient de nevoia de a pregăti viitorul a făcut atât de puţin, din punctul de vedere al utilităţii, pentru fiica sa.

***Note la capitolul** „Domnia lui Carol al VI-lea"*

Când alcătuiţi notiţe trebuie să aveţi în vedere chestiunile fundamentale privitoare la domnia lui Carol al VI-lea.

i) Care erau slăbiciunile Imperiului Austriac în 1711?
ii) În ce măsură (dacă există) au fost aceste slăbiciuni depăşite până la 1740?
iii) În ce măsură trebuie făcut Carol răspunzător de aceste slăbiciuni?

Acest capitol include un număr de tabele, hărţi şi liste. Nu trebuie ca acestea să vă creeze probleme, sunt doar nişte diagrame de referinţă pentru a vă oferi posibilitatea să înţelegeţi complexitatea Austriei din secolul al XVIII-lea. La examene nu vi se va cere să reproduceţi detalii. Pe scurt, este important să înţelegeţi semnificaţia conţinutului diagramelor şi nu amănuntele.

***Chestiuni bazate pe surse istorice la capitolul** „Domnia lui Carol al VI-lea"*

1 Criza din 1703

Studiaţi fragmentele din raportul ambasadorului olandez şi din cel al prinţului Eugen de la p. 14 Apoi răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Cine, conform acestor surse, a fost făcut răspunzător de criză? (4 puncte)
b) Ce soluţie a crizei sugerează Eugen? (4 puncte)
c) Unul dintre documente aparţine ambasadorului unei ţări aliate cu Austria; celălalt e semnat de generalul suprem al Austriei. Puneţi în discuţie importanţa acestor surse pentru un istoric care încearcă să stabilească gravitatea crizei din 1703, ţinând cont de autori şi conţinutul lor (6 puncte)
d) „Aceste documente au fost scrise în 1703 dar ar fi putut la fel de bine să fie scrise şi în 1739". Discutaţi adevărul şi semnificaţia acestei remarci (6 puncte)

2 Importanţa religiei

Studiaţi fragmentele de la p. 18 şi apoi răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Ambasadorul Franţei era el însuşi catolic. De ce, atunci, obiectează împotriva petrecerii timpului la biserică împreună cu împăratul? (4 puncte)
b) Ce ne spune acest fragment despre priorităţile lui Carol? (4 puncte)
c) Care sunt efectele puterii Bisericii asupra Austriei, sugerate de von Schroder? (6 puncte)
d) Folosind ambele fragmente şi propriile cunoştinţe, discutaţi opinia potrivit căreia puterea bisericii romano-catolice a fost una dintre cauzele principale ale slăbiciunii Austriei în timpul lui Carol al VI-lea (6 puncte).

CAPITOLUL 3

Frederic Wilhelm I

1. Începuturile

Prusia în 1713 nu mai era un stat care să fie ignorat de restul Europei. Conducătorii anteriori acţionaseră pentru creşterea teritoriilor şi prestigiului acesteia şi, de asemenea, făcuseră primii paşi în centralizarea sistemului de guvernare şi reducerea privilegiilor nobilimii. Cu toate acestea, Prusia era departe de statutul de mare putere; teritoriile sale erau prea împrăştiate şi greu de apărat, economia nu era dezvoltată, populaţia redusă şi guvernul dependent de subsidii din partea statelor mai puternice din Europa. Instituirea monarhiei de către Frederic I a costat mult, aducând statul în stare de faliment. Aceasta a fost moştenirea mixtă a lui Frederic Wilhelm când a urmat la tron în 1713.

Frederic Wilhelm s-a născut în 1688, anul în care tatăl său devenise elector de Brandenburg. Asemeni acestuia, Frederic Wilhelm a fost un om pios, educaţia luterană afectându-l profund. În alte privinţe, însă, nu avea nimic în comun cu Frederic I. Nu numai că se dezinteresa de muzică, artă şi ştiinţă, dar chiar le disprețuia. În schimb, a dovedit un interes timpuriu pentru problemele militare. Ca băiat îşi economisea banii de buzunar pentru a cumpăra uniforme pentru micile trupe de cadeţi de vârsta lui cărora le făcea instrucţie. Când a fost trimis să ia parte la războiul pentru succesiune din Spania a încheiat o prietenie pe viaţă cu prinţul Leopold de Anhalt-Dessau, un războinic dur, care-şi lăsase micul principat pe mâinile soţiei, în timp ce el se deda patimii războiului. Prinţul Leopold va deveni unul dintre cei ce au influenţat atât formarea personalităţii lui Frederic cât şi a armatei prusace.

La întoarcerea sa la Berlin, Frederic Wilhelm a fost neplăcut surprins de corupţia şi proasta conducere a finanţelor, pe care le-a constatat la curtea tatălui său. În 1711 a stabilit el însuşi scara corupţiei şi i-a prezentat lui Frederic I documentele incriminatoare. Acestuia nu i-a rămas altceva de făcut decât să-l dea afară pe aparent atotputernicul prim ministru, Wartenburg. Odată cu căderea acestuia, Frederic Wilhelm a luat în seama sa conducerea efectivă a statului. Deşi viaţa la curte a continuat atât cât a trăit tatăl său, prea puţini curteni îşi făceau iluzii că vor mai rămâne după ce Frederic Wilhelm va deveni rege. Mai erau şi alte indicii că acesta va fi total diferit de tatăl său. Ca prinţ moştenitor era de o avariţie notorie mergând până la meschinărie. Deja de pe atunci avea perioade recurente în care suferea datorită bolilor. Era insensibil, furios, violent şi supus unor toane schimbătoare. Avea un simţ al umorului plin de cruzime, dovedit într-o ocazie când el şi prinţul Leopold au tăiat cozile tuturor vacilor de pe un câmp ca glumă la adresa fermierului. Disprețuia pe faţă oameni şi lucruri care nu făceau parte din cercul lui strâmt

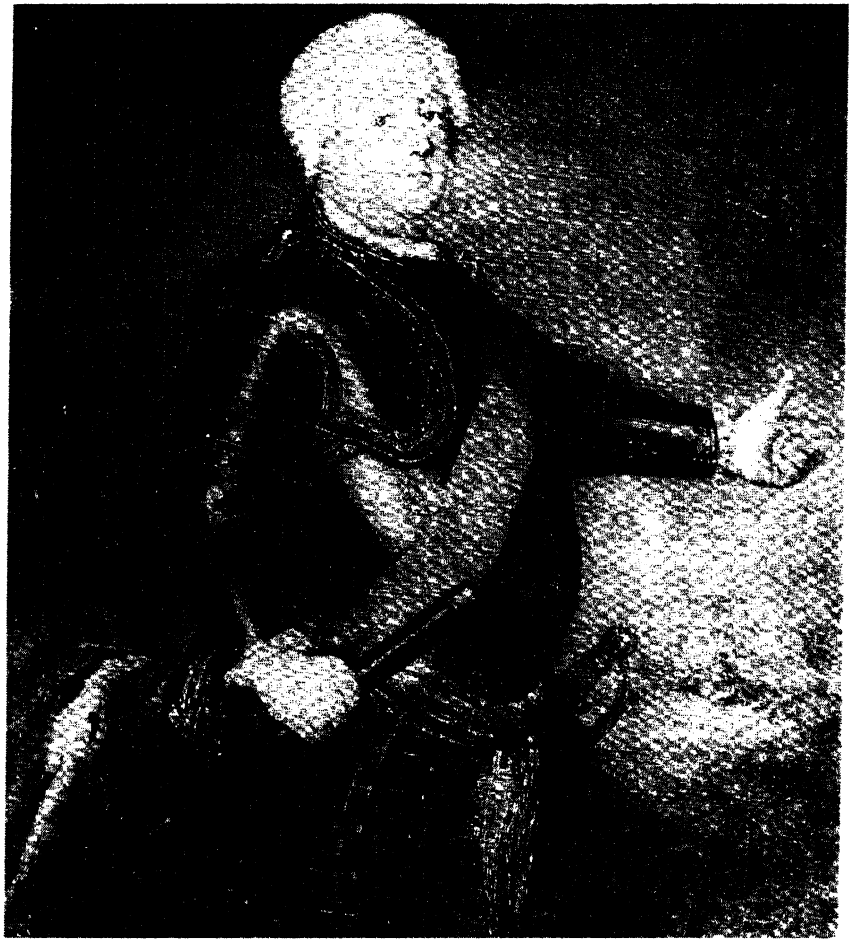

Frederick Wilhelm I

– în special intelectualii, birocraţii, străinii, evreii, iezuiţii, oamenii de ştiinţă, muzicienii şi orice venea din Franţa. Aparent singurele lui plăceri erau vânătoarea, mâncatul peste măsură, băutura, fumatul şi înjurăturile şi glumele cu soldaţii. Îi plăceau soldaţii înalţi, deja ca prinţ moştenitor toţi oamenii din garda lui de corp aveau peste 1,80 m în înălţime. Cu toate acestea, reuşea să combine aceste trăsături crude şi violente cu înalte standarde morale şi cu un puternic sentiment al datoriei. I-a fost credincios soţiei într-o vreme când regii aveau o moralitate lejeră. A denunţat prostituţia, spunând că nu există iubite

ci doar târfe şi desfrânate. Amestecul ciudat între datorie şi cruzime, între înaltul simţ moral şi antiintelectualismul necioplit nu părea să-l recomande pe Frederic Wilhelm ca fondator al Prusiei moderne.

La moartea lui Frederic I, fiul lui i-a organizat funeralii magnifice şi costisitoare, ca un ultim act de respect faţă de tatăl său. Odată cu încheierea formalităţilor, Frederic Wilhelm s-a reîntors la afaceri. După ce şi-a aruncat simbolic peruca pe care era obligat să o poarte, a cerut lista servitorilor de la curte. Două treimi dintre aceştia au fost concediaţi pe loc, iar restul au suferit reduceri drastice în privinţa salariilor şi privilegiilor. Scăderea medie a salariilor a fost în jur de 75% iar unora mai nenorocoşi li s-au redus plăţile cu 90%. Toate bijuteriile, vinurile, trăsurile, piesele scumpe de mobilier şi animalele din grădina zoologică au fost vândute. Maestrul de ceremonii a constatat că nu mai avea ce face aici şi s-a mutat în Saxonia, unde talentele sale erau foarte căutate. Membrii faimoasei orchestre a lui Frederic şi toţi soliştii vocali au fost concediaţi. Arhitectului curţii nu i s-a mai dat de lucru şi s-a mutat în Rusia. Frederic Wilhelm a vândut 20 din cele 25 de palate şi case care aparţinuseră tatălui său. Nici această cifră nu este edificatoare deoarece toate cele 5 rămase au fost transformate în birouri guvernamentale, iar grădinile în terenuri de paradă pentru soldaţi. Frederic Wilhelm, soţia şi copiii săi (a avut 14 cu totul, dar cei mai mulţi n-au supravieţuit decât câteva luni) locuiau în numai cinci camere într-un colţ al unuia dintre palate. Regele Prusiei trăia acum mai modest decât majoritatea negustorilor din clasa de mijloc din Berlin. Reducerile sălbatice s-au extins şi la servitorii familiei regale. Mamei sale i s-au alocat doar doi servitori, în timp ce cu proprii servitori a fost atât de zgârcit încât soţia şi fiicele sale trebuiau să cureţe şi să mătură singure. În grajdurile regale numărul cailor a fost redus de la 1.000 la 30. Când a fost încoronat rege, la Konigsberg, întreaga ceremonie a costat numai 2.500 taleri, în comparaţie cu 5 milioane de taleri cât cheltuise tatăl său pentru încoronare. Mesele regale deveniseră modest-burgheze, familia servindu-se singură cu brânză, carne şi bere. Frederic Wilhelm a mers până într-acolo încât să verifice singur cheltuielile de coşniţă. Se spune că reproşa dacă se foloseau mai multe ouă decât permisese el. Această situaţie a reprezentat o schimbare radicală faţă de extravaganţa de la curtea lui Frederic I. A dovedit, de asemenea, o concepţie total diferită, privitoare la rolul unui monarh, faţă de aceea a contemporanului său, Carol al VI-lea, cu cei 30.000 de curteni ai săi.

Zgârcenia lui Frederic Wilhelm în legătură cu cheltuielile curţii a avut două efecte importante. Primul – economia drastică de bani; sub Frederic I cheltuielile curţii s-au ridicat în medie la 400.000 taleri pe an sau 12-13% din totalul bugetului de stat. Fiul său cheltuia numai 1% din buget pentru întreţinerea curţii şi regreta fiecare taler din aceşti bani. Banii economisiţi

însemnau că putea cheltui mai mult cu armata. Celălalt efect a fost transformarea Prusiei în obiectul ridiculizat al întregii Europe. Cum ar fi putut fi luat în serios un rege care-şi silea nevasta să spele rufe? Cum putea fi respectat un monarh care calcula cât lapte beau servitorii lui în fiecare săptămână? Efectul total a fost că oamenii de stat străini au avut tendinţa să neglijeze schimbările cruciale care aveau loc în Prusia.

2. Filosofia lui Frederic Wilhelm

Filosofia politică a lui Frederic Wilhelm a fost simplă. Prusia era un stat slab şi divizat care putea fi transformat într-o ţară puternică şi unită. Calea de realizare a acestui obiectiv era instituirea unor finanţe sănătoase şi a unei armate numeroase şi bine echipate. Pentru crearea unităţii se cerea un sistem de monarhie absolută în care toţi să asculte ordinele monarhului fără a pune întrebări. Frederic Wilhelm a insistat asupra ideii că toată lumea avea obligaţia de a servi statul şi de a munci din greu şi cinstit pentru acesta, regulă pe care a aplicat-o în primul rând el însuşi. Nici nu se gândea că, fiind rege, s-ar fi putut distra ci, dimpotrivă, că era acolo spre a da exemplu altora. Ideile nu-i veneau din cărţi sau teorii publicate – acestea se aflau pe lista lucrurilor în care Frederic Wilhelm nu avea încredere. Se datorau, în parte, experienţei personale, văzând ce rele produseseră extravaganţa şi corupţia în regatul tatălui său, şi, de asemeni, învăţăturilor Bibliei.

Convingerile lui Frederic Wilhelm erau adesea exprimate în propoziţii simple cu valoare absolută. Următoarele exemple ne oferă o mostră a filosofiei sale:

1 Comunicaţi-i prinţului de Anhalt că eu sunt ministrul de finanţe şi mareşalul de câmp al regelui Prusiei. Acesta va sluji regelui Prusiei aşa cum trebuie să fie slujit. Dumnezeu m-a aşezat pe tron nu spre a fi leneş ci spre a munci şi a conduce bine pământurile sale.

5 Sunt stăpân şi rege şi trebuie să fiu ascultat. Sufletul e al lui Dumnezeu. Orice altceva este al meu. Oricine trebuie să-şi slujească regele cu viaţa şi trupul său, cu bunurile şi averea sa, cu onoare şi conştiinţă şi să-i dăruiască totul cu excepţia mântuirii. Aceasta din urmă este rezervată Domnului. Dar orice altceva trebuie să fie al meu. Îi plătesc pe aceştia (serviciul civil) pentru a munci.

Frederic Wilhelm simţea că, înarmat cu aceste adevăruri, nu putea greşi prea mult. Primul pas a fost reformarea armatei.

3. Armata

a) Reformele militare

Frederic Wilhelm era obsedat de armată. El şi-a expus ideile asupra necesităţii unei armate numeroase într-o scrisoare către fiul său din 1725:

> Fritz, gândeşte-te la ce-ţi spun. Întotdeauna să întreţii o armată bună şi numeroasă. Nu poţi avea alt prieten mai de nădejde şi nu te vei putea menţine fără aceasta. Vecinii n-au făcut altceva decât să ne înfrângă.
>
> Le ştiu ţelurile şi vei ajunge şi tu să le cunoşti la fel de bine. Nu da atenţie vanităţii, ci acţionează conform realităţii. Întotdeauna să preţuieşti o armată bună şi banii care fac gloria şi securitatea unui prinţ.

Noul monarh a început prin concedierea unora dintre membrii gărzii de corp îmbrăcaţi în haine frumos colorate şi de care îi plăcea tatălui său să fie înconjurat. Apoi a pornit să-şi întărească forţele angajând soldaţi adevăraţi. Prietenul său apropiat, prinţul Leopold de Anhalt-Dessau, a fost numit la comanda armatei şi a răspuns de multe dintre reformele nou introduse, operând schimbări importante în felul de luptă al soldaţilor. A înlocuit vergeaua de armă din lemn cu una din fier, fapt care, deşi nesemnificativ în aparenţă, s-a dovedit foarte important. Vergelele din lemn se puteau rupe în cursul unei bătălii pe când cele din fier prezentau mai multă încredere şi permiteau o mai rapidă încărcare a muschetelor. Această schimbare combinată cu o îmbunătăţire a instrucţiei dădea soldaţilor prusaci posibilitatea să tragă cu muschetele de şase ori pe minut. Alte armate abia reuşeau două focuri pe minut. Această creştere formidabilă a puterii de tragere a transformat armata prusacă în cea mai eficientă forţă din Europa. În acelaşi timp el a schimbat felul în care baionetele erau fixate la muschete, acestea fiind acum permanent ataşate părţii de dinafară aşa încât soldaţii prusaci puteau trage şi apoi să atace imediat cu baioneta. Alte armate erau nevoite să-şi potrivească baionetele după ce ţinteau. Acest lucru a conferit din nou forţei prusace un avantaj de timp semnificativ atunci când ataca (sau rezista unui atac) după ce folosea baionetele.

Prinţul Leopold a introdus ceva ce considerăm de la sine înţeles în armatele de astăzi: marşul în formaţie. Antrenarea soldaţilor pentru a mărşălui la unison a fost mai dificilă decât să fie lăsaţi să înainteze fiecare în pas propriu, cum se proceda în alte armate, dar a avut avantaje uriaşe deoarece permitea o înaintare rapidă în timp ce armatele celelalte erau nevoite să-i aştepte pe cei rămaşi în urmă. Într-o vreme când infanteria se deplasa în marş

spre câmpul de bătălie un mic avantaj de viteză era hotărâtor. Marşul în formaţie permitea atacul şi tragerea simultane. În sfârşit, existau şi câştiguri psihologice: bocănitul nenumăratelor cizme în marş era un sunet sinistru pentru inamicul aflat în aşteptare şi în acelaşi timp crea un ésprit de corps[1] printre oameni.

Atât Frederic Wilhelm cât şi Leopold recunoşteau nevoia de a avea o armată bine instruită. Ei antrenau şi instruiau personal oamenii, fără a-şi permite odihnă. Armata a fost reechipată cu ultimul tip de muschete şi arme de artilerie. S-au construit şi echipat fortăreţe, au fost înfiinţate magazii de puşti şi praf de puşcă. Sub patronajul statului s-au ridicat fabrici de praf de puşcă şi textile pentru a aproviziona armata cu muniţie şi cu uniformele albastre simple care au înlocuit uniformele nepractice şi ostentative din timpul lui Frederic I. Frederic Wilhelm credea în disciplina de fier şi considera că soldaţii luptă cu eficienţă numai dacă se tem de proprii ofiţeri mai mult decât de duşman. Biciuirea şi execuţiile erau pedepse pentru comportare necorespunzătoare, iar armata prusacă se bucura de onoarea îndoielnică de a fi cea mai brutală din Europa. Această disciplină dură n-a oprit (ba poate chiar a încurajat) dezertarea oamenilor pe scară largă, numărul mediu al acestora ridicându-se până la 1.000 pe an. Frederic Wilhelm a considerat că acesta este un preţ mic plătit pentru crearea unor soldaţi care să asculte ordinele fără şovăire.

Frederic Wilhelm a moştenit o armată destul de rezonabilă numeric, comparativ cu dimensiunile teritoriului său, însă cei 40.000 de oameni nu erau suficienţi pentru scopurile pe care le urmărea. În timpul domniei sale armata a fost extinsă constant, atingând uluitoarea cifră de 83.000 de oameni în 1740. Prusia a devenit a patra putere armată din Europa – numai armatele Rusiei, Franţei şi Austriei erau mai mari. Cu toate acestea, Prusia nu reprezenta decât al zecelea stat din Europa ca teritoriu şi al doisprezecelea ca populaţie. Nici un alt stat nu avea un procentaj atât de mare dintre bărbaţii săi care să poarte uniformă. În Franţa, cu cea mai numeroasă populaţie şi armată a vremii, un om din 150 era soldat. În Prusia proporţia era de 1 la 25 iar ca procentaj al bărbaţilor adulţi era de 1 la 5. Cum a reuşit Frederic Wilhelm să impună poporului său o asemenea povară aparent imposibilă?

Nu toţi soldaţii înrolaţi sub steagul Prusiei erau prusaci. Proporţia străinilor din cadrul armatei a fost variabilă în timp şi istoricii oferă estimări diferite. La o sumară estimare generală s-ar părea că aproape jumătate din armata prusacă se compunea din mercenari străini. Prusia (asemeni celor mai multe state europene) folosise mereu mercenari. Frederic Wilhelm recunoştea că era

[1] Ésprit de corps (Fr.) – Spirit de corp, sentiment de fraternitate şi comunitate de interese între membrii unei organizaţii (în special militare) (N. t.)

riscant să se bazeze pe mercenari străini. Pe de o parte, aceştia erau soldaţi profesionişti şi scuteau populaţia nativă de povara înrolărilor. Pe de altă parte, erau costisitori şi, deoarece luptau pentru bani şi nu din patriotism, nu dovedeau mereu aceeaşi hotărâre ca trupele indigene. Frederic Wilhelm ştia, însă, că nu s-ar putea descurca fără ei dacă voia să-şi mărească armata.

Chiar cu ajutorul mercenarilor străini cererea de soldaţi prusaci a crescut foarte mult pentru completarea rândurilor tot mai amplei armate. În 1733, Frederic Wilhelm a găsit soluţia la problema recrutării introducând un sistem pe cantoane. Prusia a fost împărţită în districte numite cantoane şi fiecare dintre acestea era dator să strângă o cotă de trupe anual. Oficialităţile locale întocmeau liste de tineri când aceştia ajungeau la vârsta de 12 ani. Numărul corespunzător de băieţi era scos din liste şi aceştia erau înrolaţi în armată pe timp de 20 de ani. Listele nu cuprindeau decât ţărani. Conform practicii comune în Europa acelor timpuri, nobilii erau exceptaţi de la armată. În mod neobişnuit au fost exceptaţi, de asemenea, şi cei din clasele de mijloc şi muncitorii industriali. Sistemul nu a fost atât de oneros şi arbitrar cum apare la prima vedere. Frederic Wilhelm era foarte conştient că tinerii sunt necesari acasă pentru a-şi lucra pământurile şi că, recrutând prea mulţi ţărani, punea statul în pericolul iremediabil de sărăcire, aşa că, după vreo doi ani de instrucţie rigidă într-un oraş local din canton, soldatul căpăta permisiunea de a se întoarce acasă. I se mai cerea să participe la instructaje anuale şi manevre militare cam două-trei luni pe an pe timp de pace, însă restul timpului era liber să muncească.

Sistemul a avut mai multe avantaje. Era mult mai puţin oneros faţă de ţărani. Perioada de recrutare implica doar doi ani de serviciu integral, faţă de cei 25 de ani de coşmar îndurati de ţărani în Rusia. Chiar şi în timpul acestor doi ani de început, recrutul se afla suficient de aproape de casă pentru a-şi putea vedea familia din când în când. Eliberarea soldaţilor pe o perioadă de cel puţin 9 luni pe an după aceea reducea foarte mult cheltuielile statului însemnând că, în fiecare perioadă de timp, doar un sfert din soldaţii indigeni trebuiau instruiţi, antrenaţi şi hrăniţi. Ţăranii puteau continua să contribuie la economia ţării şi, în acelaşi timp, erau disponibili ca rezervişti antrenaţi de a fi înrolaţi pe loc dacă ar fi izbucnit un război.

Sistemul s-a dovedit atât de ieftin şi eficient încât se ridică întrebarea de ce nu l-au copiat şi alte ţări. Şi alte state organizau forţe armate locale, dar acestea nu erau decât miliţii neantrenate, cu valoare militară scăzută, făcând corp separat de armată. Sistemul prusac a funcţionat, în parte, deoarece teritoriul mic al statului dădea posibilitatea grupurilor împrăştiate să fie concentrate rapid în caz de nevoie şi deoarece antrenamentul era atât de riguros. Numai după ce armata prusacă şi-a demonstrat eficienţa în timpul domniei lui Frederic al II-lea, celelalte state i-au adoptat principiile. Prusia inventase

naţiunea înarmată. Nu numai că armata întărea statul dar, în multe privinţe, armata prusacă era însuşi statul.

b) Nobilimea şi armata

În acelaşi timp cu organizarea unui sistem eficient de recrutare, Frederic Wilhelm a integrat junkerii în armată. Regele era perfect conştient de privilegiile şi puterea de care se bucura dintotdeauna nobilimea şi că acestea reprezentau un obstacol major în calea planurilor sale de a unifica statul sub control monarhic. Soluţia lui a fost să rezerve posturi pentru nobilime în cadrul corpului ofiţeresc. S-au alcătuit liste cu tineri nobili ajunşi la vârsta de 12 ani. Frederic Wilhelm îi alegea personal pe cei care aveau să urmeze cursurile noii şcoli de cadeţi care pregătea ofiţerii. Începând de atunci promovarea nu s-a mai făcut decât pe bază de merit. Acest sistem de înrolare în serviciul militar făcută de stat nu diferea de cel folosit faţă de ţărani. Resentimentele nobilimii în faţa serviciului forţat au fost depăşite în diferite feluri. Ofiţerii erau bine plătiţi, veniturile fiind folositoare multor nobili care observaseră că bogăţiile provenite din munca şerbilor nu mai erau suficiente pentru a-şi menţine standardele de viaţă. De o şi mai mare importanţă era înaltul statut social acordat ofiţerilor. Frederic Wilhelm a dat exemplu personal purtând mereu uniformă (obicei copiat mai târziu de monarhii altor state). El a modificat drastic schema rangurilor, lista oficială a ordinelor ierarhice. Numărul rangurilor a fost scăzut de la 142 la 46 şi, în cadrul acestui proces, rangurile civile au fost demolate, în schimb s-au promovat ofiţerii din armată. Un general, de exemplu, se ridica acum de la poziţia 19 la poziţia 9 în schemă, iar rangul principal era deţinut de un mareşal de câmp considerat mai important ca un ministru. Frederic Wilhelm s-a înconjurat de ofiţeri dintre care îşi alegea singurii prieteni. Cei mai apropiaţi consilieri ai săi, Leopold şi Grumbkow, erau amândoi mareşali de câmp. Nu făcea un secret din preferinţa faţă de ofiţerii din armată: „Aş prefera să am 50.000 soldaţi decât 100.000 miniştri". Cerea înalte calităţi din partea ofiţerilor şi îi concedia pe cei care nu se dovedeau de încredere. Au fost trasate reguli stricte în privinţa comportării şi onestităţii. De exemplu, li se interzicea ofiţerilor să aibă amante. Încetul cu încetul, junkerii au ajuns să preţuiască înrolarea în armată pentru că le oferea companie, înalt statut social, legături strânse cu regele şi ocazii de a câştiga renume şi onoare. Între junkerii ofiţeri s-a dezvoltat un puternic ésprit de corps. Dominarea corpului ofiţeresc prusac de către junkeri va conferi armatei o pecete unică. Influenţa lor neîntreruptă s-a manifestat chiar şi după căderea Hohenzollernilor şi nu a fost înlăturată decât după 1945.

c) Cât de eficiente s-au dovedit reformele operate de Frederic Wilhelm asupra armatei?

Istoricii au identificat doar două slăbiciuni ale armatei prusace. Prima consta în proasta calitate a cavaleriei, care era mai puțin antrenată decât infanteria sau artileria și se va comporta necorespunzător în războaiele purtate de Frederic al II-lea, iar cea de-a doua era obsesia lui Frederic Wilhelm pentru ofițeri foarte înalți. El a format un regiment din acești giganți, cunoscut sub numele de Grenadierii de la Potsdam sau, mai simplu, „Băieții albaștri". Obișnuia să facă cu acest grup instructaje la nesfârșit și-i cunoștea pe mulți după nume. În mod obișnuit regimentul număra 3.000 oameni, iar cel mai înalt era considerat aici drept cel mai bun. Nici unul nu era mai scund de 1,80 m și cel mai înalt măsura 2,70 m. Dacă se adăugau și pălăriile, ajungeau la 3 m. Frederic Wilhelm, el însuși având doar 1,60, a cheltuit o avere cu acest regiment. Agenții lui căutau giganți nu numai în Prusia, ci în toată Europa. Aceia care nu puteau fi cumpărați – și era gata să plătească până la 6.000 de taleri pentru un specimen de soi – erau răpiți. Se povesteau multe pe seama faptelor extreme de care era în stare regele pentru a obține soldați înalți. A încercat chiar (fără succes) să obțină o nouă generație de giganți asigurându-se ca grenadierii săi să se căsătorească doar cu femei excepțional de înalte. Alți monarhi s-au grăbit să se folosească de slăbiciunea lui pentru bărbați înalți și i-au trimis giganți în dar. Frederic Wilhelm recunoștea că ar face orice pentru a obține soldați înalți: „Cel ce îmi trimite soldați înalți poate să facă din mine orice vrea", a spus într-o ocazie, iar în alta: „Cea mai frumoasă fată mă lasă indiferent. Dar soldații înalți! Ei sunt slăbiciunea mea!" Avea portrete în mărime naturală ale unora dintre favoriții săi și obișnuia să-și plictisească oaspeții străini ducându-i să vadă colecția și vorbind despre oamenii săi. Când era bolnav – ceea ce se întâmpla în majoritatea timpului – nimic nu-l înveselea mai mult decât să-i pună pe unii dintre oamenii cei mai înalți să mărșăluiască de jur împrejurul dormitorului său.

Pentru un psiholog s-ar putea să fie o plăcere să găsească explicații plauzibile pentru obsesia lui Frederic Wilhelm față de giganți care, nici nu mai e nevoie s-o spunem, erau mult prea prețioși în ochii săi pentru a fi trimiși vreodată la luptă. Ce efect au produs aceștia și era oare regele conștient de el? Restul Europei râdea de slăbiciunea lui Frederic Wilhelm. Părea o dovadă că omul era inofensiv și nu trebuia luat în serios. Ușurința cu care putea fi mituit cu un gigant i-a redus, de asemenea, credibilitatea în Europa. În mod obișnuit se consideră că Frederic Wilhelm nu era conștient de disprețul stârnit și că giganții reprezentau o obsesie naturală de-a lui. Cu toate acestea, din testamentul său politic, un document ignorat de majoritatea istoricilor, reiese o imagine diferită.

> Toată viaţa mea m-am străduit să nu-mi atrag pe cap invidia Austriei. Aceasta m-a forţat să afişez două pasiuni în realitate străine de natura mea şi anume avariţia fără margini şi preţuirea exagerată a soldaţilor înalţi.
>
> Numai sub acoperirea acestor excentricităţi spectaculoase mi s-a permis să creez o vistierie bogată şi să adun o armată puternică. Acum aceşti bani şi aceste trupe au rămas la dispoziţia urmaşilor mei care nu au nevoie de o asemenea mască.

Această afirmaţie revelatoare, scrisă spre sfârşitul domniei lui, arată că Frederic Wilhelm era conştient de ceea ce gândea Europa în legătură cu obiceiurile sale ciudate. Este o posibilă dovadă că întreaga poveste cu soldaţii înalţi n-a fost decât o şaradă elaborată pe care a propus-o statelor europene pentru a le face să creadă că este inofensiv dar, în realitate, nu era de loc interesat de giganţi. Mai probabilă încă pare interpretarea că într-adevăr îi plăceau giganţii, însă era destul de viclean pentru a realiza în ce măsură acest hobby putea fi întors în avantajul Prusiei.

Prin reformele sale militare, Frederic Wilhelm a creat cea mai puternică armată din Europa. În cadrul acestui proces rezolvase problema nobilimii şi se asigurase că totul se va desfăşura fără ca economia să fie afectată major. Mai mult, a realizat totul fără a trezi teama şi mânia veciniilor săi, ceea ce s-a dovedit remarcabil, însă aceasta nu a fost decât o parte a campaniei sale de întărire a statului prusac.

4. Politica externă

a) Politici pacifiste

Pentru un monarh atât de obsedat de întărirea statului şi reconstrucţia armatei, politica externă a lui Frederic Wilhelm a fost surprinzător de paşnică. Nu numai că a evitat războaiele şi alianţele pe cât i-a stat în putere dar, în rarele ocazii când a urmărit activ ţeluri de politică externă, a făcut-o cu o deosebită lipsă de abilitate. Istoricii ne oferă diferite explicaţii pentru lipsa lui de iniţiativă în politica externă, dintre care cea mai machiavelică susţine că aceasta făcea parte din planul său viclean de convingere a Europei că îmbunătăţirea armatei prusace nu reprezenta o ameninţare la adresa nimănui. Cea mai probabilă explicaţie este că îşi dădea seama de propria lipsă de iscusinţă – odată şi-a avertizat fiul să se „ferească de a mă imita în diplomaţie pentru că n-am înţeles-o niciodată" – şi avea obiecţii de ordin moral împotriva războaielor, considerându-le distructive, riscante şi nejustificate. Aceasta nu este acelaşi lucru cu a afirma că n-ar fi avut ţeluri externe ambiţioase. În realitate avea nişte obiective bine definite, dar a fost limitat de o loialitate instinctivă

față de Austria, bazându-se, pentru realizarea acestora, mai degrabă pe diplomație decât pe război. Țelurile lui erau: să obțină Pomerania suedeză, provinciile Iulih și Berg și (mai optimist) Prusia de Vest (vezi harta de la p. 73).

Ocazia de a-și realiza primul obiectiv s-a prezentat de timpuriu în anii domniei sale. Prusia s-a alăturat cu întârziere marelui război nordic împotriva Suediei în 1715. Trupele prusace n-au întâmpinat nici o dificultate să cucerească Stralsund de la suedezii epuizați. După asta Frederic Wilhelm a încheiat pace cu Suedia (1720) și, cel puțin, a obținut Pomerania de Vest cu importantul port Stettin. Cu toate acestea, aliatul lui Frederic Wilhelm, Petru I al Rusiei, n-a fost mulțumit de faptul că Prusia renunțase la război fără să-l consulte. Petru l-a acuzat pe Frederic Wilhelm că vrea să meargă la pescuit fără a-și uda cizmele – o judecată pertinentă care poate fi aplicată întregii sale politici externe.

Principiul fundamental care a stat la baza alianțelor lui Frederic Wilhelm a fost loialitatea față de Habsburgi și acceptarea supremației acestora în cadrul Sfântului Imperiu Roman. Frederic Wilhelm a moștenit de la tatăl său relații cordiale cu Anglia (cu al cărei rege era înrudit) și cu Olanda (Țările de Jos); la fel cu Austria. În general, el a încercat să continue aceste politici dar, când a avut de ales în anii 1720, a preferat să rămână prieten cu Austria mai degrabă decât cu Anglia: „Sunt mai mult un imperial decât un membru al dinastiei de Hanovra" s-a confesat. Această loialitate bine cunoscută față de împărat a fost motivul pentru care Carol al VI-lea a ignorat avertismentele consilierilor săi în legătură cu creșterea puterii Prusiei. De ce să pornească război împotriva unui stat atât de respectuos și loial? Credința Prusiei s-a dovedit cu ocazia războiului de succesiune în Polonia (1733-1738). Prusia râvnea de mult provincia poloneză a Prusiei de Vest pentru că prin achiziționarea acesteia ar fi legat Prusia de Est cu Brandenburgul. De aceea era de așteptat să intervină în război pentru a-și promova propriile interese. În loc de asta, la cererea Austriei, Frederic Wilhelm a declarat ascultător război Franței și a trimis trupe pe Rin pentru a lupta sub comanda prințului Eugen. Acesta, care avertizase împărații austrieci timp de peste 30 de ani să se teamă de ridicarea Prusiei, a admis că acestea erau cele mai bune trupe pe care le avea.

În afară de faptul că a oferit prințului coroanei, Frederic (mai târziu Frederic cel Mare), prima lui experiență în adevăratul război, amestecul Prusiei în lupte i-a adus acesteia prea puțin. La semnarea tratatului de la Viena, care a pus capăt războiului în 1738, Prusia nu a primit nimic în schimbul contribuției sale.

Cea mai evidentă ambiție nutrită de Frederic Wilhelm în politica externă a fost obținerea micilor state Iulih și Berg. Prusia avea pretenții dinastice asupra acestora încă în urmă cu o sută de ani. Frederic Wilhelm era hotărât să obțină

provinciile şi să folosească diplomaţia pentru asta. Prin mişcări similare cu încercările lui Carol al VI-lea de a-şi vedea Sancţiunea Pragmatică acceptată, Frederic Wilhelm şi-a trâmbiţat pretenţiile prin toată Europa în anii 1720. Un pas clar a fost acceptarea Sancţiunii Pragmatice de către Prusia în 1729 în schimbul sprijinului austriac al pretenţiei sale faţă de cele două state. Încetul cu încetul însă, Austria şi-a retras sprijinul. Frederic Wilhelm s-a simţit trădat. E posibil ca acum Carol al VI-lea să fi decis că Prusia devenea prea puternică şi nu trebuia să i se permită să dobândească mai multe teritorii, încrezându-se (în mod corect) în faptul că Frederic Wilhelm era prea loial pentru a porni un război împotriva lui. El a lăsat totuşi în urmă, ca moştenire de durată, relaţii încordate între Prusia şi Austria. Cu o ocazie faimoasă, spre sfârşitul domniei, după ce a comentat cu amărăciune trădarea Austriei, Frederic Wilhelm a arătat spre fiul său şi a spus: „Acesta este cel ce mă va răzbuna".

b) În ce măsură a reuşit politica externă dusă de Frederic Wilhelm?

Pe ansamblu, politica externă a lui Frederic Wilhelm s-a dovedit stângace şi lipsită de realizări. A câştigat o bucată de pământ de la suedezii neajutoraţi dar n-a reuşit nici să-şi susţină pretenţiile în Polonia când s-a ivit ocazia şi nici să câştige cele două teritorii care-i stăteau la inimă. Acesta a fost un domeniu important în care Frederic Wilhelm n-a reuşit să-şi întărească ţara. Deşi este lăudat pentru evitarea războaielor, în fond s-a implicat în singurele două războaie care au survenit în Europa centrală în timpul domniei sale. Trimişii străini se exprimau dispreţuitor: „Nu e nici folositor pentru prieteni şi nici periculos pentru duşmani" l-a ironizat ambasadorul francez. Cu toate slăbiciunile politicii sale externe, aceasta nu a fost lipsită de principii. În testamentul politic, Frederic Wilhelm îşi susţine ideile cu o pasiune surprinzătoare:

1 Te implor să nu porneşti un război nedrept pentru că Dumnezeu interzice războaiele nedrepte. Va trebui să dai socoteală pentru fiecare om ucis într-un război nedrept. Priveşte istoria şi vei vedea că nimic bun n-a ieşit vreodată din războaie nedrepte.

5 Aceasta, dragul meu urmaş, dovedeşte mâna lui Dumnezeu. De aceea te implor să nu porneşti nicicând un război nedrept pentru ca binecuvântarea Domnului să fie asupra ta şi asupra armatei tale. Eşti, desigur, stăpân peste pământ, dar trebuie să dai socoteală Domnului pentru tot sângele vărsat într-o cauză nedreaptă.

10 Aceasta este realitatea. Astfel încât păstrează-ţi conştiinţa curată înaintea lui Dumnezeu şi vei avea o domnie fericită.

Fragmentul ne reaminteşte marea importanţă conferită de Frederic Wilhelm principiilor religioase. Din păcate, studierea istoriei ne sugerează opusul a ceea ce credea el. Agresiunea nedreaptă, departe de a fi pedepsită de Dumnezeu, este adesea răsplătită prin succes. Fiul lui Frederic Wilhelm va dovedi aceasta în 1740.

5. Reforma sistemului de guvernare

A doua dintre cele trei direcţii urmărite de Frederic Wilhelm în opera sa a fost reforma sistemului de guvernare. A moştenit un sistem în mare parte neschimbat de un secol. În provincii exista o reţea de reprezentanţi oficiali (Stenrräte) care să aducă la îndeplinire ordinele monarhului. Aceştia erau invariabil nobili locali aleşi de aristocraţia provincială, astfel că existau îndoieli în privinţa adevăratei lor loialităţi. În plus, mai se iscau şi rivalităţi între colectorii de taxe concurenţi, răspunzători de veniturile militare şi de bugetul civil. În 1722, disputele repetate între oficialităţi l-au convins pe Frederic Wilhelm de nevoia unei reforme generale. Noul sistem aplicat începând cu 1723 va rămâne neschimbat în următorii 80 de ani.

Frederic Wilhelm a operat o centralizare foarte mare a sistemului de guvernare. Toate deciziile erau luate de el iar instrucţiunile pe care le dădea erau transmise printr-o mână de secretari care împreună formau „regele şi cabinetul său". Cuvântul cabinet nu trebuie înţeles funcţional asemeni cabinetului englez. Secretarii cabinetului lui Frederic Wilhelm erau oficialităţi de rang mic; aceştia doar scriau şi transmiteau ordinele stăpânului sau rezumau numeroasele rapoarte care veneau din teritoriu.

Imediat după rege se aflau trei comitete care, împreună, mânuiau majoritatea treburilor guvernamentale (vezi tabelul de la p. 46). Cel mai important dintre acestea era Generaloberfinanzkriegsunddomänen-direktorium, care, în mod uzual, este cunoscut prin titlul prescurtat de Directorat General. Totuşi, întreaga denumire, deşi neinspirată, descrie cu acurateţe funcţiile acestuia ca răspunzător de finanţe, economie, comunicaţii şi administrarea armatei. Sarcinile acestui comitet acopereau cele mai multe, însă nu toate, dintre afacerile guvernamentale. Justizrat răspundea de justiţie, educaţie şi religie în timp ce Kabinetsministerium se îngrijea de politica externă a Prusiei. Toate trei aveau acelaşi tip de organizare, fiind comitete alcătuite din demnitari civili, conduse de un preşedinte şi un vicepreşedinte. Ele făceau propuneri şi recomandări regelui dar numai cu acordul tuturor membrilor lor.

Comitetele nu aveau drept de acţiune fără aprobarea expresă a monarhului. Regele însă putea, şi adesea a făcut-o, să treacă peste recomandările co-

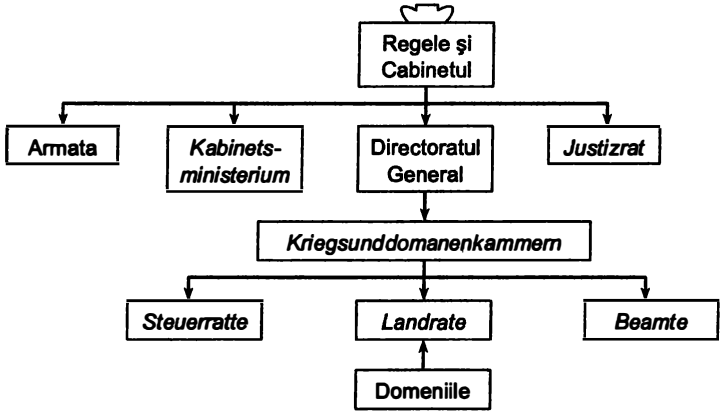

Sistemul de guvernământ sub Frederic Wilhelm I

mitetelor. Insistența asupra acordului tuturor membrilor şi refuzul de a permite miniştrilor şi birocraților să ia orice decizie pe cont propriu au avut ca scop prevenirea apariției unor curteni prea puternici care să amenințe autoritatea regelui.

S-a reorganizat, de asemenea, şi guvernarea locală prin împărțirea Prusiei în 17 provincii, fiecare condusă de câte o cameră provincială de război. Acestea erau tot un fel de comitete formate din slujbaşi civili, răspunzători de strângerea taxelor şi de dezvoltarea economică din zonele respective. În sfârşit, la cel mai de jos nivel existau trei tipuri de oficialități locale – Steurräte în oraşe; Beamte, care aveau în grijă domeniile regale şi Landrate în zonele rurale. Landrate, aleşi dintre nobilii locali, erau probabil singurele persoane oficiale care se bucurau de o anumită independență față de severul control regal care altminteri a constituit cea mai izbitoare trăsătură a sistemului de guvernare.

Programul de supervizare şi inspecție introdus de Frederic Wilhelm a fost esențial pentru succesul sistemului. Din partea birocraților, cărora le-a redus salariile, cerea un devotament total. S-au alcătuit instrucțiuni detaliate, numite Regulamente, care specificau îndatoririle acestora pe ore de muncă. Cele referitoare la Directoratul General, de exemplu, precizau că şedințele vor începe la ora 7 dimineața vara şi 8 iarna, urmând să dureze până se rezolvau toate problemele. Se aducea masa de prânz dar lucrul continua şi în acest timp. Oricine întârzia fără acordul scris al regelui era amendat usturător. Frederic Wilhelm făcea personal turul provinciilor timp de luni întregi, apărând

pe neaşteptate să controleze munca birocraţilor individuali sau a comitetelor. Circulau poveşti nenumărate despre asprimea lui când descoperea persoane care nu munceau suficient. La cea mai mică dovadă de ineficienţă, funcţionarii civili se puteau aştepta să fie bătuţi cu bastonul pe care Frederic Wilhelm îl purta în continuu asupra sa. Când descoperea fapte mai grave, se comporta ca atunci când a pus să fie spânzurat în public un consilier din Prusia de Est pentru luare de mită. Între aceste două atitudini îi închidea pe respectivii găsiţi în neregulă fără a-i mai judeca. El a stabilit, de asemenea, un sistem de funcţionari fiscali. Aceştia erau funcţionari civili de rang inferior care-şi spionau colegii şi trimiteau rapoarte regulate regelui.

Deoarece nu ştia nimeni cine erau aceştia în fiecare birou, s-a creat o atmosferă de suspiciune şi teamă.

Prusia era renumită datorită funcţionarilor săi cinstiţi şi muncitori. Numărul lor era doar de 14.000 – un număr redus atât conform standardelor moderne cât şi celor din alte state din secolul al XVIII-lea. În ciuda salariilor scăzute, a orelor numeroase de muncă şi supravegherii, nu era lipsă de voluntari, în special din clasa de mijloc, pentru o muncă ce oferea securitate, statut social şi responsabilităţi. La Universitatea din Halle s-au înfiinţat noi secţii care pregăteau studenţi pentru o carieră în serviciul guvernamental. Cu toate acestea, Frederic Wilhelm le reamintea mereu că nu aveau importanţă în comparaţie cu soldaţii: „Stăpânesc armata. De ce n-aş stăpâni şi o mie de afurisiţi de zgârie-pană?" era o remarcă tipică din partea monarhului.

Reformarea guvernării operată de Frederic Wilhelm a dus la crearea unei birocraţii eficiente şi foarte muncitoare. Succesul acesteia s-a văzut în felul ireproşabil în care a continuat să funcţioneze în timpul războaielor duse de Frederic al II-lea. Este posibil ca avantajele expuse să fie exagerate; nu toţi funcţionarii erau cinstiţi şi muncitori în ciuda eforturilor regale. De multe ori depăşeau prin comportarea lor brutalitatea regelui, astfel încât birocraţii prusaci au devenit notorii pentru duritatea cu care-şi administrau domeniile. Prin interzicerea deliberată a oricărei iniţiative, birocraţii prusaci au devenit nişte automate asemeni soldaţilor prusaci. Sistemul funcţiona, şi încă bine, însă era inflexibil, rezistent la schimbări. Pentru moment, Frederic Wilhelm şi-a întărit statul în mod semnificativ prin reformarea sistemului de guvernare dar în acelaşi timp a creat un organism prea rigid pentru a se putea adapta la circumstanţele schimbătoare.

6. Finanţele

A treia direcţie în planul lui Frederic Wilhelm de a întări Prusia a fost realizarea securităţii ei financiare. Sub Frederic I, Prusia se bazase pe subsidii din străinătate şi, ca rezultat, îşi pierduse libertatea de acţiune. Noul rege era

hotărât să evite această situaţie pe viitor. Frederic Wilhelm se baza pe trei surse principale de venituri. Taxa pe teren era cea mai importantă în Prusia. În majoritatea provinciilor aceasta se aplica numai ţăranilor; nobilii erau exceptaţi. Aproximativ 40% din venitul ţăranilor revenea taxelor – o proporţie care nu s-a schimbat în timpul domniei lui Frederic Wilhelm şi care era similară cu cea plătită de ţăranii din alte ţări. Regele a reuşit să impună taxa pe teren şi junkerilor din Prusia de Est, aceasta nu atât pentru a strânge bani cât pentru a-şi mări controlul asupra celui mai puternic grup de nobili. Într-una dintre cele mai memorabile afirmaţii ale sale, Frederic Wilhelm a explicat că: „Voi ruina puterea junkerilor şi voi stabili o suveranitate asemeni unui cub de bronz". A doua sursă de venit a fost impozitul, o taxă asupra diferitelor bunuri de consum, cu tendinţa de a lovi în clasa de mijloc şi cea nobiliară, în primul rând datorită consumului ridicat obişnuit de acestea, taxă practicată deja asupra unor mărfuri ca făina, carnea, sarea şi tutunul dar Frederic Wilhelm a extins-o asupra articolelor de lux ca fructele, ceaiul şi cafeaua. În sfârşit, jumătate din venituri proveneau de pe domeniile regale. Frederic Wilhelm avea în proprietate o mare parte din Prusia, sub forma domeniilor coroanei. Domniile precedente la arendaseră pe termen lung, dar Frederic Wilhelm a preferat să le arendeze pe termene foarte scurte – de obicei doar pe şase ani. Aceasta însemna că renta putea fi mereu revizuită. În timpul domniei lui domeniile deţinute de coroană au crescut, din moment ce Frederic Wilhelm era gata oricând să cumpere pământul vreunui nobil falit.

Regele s-a asigurat, de asemenea, ca banii primiţi să fie administraţi sub acelaşi control strâns ca şi funcţionarii. Cheltuielile curţii s-au redus la minimum şi s-a înfiinţat un birou de revizie contabilă pentru a urmări strângerea şi administrarea taxelor. Rezultatul a fost impresionant. Veniturile statului s-au dublat pe ansamblu în timpul domniei sale, de la 3,5 la 7 milioane de taleri pe an. Frederic Wilhelm nu numai că-şi putea permite o asemenea armată dar, de asemenea, a economisit sume importante care se păstrau în camere zăbrelite din palat. Când a murit, fiul său a moştenit un sistem de guvernare puternic şi 83.000 soldaţi, precum şi un tezaur de circa 8 milioane taleri – mai mult decât venitul pe un an întreg. Prusia era, de fapt, singurul stat din Europa în care regele primea mai mult decât cheltuia. Acest fapt l-a eliberat de grija de a se baza pe subsidii străine sau de nevoia de a cere ajutor propriei nobilimi. Contrastul faţă de situaţia financiară a lui Carol al VI-lea era izbitor.

7. Religia şi populaţia

Acolo unde Carol al VI-lea instituise persecuţia, Frederic Wilhelm utiliza toleranţa. Această politică s-a dovedit foarte practică. Toleranţa religioasă era un obicei stabilit în Prusia, fiind practicat de diverşi conducători de mai bine

de un secol. Era o necesitate pentru încurajarea imigranţilor de a se stabili aici liber, crescând astfel populaţia. Frederic Wilhelm a continuat tradiţia şi imigranţii au continuat să sosească în ţară. Un număr de 20.000 protestanţi fugari din faţa persecuţiilor arhiepiscopului catolic din Salzburg s-au stabilit în Prusia de Est unde au contribuit la repopularea districtelor care a urmat izbucnirii holerei în 1709. Şi catolicii erau bineveniţi iar Frederic Wilhelm a mers atât de departe încât a numit preoţi catolici pentru armată, alături de pastorii luterani. În parte ca rezultat al încurajării imigranţilor, populaţia a crescut de la 2 milioane la începutul domniei sale până la 2,5 milioane în 1740. Deşi această cifră era încă modestă comparată cu cea relativă la marile puteri europene, a reprezentat o creştere semnificativă a numărului de posibili muncitori şi soldaţi aflaţi la îndemâna regelui.

8. Educaţia

Frederic Wilhelm dispreţuia oamenii educaţi, făcând ca universităţile să ducă mare lipsă de fonduri. Academiile de ştiinţe şi arte au început să decadă. Regele îşi folosea poziţia pentru a-şi bate joc de intelectuali; în special preşedintele Academiei de Ştiinţe, Gundling, a fost timp de mai mulţi ani victima unor glume crude ca aceea când şi-a găsit locuinţa zidită de jur împrejur. Când acesta a murit, Frederic Wilhelm l-a înmormântat într-un butoi de bere. În momentul când Wolff, cel mai renumit profesor de drept al vremii, a sugerat că dezertarea din armată nu era întotdeauna un delict capital, Frederic Wilhelm l-a concediat din postul deţinut şi i-a dat 48 de ore să părăsească ţara. Wincklemann, alt intelectual prusac, a preferat să se auto-exileze decât să mai suporte ironia constantă a monarhului. El a lăsat una dintre cele mai pitoreşti dar şi mai blamante descrieri ale frustrărilor suferite de un intelectual sub Frederic Wilhelm: „Ar fi fost preferabil" afirma el „să fii eunuc într-un harem turcesc decât supus al regelui Prusiei!"

Cu toate acestea, Frederic Wilhelm, a cărui concepţie despre relaxare era să-şi petreacă o după-amiază făcând cele mai crude glume şi să bea bere cu ofiţerii din armată în Tabagerie („Parlamentul tutunului"), nu era chiar atât de dezinteresat de educaţie cum părea. În 1717 a dat un decret care stabilea un sistem de şcoli primare de stat pentru toţi copiii între 5 şi 12 ani. Se pare că au fost construite circa 1.000 de şcoli în timpul domniei sale. Realizările, totuşi n-au fost cu adevărat impresionante. Cele mai multe erau şcoli de ţară cu o singură încăpere şi duceau lipsă acută de fonduri. Nu existau surse materiale pentru formarea de profesori şi nu s-au făcut încercări de a impune obligativitatea frecventării şcolii.

Faptul că decretul nu a avut decât efecte limitate este indicat şi prin aceea că Frederic al II-lea a fost nevoit să înceapă de la zero când a încercat la

rândul său să introducă un sistem educaţional de stat, 46 de ani mai târziu. Deşi sinceritatea speranţelor nutrite de Frederic Wilhelm de a stabili un nivel educaţional de bază pentru toţi cetăţenii Prusiei este neîndoielnică, el a considerat în mod clar acest obiectiv ca având o prioritate mult mai mică decât crearea armatei. Pentru el, ca şi pentru atâţia conducători din întreaga istorie a Europei, soldaţii erau mult mai folositori decât cetăţenii educaţi.

9. Economia

Frederic Wilhelm a instituit o metodă paternalistă de a conduce economia, urmând politicile mercantiliste la modă în acea vreme. Acest fapt implica încurajarea industriei şi exporturilor şi descurajarea importurilor, în încercarea de a crea un surplus benefic din comerţul cu alte ţări. Pentru realizarea acestuia s-a folosit în special de impozite, instituind taxe grele asupra mărfurilor de import. Din timp în timp punea interdicţii integrale asupra anumitor bunuri. De exemplu, a interzis exportarea lânii din Prusia pentru a-i forţa pe fermieri să-şi vândă lâna ieftin textiliştilor manufacturieri locali, încurajând astfel această nouă (în Prusia) industrie. A acţionat pentru reducerea puterii ghildelor în oraşe, în special prin convingerea dietei imperiale să dea un decret care să pună capăt drepturilor calfelor. Aceştia erau muncitori calificaţi care se pregătiseră şi absolviseră examenele instituite de ghilde. Până la iniţiativa lui Frederic Wilhelm, numai meşterilor li se permitea să practice anumite meserii, ceea ce-i împiedica pe cei din afara sistemului să deschidă fabrici sau magazine. Datorită decretului lui Frederic Wilhelm, breslele şi-au pierdut monopolul asupra comerţului şi industriei. Expansiunea industrială din timpul domniei lui a fost modestă şi s-a produs în special în industriile legate de armată, ca cea textilă sau a muniţiilor. Pe de altă parte, industriile de lux ca porţelanul sau tapiseria, patronate de tatăl său, au decăzut în această perioadă.

Pe ansamblu, este dificil de sesizat vreun progres semnificativ al economiei între 1713-1740. Funcţionarii lui Frederic Wilhelm, deşi încercau să încurajeze industria şi comerţul prin decrete, probabil că mai mult le împiedicau din moment ce înăbuşeau iniţiativa particulară. Proporţia redusă a clasei de mijloc, faptul că oraşele erau conduse de funcţionari regali şi nu de cetăţenii proprii şi continuarea şerbiei (care ducea la lipsa mâinii de lucru în oraşe) – toate şi-au adus contribuţia la împiedicarea oricărui progres economic substanţial. În domeniul economic, Frederic Wilhelm n-a obţinut mai mult decât Carol al VI-lea.

O situaţie similară a fost şerbia. Frederic Wilhelm era conştient de dificultăţile îndurate de şerbi dar şi de faptul că avea nevoie de veniturile aduse de aceştia prin taxe şi de oşteni pentru armată. Deşi s-au dat numeroase legi

pentru a-i proteja – legi aplicate în special pe domeniile coroanei – ele erau în general ignorate pe pământurile nobilimii. Frederic Wilhelm, realizând că se baza tot mai mult pe nobili, n-a făcut efortul de a-şi asigura autoritatea în acest domeniu. Oricum, oficialităţile locale responsabile de controlul respectării legii, Steurräte, erau ei înşişi nobili care aveau totul de pierdut prin aplicarea lor efectivă. Existau limite în ceea ce puteau spera să impună nobilimii chiar şi monarhii absoluţi ai secolului al XVIII-lea.

10. Evaluări

Frederic Wilhelm nu s-a bucurat niciodată de o sănătate bună. De la o vârstă tânără a fost afectat de o serie de boli incluzând guta, hemoroizii, migrenele, furunculii şi crampele la stomac. Mai târziu a făcut dropică şi s-a îngrăşat într-atât încât era nevoie de patru oameni să-l ridice pe cal. Toate aceste boli puteau fi simptome ale porfiriei, boală ereditară rară de care, după cum s-a descoperit, au suferit probabil un număr de monarhi înrudiţi. Bolile ameninţau mereu să-i scurteze viaţa şi, deja în 1722, când avea doar 34 de ani, s-a aflat între viaţă şi moarte. Aceste boli permanente i-au înrăutăţit, desigur, comportarea violentă. La ultima boală urmată de moarte, în 1740, s-a comportat în stilul caracteristic. A ordonat să-i fie adus sicriul în dormitor şi s-a îngrijit atent de pregătirile pentru înmormântare. Avea un document de abdicare la îndemână, în caz că supravieţuia, dar n-ar mai fi fost capabil să guverneze. Când bocitoarele au cântat un vers dintr-unul din imnurile sale preferate, „Gol am venit pe lume şi gol o voi părăsi", şi-a revenit din comă pentru a protesta: „Nu-i adevărat. Îmi voi purta uniforma". Printre ultimele sale cuvinte au fost acestea: „Am pus ordine în stat şi armată". Fraza îi rezumă cu acurateţe obiectivele şi realizările.

Deşi în secolul nostru nu s-a scris decât o singură biografie a lui Frederic Wilhelm în limba engleză, mulţi scriitori au încercat să evoce domnia sa şi importanţa acesteia. Prima judecată notabilă aparţine omului care l-a cunoscut cel mai bine, propriul său fiu, Frederic al II-lea, judecată ce a influenţat-o considerabil pe aceea a istoricilor de mai târziu.

1 Ce om teribil dar şi ce om drept şi inteligent şi potrivit pentru afaceri de stat! Nu ai idee despre ordinea desăvârşită pe care a pus-o în toate domeniile guvernării. Nu a existat niciodată un prinţ mai capabil de a rezolva cele mai mici detalii, pentru a aduce toate
5 părţile statului la cel mai mare grad de perfecţiune. Deci, datorită grijii lui, muncii lui nepregetate, marilor lui economii şi severei

> discipline instituite în armată, a fost posibil ca eu să fac ceea ce am făcut.

Această judecată – că Frederic Wilhelm a fost un om brutal dar măreţ care a creat posibilitatea împlinirii realizărilor lui Frederic al II-lea – a fost împărtăşită de mulţi istorici de atunci înainte. Lordul Acton, de pildă, îl descrie ca „Petru cel Mare al Prusiei". Alţii l-au considerat „părinte al birocraţiei prusace", „făuritorul statului prusac" şi omul care „a făcut din Prusia un stat capabil de măreţie". Aceste comentarii apologetice au atins apogeul în timpul Germaniei naziste, când istoricii lui Hitler îl preţuiau pe Frederic Wilhelm considerându-l prototipul nazistului. Aceştia îi ignorau toleranţa religioasă şi încurajarea imigranţilor străini, însă adulările la adresa lui din anii 1930' reprezintă un exemplu bun pentru felul în care fiecare generaţie tinde să-şi modeleze eroii istorici după tiparul politicilor contemporane.

Admiratorii lui Frederic Wilhelm subliniază că şi-a salvat ţara de la faliment şi a creat un stat modern şi eficient, cu o armată puternică şi finanţe sănătoase. El a fost un om interesat de realităţile puterii şi, totuşi, destul de înţelept pentru a nu-şi folosi armata mai mult decât a fost necesar. În plus, a dat dovadă de mare iscusinţă convingând restul Europei, în special Austria, că nu reprezintă o ameninţare.

Cu toate acestea, nu toate comentariile sunt la fel de favorabile. „A fost mai degrabă un grotesc sergent-major" afirmă Eyck, iar un atac deosebit de virulent iese de sub pana meşteră a istoricului din secolul al XIX-lea, Macaulay:

> 1. Caracterul lui era desfigurat de vicii odioase, ale cărui excentricităţi n-au fost văzute nicicând înainte decât la balamuc. Mintea îi era atât de prost alcătuită încât toate înclinaţiile sale deveneau pasiuni şi toate pasiunile deveneau boli morale şi intelectuale.

Istoricii l-au criticat pe Frederic Wilhelm pentru cruzimea lui, atât faţă de supuşi, în general, cât şi faţă de cei din jurul lui. În special a fost atacat tratamentul brutal aplicat propriului fiu, Frederic, care a corupt un băiat sensibil şi inteligent. Efectele copilăriei nefericite asupra politicilor viitoare ale lui Frederic al II-lea sunt analizate în volumul pereche „Europa şi despoţii luminaţi" din seria noastră Acces la istorie[1]. Istoricii au comentat, de asemenea, excesiva militarizare a Prusiei, citând proporţia de 80% din taxe cheltuită cu armata şi faptul că ofiţerii deţineau multe din poziţiile importante din sistemul de guvernământ. Înăbuşirea oricărei iniţiative individuale a mini-

---

[1] Tradus în limba română şi urmând a fi tipărit de Editura All ca şi volumul de faţă (n. red.)

ştrilor şi funcţionarilor civili a fost, de asemenea, criticată. Lipsa succeselor în politica externă şi faptul că nu s-a făcut mai nimic pentru îmbunătăţirea situaţiei şerbilor, economiei sau educaţiei completează tabloul unui monarh care a avut realizări numai când a fost brutal şi a cărui supravieţuire s-a datorat mai degrabă împrejurărilor decât vreunei calităţi personale.

Un mit poate fi rapid scos din mânecă. Acesta este ideea că realizările lui Frederic al II-lea le-au umbrit pe nedrept pe acelea ale lui Frederic Wilhelm. În realitate cei mai mulţi istorici au căzut în extrema cealaltă, punând mare accent pe realizările lui Frederic Wilhelm considerat „fondatorul Prusiei" şi ignorându-le pe cele ale lui Frederic I sau ale Marelui Elector. Este adevărat, desigur, că Frederic al II-lea nu ar fi putut nicicând transforma Prusia într-o mare putere fără bazele create de opera tatălui său, fapt recunoscut încă pe vremea lui Frederic al II-lea. De asemenea, este o realitate că tocmai succesele acestuia i-au condus pe istorici la reevaluarea contribuţiilor tatălui său faţă de statul prusac. Domnia lui Frederic Wilhelm este considerată importantă şi plină de succese datorită felului în care Frederic al II-lea a folosit ceea ce moştenise. Tocmai acţiunile sale au atras atenţia asupra realizărilor tatălui său. Oare ar fi mai bine să susţinem că unul a fost mai important decât celălalt sau să considerăm că au fost complementari?

Frederic Wilhelm muncise din greu pentru întărirea statului prusac şi obţinuse succese remarcabile în crearea unei baze financiare stabile, a unui sistem de guvernare puternic, deşi birocratic, şi a unei armate numeroase şi bine pregătite. Dovedise dibăcie în comportarea faţă de junkeri chiar cu preţul de a le acorda acestora un rol puternic în organizarea statului. În comparaţie cu Carol al VI-lea, Frederic Wilhelm a avut de întâmpinat puţine probleme, însă a dovedit o mult mai mare hotărâre şi a reuşit să le rezolve cu succes. Cu toate acestea, orice abordare care evidenţiază doar aspectele pozitive ale domniei sale prezintă unele pericole. În mod clar au existat eşecuri în aceeaşi măsură cu realizările. Politica lui externă s-a dovedit neîndemânatică şi lipsită de succes. Trebuie să reamintim că monarhii străini aveau dreptate să-l considere un rege uşor de manipulat. Frederic Wilhelm a acceptat mită deghizată sub numele de „subsidii" din partea altor state. Pentru faptul că era atât de uşor de cumpărat cu giganţi el nu se putea aştepta să fie tratat cu mai mult respect. Pe plan intern n-a făcut mare lucru pentru dezvoltarea economiei ori educaţiei sau pentru îmbunătăţirea situaţiei şerbilor. A creat o armată excelentă însă, chiar şi în acest domeniu, se manifestau lipsuri în special în privinţa cavaleriei. În sfârşit, mai presus de orice a înlănţuit Prusia într-un sistem de guvernare şi o atitudine faţă de şi din partea birocraţilor care vor avea consecinţe nefericite 70 de ani mai târziu, când un astfel de regim rigid şi prost gândit a căzut pradă uşoară lui Napoleon.

Toate acestea au fost consecinţa creării de către Frederic Wilhelm a unei birocraţii lipsite de orice drept de iniţiativă, a insistenţei lui asupra unei obedienţe totale în faţa ordinelor venite de sus, a faptului că el însuşi dădea exemplu de brutalitate încurajându-şi subordonaţii să procedeze în aceeaşi manieră şi a instaurării unui sistem hibrid ce combina autocraţia cu birocraţia, dar care se baza în totalitate pe munca susţinută şi dăruirea monarhului pentru a funcţiona cu succes.

Este mai presus de orice îndoială că Frederic Wilhelm a fost un conducător de importanţă vitală în istoria Prusiei. Impactul operei sale a continuat să fie resimţit multă vreme după moartea lui, fiind atât fondatorul unui nou stat prusac capabil să cucerească şi să înfrângă cele mai mari puteri ale Europei, cât şi autorul acelor defecţiuni ale sistemului de guvernare care vor conduce în final la prăbuşirea statului.

***Note la capitolul** „Frederic Wilhelm I"*

Pe măsură ce lecturaţi capitolul încercaţi să identificaţi: i) problemele cărora le-au făcut faţă regii Prusiei, ii) reformele introduse de Frederic Wilhelm, iii) care au fost problemele rezolvate de el, cele rămase nerezolvate şi cele (dacă există) care s-au înrăutăţit şi iv) forţa şi slăbiciunile Prusiei în 1740. Orice dezbatere asupra realizărilor lui Frederic Wilhelm trebuie să se concentreze în jurul problemei: în ce măsură a rezolvat el problemele Prusiei până în 1740? Următoarele titluri şi întrebări vă vor ajuta la alcătuirea notiţelor în legătură cu acest subiect.

1. Frederic Wilhelm: Începuturile. Care erau domeniile puternice şi slăbiciunile Prusiei în 1713?
2. Filosofia lui Frederic Wilhelm. Ce ţeluri a urmărit ca monarh?

a) Prin ce modalităţi a reformat Frederic Wilhelm armata?
b) În ce constau punctele forte şi slăbiciunile armatei prusace în 1740?

4. Politica externă

a) Care au fost obiectivele politicii externe duse de Frederic Wilhelm?
b) De ce n-a avut succese în acest domeniu?

Identificaţi pentru fiecare dintre următoarele domenii ale politicii interne: i) ce a făcut Frederic Wilhelm şi ii) în ce măsură acţiunile sale au fost o reuşită

5. Guvernare
6. Finanţe
7. Religie
8. Educaţie

9. Economie
10. Evaluări: Rezumați în ce au constat forța și slăbiciunile Prusiei în 1740

***Răspunsuri la subiecte de eseu la capitolul** „Frederic Wilhelm I"*

Subiectele pentru alcătuirea eseurilor sunt bazate adesea pe o comparație între Frederic Wilhelm și Frederic al II-lea. Aceste subiecte vor fi discutate la p. 134. Întrebările legate numai de domnia lui Frederic Wilhelm sunt relativ rare și adesea au drept scop punerea în discuție a unor subiecte variate. În asemenea cazuri examinatorul prezintă un anumit punct de vedere, de obicei (dar nu întotdeauna) sub forma unui citat ca în următoarele exemple:

1. Sunteți de acord că pentru Frederic Wilhelm I „politica externă era ultima dintre preocupări"?
2. „Nimic nu mă bucură pe lume în afară de o armată puternică". În ce fel a influențat această preferință politica internă dusă de Frederic Wilhelm I?
3. „Realizările sale în Prusia au fost importante dar nu spectaculoase și de aceea, în general, subestimate." Sunteți de acord cu acest comentariu despre opera lui Frederic Wilhelm?

Primul pas când aveți de-a face cu o „afirmație de tip provocator" este să încercați s-o demonstrați. Va trebui să hotărâți:

a) Care aspecte ale guvernării se cer tratate. Acest eseu trebuie să acopere atât politica internă cât și cea externă sau se limitează la domenii particulare?
b) Ce concepție anume sau ce argumentare scoate în evidență examinatorul?

Desigur că este foarte important să vă concentrați răspunsurile asupra problemei concrete puse în discuție și nu să alcătuiți un eseu asupra evenimentelor generale ale perioadei respective. A ignora aspectele particulare ale problemei puse de examinator și a scrie „tot ce știți" despre Frederic Wilhelm va conduce cu siguranță la nota minimă.

Întrebarea 3 poate părea cea mai dificilă, așa că este util să analizați în detaliu chestiunea urmărită de examinator. Mai întâi vedeți dacă aceasta acoperă toate aspectele domniei lui Frederic Wilhelm sau se limitează doar la domeniul politicii interne. După ce ați stabilit aceasta, următorul pas este desprinderea întrebărilor la care examinatorul dorește să răspundeți. De fapt, aici se pun patru întrebări legate între ele și anume:

- Au fost realizările lui Frederic Wilhelm durabile?
- Au fost acestea lipsite de elemente spectaculoase?
- Au fost ele subestimate în general? (şi dacă da, de către cine?)
- Dacă au fost subestimate, aceasta s-a întâmplat întrucât nu erau „spectaculoase" ori ar fi putut exista şi alte motive de subevaluare?

Singurul scop urmărit de aceste detaliate exerciţii este identificarea întrebărilor la care trebuie să răspundeţi. Nu înseamnă neapărat că este necesar să trataţi separat fiecare întrebare şi să scrieţi patru eseuri miniaturale în timpul acordat pentru răspuns! Ar fi mai realist să combinaţi întrebările identificate pe grupe, cum ar fi:

1. Ar fi corect să se afirme că realizările lui Frederic Wilhelm au fost durabile şi nespectaculoase?
2. Este adevărat că acestea au fost subestimate? Dacă da, cine le-a subestimat şi de ce?

Acum sunteţi gata să vă pregătiţi răspunsul. Care aspecte ale domniei lui Frederic Wilhelm reprezintă cele mai bune exemple pentru caracterizarea operei sale ca „durabilă" şi „nespectaculoasă"? Acestea trebuie să fie titlurile paragrafelor. Există aspecte care n-au fost durabile şi spectaculoase? Aţi putea să le menţionaţi şi pe acestea dar, în general, probabil că veţi fi de acord cu „afirmaţia de tip provocator".

A doua problemă este mai puţin clară. Cine anume l-a „subestimat"? Este adevărat că a fost subestimat? Nu trebuie să vă feriţi să criticaţi implicaţiile întrebării examinatorului dacă aveţi argumente să susţineţi concepţia potrivit căreia opera lui Frederic Wilhelm nu a fost subestimată. Unde există dovada clară că cel puţin o persoană l-a subevaluat pe Frederic Wilhelm (cine anume?) este nevoie să discutaţi de ce a făcut asta.

„Afirmaţiile de tip provocator" ca titluri de eseuri derutează adesea candidaţii. De fapt acestea sunt de multe ori mai uşoare decât întrebările aparent directe deoarece acoperă domenii mai restrânse şi pun chestiuni specifice. Un exemplu de întrebare aparent directă dar, în fapt, având implicaţii mult mai largi, este următorul:

4. Discutaţi importanţa domniei lui Frederic Wilhelm I în istoria Prusiei.

Aceasta este o chestiune aparent simplă, referindu-se doar la importanţa lui Frederic Wilhelm însă, de fapt, are o capcană în final – cuvintele „în istoria Prusiei". Pentru a răspunde corespunzător trebuie făcută o comparaţie între Frederic Wilhelm şi conducătorii anteriori şi ulteriori acestuia. Numai comparând realizările sale cu ale celorlalţi puteţi alcătui un tablou de ansamblu al importanţei sale în constituirea statului prusac. Deşi Frederic I şi Frederic al II-lea nu sunt menţionaţi în întrebare, ei trebuie luaţi în discuţie. Deoarece referirea este la Frederic Wilhelm, cea mai mare parte a eseului

trebuie să descrie importanța acestuia însă un mare număr de puncte din notă va fi rezervat de examinator pentru comparație.

Chestiuni bazate pe surse istorice la capitolul „Frederic Wilhelm"

1 Filosofia lui Frederic Wilhelm

Citiți cu atenție fragmentele de la p. 36 și scrisoarea lui Frederic Wilhelm de la p. 36. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Cine erau i) „prințul de Anhalt"/p. 36 rândul 1 și ii) „Fritz" (p. 37 rândul 1)? (*2 puncte*)
b) Explicați de ce era Frederic Wilhelm preocupat în special ca Fritz să ignore „vanitățile și să acționeze conform realității"? (p. 37 rândurile 5-6)? (*2 puncte*)
c) Ce înțelege Frederic Wilhelm prin afirmația „eu sunt ministrul de finanțe și mareșalul de câmp al Prusiei" (p. 36 rândurile 1-2)? (*1 punct*)
d) Ce indică aceste surse în legătură cu i) principiile religioase ale lui Frederic Wilhelm și ii) atitudinea lui față de popor? (*4 puncte*)
e) Care dintre scopurile descrise în surse au fost atinse și care au constituit un eșec? (*6 puncte*)

2 Testamentul lui Frederic Wilhelm

Citiți cu atenție cele două fragmente din testamentul lui Frederic Wilhelm la pp. 42-44 și răspundeți la următoarele întrebări:

a) Explicați ce se înțelege prin „stăpân peste pământuri" (p. 44, rândul 8) (*2 puncte*)
b) De ce, după Frederic Wilhelm, războaiele nedrepte constituiau întotdeauna o greșeală? (*4 puncte*)
c) Ce sugerează aceste fragmente în legătură cu i) principiile religioase ale lui Frederic Wilhelm și ii) atitudinea sa față de Austria? (*4 puncte*)
d) Cât de convingătoare este explicația pe care o dă Frederic Wilhelm obsesiei sale pentru bani și giganți? Justificați-vă răspunsul (*5 puncte*)
e) Testamentele politice se scriau adesea, pe vremea respectivă, sub forma sfaturilor date de monarh succesorului său. Ce valoare au asemenea testamente pentru istorie? (*5 puncte*)

3 Evaluări asupra domniei lui Frederic Wilhelm

Citiţi cu atenţie caracterizările făcute lui Frederic Wilhelm la p. 51-52 Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) În ce privinţe sunt de acord Frederic al II-lea şi Macaulay, aşa cum reiese din afirmaţiile lor în legătură cu Frederic Wilhelm? (*4 puncte*)

b) În ce privinţe nu sunt de acord? (*4 puncte*)

c) Este corect să afirmăm că judecata lui Frederic al II-lea trebuie respinsă deoarece, ca fiu al lui Frederic Wilhelm, era părtinitor în favoarea tatălui său? Utilizaţi fragmentul pentru argumentarea răspunsului (*6 puncte*)

d) „Nici una dintre aceste surse nu prezintă un portret convingător al lui Frederic Wilhelm". Folosiţi documentele şi propriile cunoştinţe pentru discutarea acestei afirmaţii (*6 puncte*).

CAPITOLUL 4

Habsburgi contra Hohenzollerni

1. Izbucnirea războiului

Europa, în secolul al XVIII-lea, era obişnuită cu războaiele ca metodă uzuală prin care monarhii rezolvau disputele cu vecinii lor. Conducătorul unei mari puteri se aştepta să meargă la război de mai multe ori în timpul domniei sale, atât pentru a-şi apăra cât şi pentru a-şi extinde posesiunile. Un monarh asemeni lui Frederic Wilhelm I, care a încercat conştiincios să evite războaiele, era tratat drept excentric. Cu toate acestea, în momentul când tânărul Frederic al II-lea s-a hotărât să lanseze un atac asupra Imperiului Austriac, în decembrie 1740, acest fapt a surprins total Europa. Atât cauzele cât şi efectele deciziei sale au constituit subiecte de controversă pentru istorici, de atunci şi până astăzi.

Se pare că hotărârea lui Frederic al II-lea de a porni război împotriva Austriei a fost dictată de împrejurări de moment. Cu siguranţă n-a existat nici o ezitare în legătură cu decizia sa şi nici nu s-au făcut încercări de a pune în discuţie înţelepciunea acestei mişcări. Carol al VI-lea murise subit şi pe neaşteptate la 20 octombrie 1740. Opt zile mai târziu, Frederic al II-lea le-a comunicat consilierilor săi principali hotărârea de a porni război, în încercarea de a cuceri bogata provincie austriacă Silezia care se învecina cu Prusia. Următoarele săptămâni au fost folosite pentru pregătirea armatei în mare secret şi pentru a încerca să se formuleze pretenţii legale asupra Sileziei. Secretul a fost atât de strict încât nici măcar prinţul Leopold de Anhalt-Dessau, comandantul veteran al armatei prusace, n-a fost informat despre asta decât după începerea invaziei. Când armata prusacă a intrat în Silezia, pe 14 decembrie 1740, surpriza a fost totală. Austriecii erau total nepregătiţi pentru acest atac şi nu aveau nici trupe şi nici fortăreţe în Silezia, în stare să-i facă faţă. Într-o lună se terminase totul. Slabele garnizoane austriece se predaseră fără luptă. Cea mai valoroasă provincie a Austriei fusese cucerită într-o campanie fulger şi cu pierderea unui singur soldat prusac, înecat printr-un accident. Chiar şi oraşul principal, Breslau, a căzut după un asediu de trei zile. Rar s-a întâmplat în istorie ca un război atât de lung şi sângeros să înceapă atât de uşor şi fără pierderi.

Cucerirea Sileziei de către Prusia ridică o serie de întrebări. Care au fost adevăratele motive ale lui Frederic de a ataca provincia? De ce austriecii au fost luaţi în acest fel prin surprindere? De ce atacul iniţiat de Frederic a antrenat restul Europei atât de rapid într-un război generalizat?

a) Decizia de atac

Frederic avea o serie de motive să atace Silezia atunci când a făcut-o. Ministrul lui de externe a formulat, ascultător, nişte pretenţii legale obscure asupra unor teritorii din Silezia însă Frederic a recunoscut bucuros că acestea au fost puse pe tapet doar ca pură propagandă. El nu a pretins niciodată că ar fi avut vreun drept legal asupra provinciei întrucât era motivat într-o mult mai mare măsură de politica practică şi nu de legalitate.

În primul rând Frederic dorea ca Prusia să devină o mare putere ceea ce se putea realiza numai prin cuceriri teritoriale, ţinând cont de lipsa de resurse şi de populaţia redusă a ţării. Silezia constituia o ţintă ideală; avea valoare economică şi era legată geografic de Prusia (deşi cucerirea ei va face ca Frederic să aibă de apărat graniţe încă mai întinse). Populaţia de un milion de locuitori, agricultura şi industria ei bine dezvoltate ca şi substanţialele rezerve de cărbune şi minereu de fier ar fi adus, toate, beneficii imediate Prusiei. Mai mult, era de aşteptat ca populaţia Sileziei să nu se opună ci, practic, să accepte bucuroasă guvernarea prusacă întrucât era în bună parte protestantă şi suferise persecuţii sub Carol al VI-lea. După cum s-a văzut ulterior, într-adevăr, majoritatea locuitorilor Sileziei şi-au transferat loialitatea către Prusia în ciuda faptului că făcuseră parte din Imperiul Austriac timp de peste două sute de ani. Intoleranţa religioasă a diferiţilor conducători austrieci care s-au succedat a ajuns până la urmă să le repugne.

Al doilea factor de succes a fost alegerea ideală a momentului. Nu vom şti niciodată dacă Frederic ar fi riscat un atac în timpul vieţii lui Carol al VI-lea: Moartea acestuia a constituit pentru el prilejul ideal pentru a ataca în timp ce Austria se adapta la guvernarea unui monarh care, pe lângă că era femeie, mai era şi nouă, tânără şi lipsită de experienţă. Frederic a avut şi norocul că împărăteasa Ana a Rusiei, care era aliata Austriei din 1726, murise în aceeaşi lună cu Carol. Rusia a parcurs o perioadă de câteva luni de haos, fiind incapabilă de a ajuta Austria. O acţiune imediată era deci esenţială pentru reuşita raptului pe cale de a fi comis de Prusia, altminteri în câteva luni Maria Tereza şi-ar fi stabilit pe deplin autoritatea. Pentru ca Frederic să aibă toate şansele să păstreze Silezia trebuia s-o cucerească în momentul când austriecii erau foarte slăbiţi.

Au existat şi alţi factori, de natură personală, care au determinat decizia lui Frederic de a ataca în acel moment şi el a fost suficient de onest pentru a-i recunoaşte faţă de prieteni:

1 Cine s-ar fi gândit că destinul a ales un poet să schimbe sistemul politic al Europei şi să răstoarne combinaţiile politice ale conducătorilor acesteia... Tinereţea mea, tăciunele arzător al pasiunii, setea mea de glorie, chiar şi curiozitatea, m-au îndepărtat de la bucuriile

liniştite. Satisfacţia de a-mi vedea numele în gazete şi, mai târziu, în cărţile de istorie, m-a subjugat.

În acelaşi stil a scris şi altui prieten:

> „Faptul că aveam trupe antrenate şi gata de război, un tezaur bine garnisit şi un temperament viu... Ambiţia şi dorinţa de a-mi face un nume."

Unii istorici au avansat ideea că a existat, de asemenea, şi un element de răzbunare în această decizie. A fost hotărât să arate Europei că nu era un al doilea Frederic Wilhelm, uşor de ignorat sau de manipulat de către marile puteri. Influenţa lui Frederic Wilhelm reiese clar şi din cinismul agresiunii lui Frederic, total neprovocate. Educaţia dură dată de Frederic Wilhelm fiului său a dat roade peste aşteptări, eliminând orice urmă de idealism tineresc. Frederic, ce scria cândva că războaiele agresive sunt totdeauna nedrepte, credea acum că scopul scuză mijloacele.

Cu toate acestea, deşi este neîndoielnic că Frederic avea motive personale de a dori atât faimă cât şi răzbunare, principalele lui motive au fost cu certitudine legate de dorinţa de a mări teritoriul şi puterea Prusiei, profitând de ocazia favorabilă, după cum explică sincer într-un memorandum adresat miniştrilor săi.

> Silezia este provincia imperială faţă de care avem cele mai puternice pretenţii şi care este cea mai potrivită pentru casa de Brandenburg. Trebuie s-o luăm pentru a ne menţine drepturile şi pentru a profita de prilejul morţii împăratului.
>
> Superioritatea şi viteza de mişcare a trupelor noastre, într-un cuvânt avantajul pe care-l avem asupra vecinilor noştri, ne conferă, cu ocazia aceasta neaşteptată şi urgentă, superioritatea asupra altor puteri europene. Dacă aşteptăm ca Saxonia sau Bavaria să înceapă războiul, nu vom putea să le împiedicăm pe acestea să câştige teritorii, ceea ce este contrar intereselor noastre... Trebuie să ocupăm Silezia înainte de a veni iarna şi apoi să negociem. Dacă suntem stăpâni pe situaţie, vom putea duce tratative cu succes. Altminteri, din simple discuţii, nu vom obţine altceva decât fleacuri.

A avut Frederic vreo justificare să atace Prusia? Este uşor să-i criticăm acţiunile şi fundamentele morale. Frederic a atacat un vecin care nu-i făcuse nici un rău; a răpit o provincie faţă de care nu putea avea pretenţii legale numai pentru că acesta era interesul Prusiei şi pentru a deveni el însuşi vestit.

El a ales în mod deliberat momentul când Austria era foarte slăbită şi a atacat fără nici o declaraţie de război chiar în momentul în care trimişii săi o asigurau pe Maria Tereza de bunele lui intenţii şi întreaga prietenie. Această acţiune nu numai că a condus la un război de durată dar, datorită unui eventual succes, i-a încurajat şi pe alţi conducători să adopte aceeaşi atitudine nemiloasă şi amorală faţă de vecinii mai slabi.

O generaţie educată în convingerea că războaiele sunt ultima cale, după ce s-au epuizat toate mijloacele paşnice, şi aceasta numai pentru apărare, va condamna cu uşurinţă acţiunile lui Frederic dar ar fi nepotrivit să-l judecăm conform standardelor relaţiilor internaţionale ale secolului douăzeci. Conform valorilor epocii sale, Frederic se comporta rezonabil. Agresiunea neprovocată nu constituia nicidecum un fapt izolat în Europa secolului al XVIII-lea. În urmă cu exact patruzeci de ani avusese loc un eveniment similar, atunci când o formidabilă coaliţie de state atacase Suedia pentru că era condusă de neexperimentatul Carol al XII-lea, provocând astfel marele război nordic. Dacă Franţa ar fi atacat Austria prin surprindere în 1740, faptul n-ar fi constituit o mare surpriză întrucât Austria şi Franţa erau vechi adversare. Acţiunile agresive ale lui Frederic au trezit atâtea controverse deoarece el era conducătorul unui stat (presupus) de mâna a doua care provoca una din marile puteri ale Europei şi pentru că le-a învins pe celelalte puteri conform regulilor propriului lor joc. Nu lipsa de moralitate a lui Frederic a provocat stupoare ci succesele lui.

b) Slăbiciunile Austriei

Maria Tereza a fost surprinsă total nepregătită în faţa atacului lui Frederic. Cu toate că noua împărăteasă era conştientă de fragilitatea poziţiei sale, totuşi ultimul lucru la care s-ar fi aşteptat era un atac din partea Prusiei. Într-adevăr, deşi dietele provinciale din interiorul Austriei o acceptaseră drept noul lor conducător fără probleme, ea nu putea fi sigură că celelalte puteri europene îşi vor onora obligaţiile asumate prin semnarea Sancţiunii Pragmatice. Inamicul evident era Franţa al cărei prim ministru, Fleury, era influenţat de presiunile puternice făcute de un grup de nobili războinici şi ambiţioşi, conduşi de mareşalul de Belle Isle, în vederea acţionării în sprijinul pretenţiilor casei de Bavaria la tronul Austriei. Franţa era duşmanul tradiţional al Austriei, un stat care consimţise la Sancţiunea Pragmatică doar de curând şi în silă şi în care mulţi cereau răzbunare pentru înfrângerea suferită în războiul pentru succesiune din Spania. Astfel, este de înţeles că atenţia Austriei era concentrată asupra pericolului real al unei invazii combinate a Franţei şi Bavariei, susţinute poate şi de Spania. În schimb nu existau motive de îngrijorare din partea Prusiei întrucât aceasta era un stat care nu ridica pretenţii la tronul austriac şi care se dovedise în mod tradiţional loial Habsburgilor, stat

condus de un monarh iubitor de poezie, la fel de proaspăt venit pe tron şi de nesigur ca Maria Tereza pe tronul ei. Nu e de mirare că Maria Tereza a avut încrederea de a lăsa Silezia virtual lipsită de apărare, concentrându-şi în schimb armatele asupra unei ameninţări mult mai vizibile. Ea nu avea de unde să ştie că, pentru moment, Fleury reuşise cu succes să reziste îndemnurilor interne la război şi prefera să aştepte desfăşurarea evenimentelor. Greşeala, de înţeles în împrejurările date, comisă de Maria Tereza, când a presupus că pericolul imediat venea din partea Franţei, a făcut ca victoria lui Frederic să constituie o cucerire uşoară.

2. Primul război silezian

a) Bătălia de la Mollwitz

Cucerirea Sileziei fără vărsare de sânge i-a dat lui Frederic siguranţa de a se întoarce la Berlin la timp pentru sărbătorirea Crăciunului, gata să-i facă o ofertă Mariei Tereza. Dacă va consimţi la cedarea Sileziei cucerite, el îi va oferi în schimb o alianţă şi sprijinul pentru Francisc (soţul Mariei Tereza) ca sfânt împărat roman precum şi abandonarea oricăror alte pretenţii la teritoriile austriece de către Prusia. Frederic a susţinut că „nu am alt scop decât perpetuarea Casei de Austria".

E de înţeles că Maria Tereza a respins cu promptitudine această propunere şi a pregătit o armată care să recupereze provincia pierdută. Acţiunea a dovedit curaj din partea ei deoarece pierderea Sileziei a expus slăbiciunea Austriei în faţa întregii Europe. Acum existau semne îngrijorătoare că alte state ar putea încerca în curând să atace chiar fie şi numai pentru a se asigura că Prusia nu va fi singurul stat care să se aleagă cu o pradă. În asemenea împrejurări, a admite oferta lui Frederic însemna o acceptare umilitoare, atât a pierderilor teritoriale cât şi a dependenţei de Prusia, ceea ce mai degrabă ar fi încurajat şi nu reţinut alte state de la atac.

Să fi crezut cu adevărat Frederic că Maria Tereza ar fi acceptat o astfel de ofertă insolentă din partea tâlharului care tocmai o jefuise? Se pare că da. Frederic dispreţuia femeile în general şi îşi închipuia, probabil, că Maria Tereza putea fi intimidată tot atât de uşor ca şi propria lui soţie. Evenimentele vor dovedi că a subestimat curajul şi hotărârea Mariei Tereza, deşi i-a apreciat corect puterea.

* Confruntarea armatelor prusace şi austriece a avut loc la Mollwitz în aprilie 1741. Nu numai soarta Sileziei era în joc. Victoria Austriei putea duce atât la recuperarea provinciei pierdute cât şi la descurajarea altora de a încerca să urmeze exemplul Prusiei. De aceea, pentru austrieci faptul că prusacii au

câştigat bătălia la mustaţă a constituit un dublu dezastru. Frederic n-a avut nici un merit în victorie deoarece a părăsit în grabă câmpul de bătălie, fiind convins că lupta era pierdută, însă infanteria prusacă, perseverentă şi bine antrenată, a respins atacul austriac chiar şi în lipsa comandantului. Bătălia nu ne spune nimic în legătură cu iscusinţa militară a lui Frederic însă este relevantă relativ la calitatea deosebită a armatei prusace. Aceasta nu a fost atât prima victorie a lui Frederic cât ultima victorie a lui Frederic Wilhelm.

Bătălia de la Mollwitz a fost decisivă în istoria europeană a secolului XVIII. După criteriile de mai târziu, a fost o confruntare minoră, implicând circa 20.000 de oameni de fiecare parte însă a asigurat păstrarea Sileziei de către Prusia şi, de asemenea, a făcut ca războiul să cuprindă forţe mult mai mari pe viitor.

b) Intervenţia Franţei

Până în aprilie 1741 mai era posibil ca alte state europene să nu intervină în războiul dintre Austria şi Prusia. Desigur, Fleury, aflat la controlul politicii externe a Franţei, încă îl îndemna pe Ludovic al XV-lea să fie prudent. Cu toate acestea Mollwitz a reprezentat o tentaţie irezistibilă pentru Franţa cât şi pentru alte state. Victoria Prusiei a fost total neaşteptată. Faptul că o putere presupusă de mâna a doua a reuşit să cucerească Silezia cu atâta uşurinţă şi să învingă armata austriacă părea o dovadă că Imperiul Austriac era pe cale de a se prăbuşi. Acum era esenţial pentru alte state să se implice în război şi să obţină o parte din prada de război.

În mai 1741, Fleury, deşi cu rezerve, a fost obligat să susţină pretenţiile Bavariei la tronul austriac şi să se pregătească de război. În decurs de câteva săptămâni s-au alăturat coaliţiei şi Spania şi Saxonia iar Franţa a încheiat o alianţă oficială cu Prusia. Evenimentele ulterioare au condus Anglia, aflată deja în război cu Spania, spre o coaliţie cu Austria. Această alianţă nu s-a datorat, cum s-a susţinut uneori, temerilor guvernului englez în faţa atacului combinat dezlănţuit asupra unei împărătese nevinovate şi lipsite de ajutor, ci simplei coincidenţe că atât Austria cât şi Anglia se aflau angajate în război împotriva aceluiaşi stat.

În teorie, aliaţii – Franţa, Prusia, Spania, Saxonia şi Bavaria – erau uniţi prin aceleaşi ţeluri. Prusia trebuia să păstreze Silezia iar Saxonia urma să câştige provincia vecină, Moravia. Franţa şi Spania urmăreau să-şi anexeze teritorii (neprecizate) pe seama Austriei.

Coroana imperiului trebuia acordată electorului Carol de Bavaria care, aşa cum hotărâseră aliaţii, era, în fond, conducătorul de drept al Austriei. Aceste state reprezentau, în aparenţă, o coaliţie formidabilă împotriva Austriei. Evenimentele vor dovedi curând, însă, că nu prea aveau multe lucruri în

comun, cu excepţia dorinţei de a câştiga, fiecare pentru sine, cât mai mult posibil.

3. Războiul pentru succesiunea la tronul Austriei

În anul 1740 au fost două războaie separate în Europa; războiul de la Jenkins Ear dintre Anglia şi Spania, un război colonial şi comercial început în 1739, şi războiul Sileziei dintre Austria şi Prusia. Intervenţia Franţei a fost aceea care a dus la combinarea celor două războaie într-unul singur, cunoscut sub numele de războiul pentru succesiune la tronul Austriei (1741-1748).

Timp de câteva luni situaţia Mariei Tereza a părut critică. Pierduse deja Silezia şi acum trebuia să facă faţă unei invazii din partea celorlalţi duşmani. În august 1741, o armată franceză comandată de mareşalul de Belle-Isle, la care s-au adăugat forţele bavareze, a invadat Austria. A urmat cucerirea Boemiei de către Bavaria. În 1742 Carol de Bavaria a fost ales sfânt împărat roman – primul împărat care nu făcea parte din casa de Habsburg ales în ultimii 300 de ani. Prăbuşirea totală a Austriei părea iminentă.

Aceasta a fost, însă, o falsă impresie. Maria Tereza a fost salvată printr-o serie de factori, inclusiv propria ei hotărâre, ca ajutorul primit din partea Ungariei, greşelile mareşalului de Belle-Isle şi de maşinaţiile lui Frederic. Suportul oferit de dieta Ungariei, obţinut în urma unui apel călduros la nobilime de a salva Imperiul, a adus Mariei Tereza o armată foarte necesară, dar aceasta ar fi venit prea târziu pentru a mai păstra Imperiul dacă prea-încrezătorul Belle-Isle n-ar fi ales capturarea Pragăi în locul Vienei, mult mai importante.

Ca o ironie a sorţii, cea mai mare contribuţie la supravieţuirea Mariei Tereza a venit din partea celui mai periculos duşman al acesteia, Frederic. Este necesar să înţelegem de ce Frederic a adoptat o asemenea politică sofisticată faţă de Maria Tereza. El sperase ca războiul să fie de scurtă durată şi limitat, nedorind să vadă puterea Austriei înlocuită prin aceea a Franţei sau Bavariei. De aceea, era în interesul lui să se asigure de supravieţuirea Imperiului Austriac atâta vreme cât acesta nu devenea suficient de puternic pentru a recuceri Silezia. Atingerea obiectivelor sale cerea calităţi diplomatice deosebite şi Frederic şi-a îndreptat atenţia acum spre acest nou domeniu de activitate.

Încă din octombrie 1741, Frederic a negociat un armistiţiu cu Austria, tratatul de la Klein-Schnellendorf, ceea ce i-a dat posibilitatea să-şi odihnească armata în timp ce-i oferea Mariei Tereza o şansă de a-şi concentra energiile asupra înfrângerii periculoşilor duşmani imediaţi, Franţa şi Bavaria. Această acţiune reprezenta o încălcare flagrantă a tratatului de alianţă încheiat de Frederic cu Franţa doar cu câteva luni în urmă: aliaţii începeau să înveţe,

asemeni Mariei Tereza, că regele Prusiei nu era de încredere. Austriecii au profitat de ocazie şi au invadat Bavaria, capturând chiar Münchenul în februarie 1742.

Această revigorare neaşteptată a Austriei l-a alarmat pe Frederic care şi-a dat seama că acum era doar o chestiune de timp pentru ca Maria Tereza să încerce din nou recapturarea Sileziei. În consecinţă, a reintrat în război în primăvara anului 1742 şi i-a înfrânt pe austrieci în bătălia de la Chotusitz (mai 1742). Încă o dată victoria s-a datorat în special iscusinţei şi hotărârii soldaţilor prusaci şi nu calităţilor lui Frederic. Austria era foarte presată de aliata ei, Anglia, să încerce să reducă numărul duşmanilor cu care se confrunta. De aceea Maria Tereza, în pofida voinţei sale şi neavând nici o şansă de a recupera Silezia în viitorul apropiat, a acceptat să încheie un tratat de pace oficial cu Frederic.

Tratatul de la Berlin (iulie 1742) a confirmat ocuparea Sileziei de către Prusia iar în schimb Prusia renunţa la război. Încă o dată Frederic şi-a dezamăgit presupuşii aliaţi şi a dat Austriei posibilitatea de a se concentra asupra confruntării cu Franţa şi Bavaria. Frederic avea din nou timp să-şi odihnească armata şi să-şi refacă finanţele. El nu putea spera ca Maria Tereza să abandoneze definitiv Silezia şi plănuia să fie bine pregătit în caz că lucrurile ajungeau iar la luptă.

După cum s-a demonstrat în 1741, deşi generalii Mariei Tereza n-au reuşit să-l învingă pe Frederic, ei au fost suficient de competenţi pentru a înfrânge armatele franceze şi bavareze. În cursul anului 1742 acestea au fost izgonite din Boemia. În 1743 Bavaria a fost silită să renunţe la război. Anglia, care încă nu se afla oficial în război cu Franţa, a dat un ajutor util Austriei prin înfrângerea unei armate franceze la Dettingen în 1743, bătălie faimoasă în istoria britanică întrucât a fost ultima dată când un monarh englez (George al II-lea) s-a aflat personal la comanda unei armate. În 1744 Maria Tereza era deja încrezătoare nu numai că-şi va salva Imperiul dar şi că-i va învinge pe francezi, câştigând eventual şi ceva teritorii – probabil Alsacia sau Lorena.

Aceste evenimente l-au alarmat pe Frederic care considera că acum Austria este suficient de puternică pentru a încerca să recapteze Silezia. Era deci nevoie de o altă lovitură preventivă şi, în stilul său caracteristic, el a acţionat de unul singur şi pe neaşteptate. Frederic şi-a justificat fapta de a dezlănţui din nou războiul printr-un document trimis curţilor europene care dovedeşte că era hotărât să se folosească de propagandă în sprijinul politicii sale externe.

1 Regele se simte obligat să informeze Europa asupra planului pe care situaţia prezentă îl obligă să-l adopte pentru binele şi liniştea

Europei. Majestatea sa, neputând să asiste cu indiferență la tulburările care devastează Germania şi după ce în van a încercat orice mijloace de conciliere, se vede nevoit să apeleze la forța pe care Dumnezeu i-a pus-o la dispoziție pentru a restabili pacea, legea şi ordinea... într-un cuvânt, regele nu cere nimic iar interesele sale personale nu intră în discuție. El recurge la arme doar pentru a restabili libertatea în Imperiu, demnitatea împăratului şi liniştea Europei.

Invazia în Boemia (august 1744) n-a mai avut succesul celor două atacuri precedente comise de Frederic asupra Austriei. Francezii, care promiseseră să-l ajute, n-au făcut nimic şi l-au lăsat să se lupte singur cu austriecii. Pentru prima oară din 1741 el a fost nevoit să înfrunte de unul singur armata austriacă. De data aceasta, însă, duşmanul pe care-l avea în față era mai experimentat şi la comandă se afla competentul prinț Carol de Lorena. În plus şi Saxonia, invidioasă pe succesele Prusiei, schimbase tabăra şi trimisese 30.000 soldați în ajutorul Austriei. Prusacii au fost izgoniți din Boemia, iar rata dezertării din armată a fost deosebit de ridicată din cauza vremii friguroase. În sfârşit, austriecii se convinseseră că-şi pot înfrânge inamicul inferior numeric.

Abia acum s-au arătat calitățile de general ale lui Frederic. El învățase multe din campaniile duse în anii precedenți, punându-şi în practică aceste cunoştințe cu ocazia înfrângerii de două ori a armatei austriece mult superioare numeric, la Hohenfriedburg (mai 1745) şi Sohr (septembrie 1745). Ambele aceste victorii se datorau la fel de mult tacticilor inovatoare adoptate de Frederic cât şi calităților de luptă tradiționale ale armatei prusace. El avea dreptate să se simtă mândru de aceste victorii. Pentru prima oară avea un merit personal în succesul armatei prusace, asigurându-se încă o dată că Prusia va păstra Silezia. În urma acestor victorii neaşteptate a fost supranumit „cel Mare" în Prusia dar acest apelativ s-a generalizat doar după alte victorii uluitoare, într-un război ulterior.

Maria Tereza, datorită unor înfrângeri în Italia, a fost obligată să trateze cu Frederic. Prin tratatul de la Dresda (decembrie 1745) a fost din nou confirmată stăpânirea acestuia asupra Sileziei, Saxonia urmând să plătească Prusiei un milion de taleri ca preț pentru sprijinul dat taberei învinse. În schimb Prusia recunoştea alegerea lui Francisc, soțul Mariei Tereza, ca nou sfânt împărat roman după moartea lui Carol de Bavaria, din 1744.

Pentru Frederic al II-lea războiul pentru succesiunea Austriei era încheiat. El a continuat să urmărească lupta cu atenție dar devenise clar că, atâta timp cât Austria şi Franța îşi vor epuiza forțele în război, Austria nu va fi în situația de a-şi reînnoi atacul pentru recuperarea Sileziei. Luptele dintre Austria şi Franța au durat până în 1748. Ambele țări erau hotărâte să câştige ceva în

urma eforturilor depuse. Spre deosebire de Prusia, acestea se aflau într-un război continuu din 1741. Şi în colonii continuase războiul dintre Anglia pe de o parte şi Franţa şi Spania, de cealaltă, dar puţine teritorii îşi schimbaseră stăpânii.

În 1748, atât Austria cât şi Franţa se aflau în faţa falimentului. Este posibil, de asemenea, ca ambele ţări să fi început să realizeze că nu luptau cu cine ar fi trebuit. Singurul stat care profitase în mod clar de acest război se bucura de fructele păcii şi exploata resursele noii lui provincii. Venise timpul ca cei doi rivali să pună capăt pierderilor reciproce. Încurajate de Anglia, au început serioase negocieri de pace la Aix-la-Chapelle, în 1748.

4. Tratatul de la Aix-la-Chapelle

Tratatul semnat în octombrie 1748 a fost un armistiţiu datorat epuizării şi nu un tratat de pace. Nici una dintre disputele augmentate de război n-a fost soluţionată şi era clar de la început că va începe un alt război imediat ce rivalii îşi vor reface puterile. Termenii tratatului pot fi rezumaţi cu uşurinţă. Toate statele retrocedau teritoriile cucerite în război, în afară de câteva pământuri mici în Italia, astfel încât n-au existat nici un fel de câştiguri sau pierderi semnificative pentru statele beligerante. În plus, Franţa recunoştea dinastia de Hanovra pe tronul Angliei, abandonând astfel sprijinul de durată însă nerealist oferit pretendenţilor iacobiţi la tron.

Prusia, care nu a luat parte la tratative deoarece încheiase pace în 1745, a fost singurul câştigător al războiului pentru succesiunea Austriei. Frederic, prin îmbinarea calităţilor militare cu norocul, prin atitudinea necruţătoare şi diplomaţia iscusită, îşi atinsese toate obiectivele. Câştigase valoroasa provincie Silezia, luptase o perioadă mult mai scurtă decât ceilalţi combatanţi, conservase finanţele statului şi învinsese Austria, asigurându-se în acelaşi timp că aceasta şi nu Franţa va rămâne puterea principală în Germania. Acestea au fost realizări remarcabile însă obţinute cu mari costuri politice. Frederic aflase acum că ceilalţi conducători nu aveau încredere în el şi se temeau.

Rămăsese nerezolvată o problemă de importanţă majoră care făcea ca tratatul respectiv să fie doar un armistiţiu şi nu o pace. Maria Tereza nu putea să accepte pierderea Sileziei şi, începând din clipa când tratatul a fost semnat, ea a pornit pregătirile pentru recuperarea provinciei pierdute. Frederic nu se îndoise niciodată de faptul că Maria Tereza va încerca să recâştige Silezia de îndată ce-şi va pune pe picioare finanţele şi armata, însă avea încredere că, la nevoie, o va putea înfrânge din nou. Dacă urma să izbucnească un alt război în Europa, era sigur că Franţa, considerată încă principalul stat european, va participa din nou.

Problema la care urmau să răspundă conducătorii francezi era cu care ţară să lupte. Cine reprezenta cea mai mare ameninţare la adresa intereselor Franţei? Era aceasta Austria, rivalul tradiţional, sau Anglia care ameninţa coloniile şi comerţul francez? Mai exista o posibilitate. Franţa ar fi putut hotărî că Prusia, care se dovedise în războaiele recente un aliat ce nu prezenta încredere, reprezenta, de fapt, o ameninţare mai mare la adresa intereselor sale decât Austria şi Anglia. Tragedia Franţei consta în faptul că era condusă de un rege, Ludovic al XV-lea, lipsit de ţeluri precise în politica externă şi care, în ciuda experienţei războaielor recente, încă îşi închipuia că ţara sa este destul de puternică să înfrunte oricâţi duşmani în orice moment.

5. Revoluţia diplomatică

a) Ţelurile Mariei Tereza

Hotărârea Mariei Tereza de a recâştiga Silezia făcea ca un alt război cu Prusia să fie inevitabil. Motivele sale sunt de înţeles, dar au vreo justificare? De ce nu a acceptat pierderea Sileziei? În fond, nu era prima oară când Austria pierdea teritorii în favoarea unui stat duşman. În realitate, au existat o serie de motive datorită cărora Maria Tereza nu a îndrăznit să accepte pierderea. Cel mai important era acela că pierduse provincia nu în favoarea Franţei sau a Imperiului Otoman. Dacă Austria urma să păstreze conducerea Imperiului, era esenţial să-şi demonstreze capacitatea de a pedepsi statele care-i puneau la îndoială autoritatea. Alegerea unui împărat care nu făcea parte din Casa de Habsburg, în 1742, chiar dacă numai pentru trei ani, reprezentase un indiciu că loialitatea tradiţională a electorilor nu prezenta încredere, dacă Austria apărea slăbită. În plus, Silezia era o provincie prea valoroasă pentru a fi pierdută. Nici dimensiunea religioasă a problemei nu trebuie subestimată. Maria Tereza era o romano-catolică sinceră care deplângea faptul că silezienii „ei" erau conduşi acum de un protestant. Pe scurt, ea simţea că Austria nu-şi va putea păstra autoritatea asupra Germaniei, statutul de mare putere sau credibilitatea ca apărător al credinţei catolice, atâta timp cât Prusia părea să fi scăpat nepedepsită după jaful bătător la ochi comis.

De obicei sunt lăudate curajul şi hotărârea Mariei Tereza în lupta ei pentru supravieţuire şi eforturile făcute pentru recâştigarea Sileziei. Este, însă, de asemenea, posibil să se susţină părerea că, între 1748 şi 1755, acest curaj s-a transformat în încăpăţânare şi că ea a supraestimat răul cauzat prestigiului său de pierderea Sileziei. Conducătorii europeni erau înclinaţi mai degrabă să aprecieze supravieţuirea Austriei în pofida tuturor pronosticurilor războaielor recente. Departe de a fi discreditată de pierderea Sileziei, Austria era acum tratată cu respect pentru că nu pierduse mai multe teritorii. În 1748, atât

Anglia cât şi Rusia erau aliaţii săi, în timp ce Prusia nu dădea semne că ar încerca să mai smulgă alte teritorii pe seama sa. Cu toate acestea, Maria Tereza nu s-a îndoit niciodată că era esenţial pentru supravieţuirea Austriei ca Silezia să fie recucerită. Întrebarea era acum prin care modalităţi urma să se facă aceasta.

b) Ascensiunea lui Kaunitz

Perioada dintre 1748 şi 1755 a fost dominată de jocul diplomatic al marilor puteri în cursa pentru asigurarea unor poziţii şi alianţe în vederea viitorului război. Al doilea război apărea similar primului în anumite privinţe. Cele două surse majore de conflict rămâneseră neschimbate: lupta pentru supremaţie colonială dintre Anglia şi Franţa şi bătălia Sileziei dintre Austria şi Prusia. Majoritatea conducătorilor, inclusiv Frederic însuşi, se aştepta ca Anglia să se alieze încă o dată cu Austria, în timp ce Franţa va fi de partea Prusiei. El considera ostilitatea franco-austriacă a avea rădăcini atât de profunde încât nu se punea problema alierii acestor două state, presupunere de înţeles dată fiind istoria relaţiilor dintre cele două puteri, însă care se va dovedi autolinişţitoare şi incorectă. Frederic, după ce-şi dovedise cu ocazia războiului precedent capacitatea de a susţine o diplomaţie abilă (deşi lipsită de scrupule), avea să afle acum că iscusinţa sa nu se compara cu aceea a diplomatului austriac în plină ascensiune, contele Anton von Kaunitz.

Kaunitz se remarcase prima dată ca delegat din partea Austriei la conferinţa de pace de la Aix-de-Chapelle. Încă din 1749 Maria Tereza dezvăluise consilierilor săi că intenţiona să pornească din nou lupta împotriva lui Frederic şi le ceruse sfatul în legătură cu modalitatea de a construi cea mai favorabilă coaliţie împotriva Prusiei. În timp ce alţi consilieri n-au făcut decât să sugereze continuarea alianţei cu Anglia, Kaunitz a propus ceva mult mai îndrăzneţ – o alianţă cu Franţa. Propunerea a părut neplauzibilă. În fond, Franţa şi Austria fuseseră state duşmane o perioadă care se întindea în urmă cu mai mult de 300 de ani şi majoritatea războaielor purtate în acest timp se bazaseră pe lupta dintre ele pentru supremaţie. Pentru a-şi susţine propunerea, Kaunitz a scos în evidenţă valoarea limitată dovedită de alianţa cu Anglia. Aceasta îşi urmărise propriile interese pe parcursul întregului război şi nu ezitase să supună Austria la presiuni pentru a face concesii Prusiei în 1742 şi 1745 în vederea concentrării asupra luptei cu Franţa, singurul duşman de care Anglia era interesată. Pe de altă parte şi Franţa, asemeni Austriei, fusese umilită de victoria prusacă şi ar fi putut privi favorabil un atac comun împotriva acestui stat parvenit care tratase cu atâta dispreţ alianţa cu Franţa. Datorită acestor argumente, Kaunitz a fost trimis în 1749 la Paris ca ambasador al Austriei.

Când a ajuns la curtea franceză de la Versailles, Kaunitz a constatat că politica externă era controlată direct de Ludovic al XV-lea. Cu toate acestea, nu i-a trebuit mult timp până să descopere că Ludovic găsea afacerile de stat plictisitoare. Interesul lui principal se îndrepta spre vânătoare şi spre amantele succesive. Cea actuală era inteligenta şi rafinata madame de Pompadour. Hotărând că Pompadour era puterea din spatele tronului, Kaunitz şi-a folosit tot farmecul personal pentru a încerca să-i convingă, atât pe ea cât şi pe rege, că Austria dorea să uite vechile neînţelegeri şi să promoveze posibilitatea unei alianţe îndreptate împotriva Prusiei.

Kaunitz a stat în Franţa până în 1753, când a fost rechemat la Viena pentru a deveni ministru de externe. Fără îndoială, a fost un diplomat extrem de iscusit care a dovedit mai multă originalitate decât rivalul său, Frederic. Cu toate acestea există posibilitatea, la acest nivel, să-i supraestimăm realizările. Când a părăsit Versailles-ul, relaţiile dintre Austria şi Franţa erau mult mai cordiale decât fuseseră vreme îndelungată, dar Ludovic nu abandonase bunele relaţii cu Prusia şi nici nu semnase vreo alianţă cu Austria. De ce n-a acceptat acesta o alianţă cu Austria? Nu pentru că ar fi judecat la rece situaţia europeană şi ar fi decis că trebuie să-şi concentreze toate resursele în lupta împotriva Angliei şi să evite orice angajamente continentale. O asemenea evaluare tip cap-limpede a resurselor limitate ale Franţei şi priorităţilor acesteia îl depăşea cu mult pe acest monarh binevoitor dar leneş. Mai degrabă a fost simpla lipsă de hotărâre care l-a condus să refuze să angajeze resursele Franţei într-un război împotriva Prusiei. E posibil şi ca (asemeni multora) Kaunitz să fi supraestimat influenţa doamnei de Pompadour asupra politicii Franţei, petrecând mai mult timp în compania acesteia decât în aceea a lui Ludovic. La întoarcerea lui Kaunitz, deci, Austria se afla încă departe de a fi închegat o alianţă destul de puternică pentru a se asigura de înfrângerea Prusiei. Din fericire, tocmai politica dusă de Frederic a venit în întâmpinarea dorinţelor Mariei Tereza.

c) Politica lui Frederic

Frederic avea o reţea eficientă de spioni şi era perfect informat asupra încercărilor lui Kaunitz de a câştiga prietenia Franţei. Perspectiva ca cele două puteri principale ale Europei să se unească pentru a-l zdrobi era alarmantă însă Frederic se încredea în faptul că, datorită istoriei îndelungatei duşmănii şi neîncrederi dintre cele două state, nu existau şanse reale ca o astfel de alianţă să aibă loc. În Testamentul său politic din 1752 el rezumă poziţia Prusiei:

1 Prin poziţia noastră geografică suntem vecini cu prinţii cei mai puternici din Europa. Dintre toate puterile europene, Austria este

aceea pe care am ofensat-o cel mai tare şi nu va dori niciodată să ierte pierderea Sileziei sau a autorităţii sale în Germania, pe care acum o împarte cu noi. Prusiei nu-i vor lipsi nicicând aliaţii, în special Franţa. Intenţia mea prezentă este, deci, aceea de a păstra pacea. Nu va mai putea fi niciodată un alt atac ca cel asupra Sileziei pentru că imitarea unei capodopere se dovedeşte invariabil nereuşită.

Încrederea lui Frederic în prietenia Franţei şi în faptul că Austria nu va îndrăzni nicicând să-l atace atâta timp cât avea un aliat atât de puternic a început să se clatine în 1755. Ca o ironie a istoriei tocmai un eveniment total diferit l-a determinat pe Frederic la o schimbare de politică radicală. În acel an Anglia semnase o alianţă cu Rusia. Alianţa a durat doar câteva luni însă aceasta a fost destul pentru a-l îngrijora serios pe Frederic.

Împărăteasa Elisabeta a Rusiei încheiase deja un tratat de prietenie cu Maria Tereza. Acum exista posibilitatea distinctă ca Austria, Rusia şi Anglia să formeze o coaliţie împotriva Prusiei şi Franţei. Frederic a înrăutăţit lucrurile şi prin remarcile lui ofensatoare la adresa Elisabetei. Comentase că „Elisabeta, Maria Tereza şi madame de Pompadour sunt primele trei desfrânate ale Europei". Antipatia sa împotriva conducătorilor femei, exprimată într-o modalitate atât de crudă, a făcut ca Elisabeta să devină unul dintre duşmanii lui de moarte.

Frederic aflase că în America începuseră deja din 1755 luptele între britanici şi francezi. Era doar o chestiune de timp până când cele două ţări să-şi declare război oficial. Frederic a înţeles că Anglia dorea un atac francez atunci când s-ar fi declarat războiul. Acesta era motivul principal pentru care propusese o alianţă Rusiei. Prusia avea nevoie să rupă cercul statelor aliate împotriva sa, astfel încât a oferit Angliei un tratat de prietenie. În schimbul abandonării relaţiilor cu Rusia, Frederic se angaja să protejeze Hanovra.

Înţelegerea a fost acceptată de Anglia. În fond, Prusia, ca stat vecin, era mult mai capabilă decât Rusia să apere Hanovra de Franţa. În ianuarie 1756 s-a semnat convenţia de la Westminster. Frederic era foarte mulţumit de acest tratat. Spulberase o coaliţie potenţial periculoasă îndreptată împotriva lui prevenind astfel un război. În realitate, tratatul a fost o gafă. Departe de a asigura menţinerea păcii, a ajutat tocmai la crearea acelei coaliţii de care se temea mai mult.

d) Schimbarea alianţelor

Frederic iniţiase primul stadiu al reversului alianţelor, fenomen adesea numit, chiar dacă într-un mod neadecvat „revoluţia diplomatică". Termenul este înşelător pentru că implică o schimbare mult mai rapidă şi neaşteptată decât

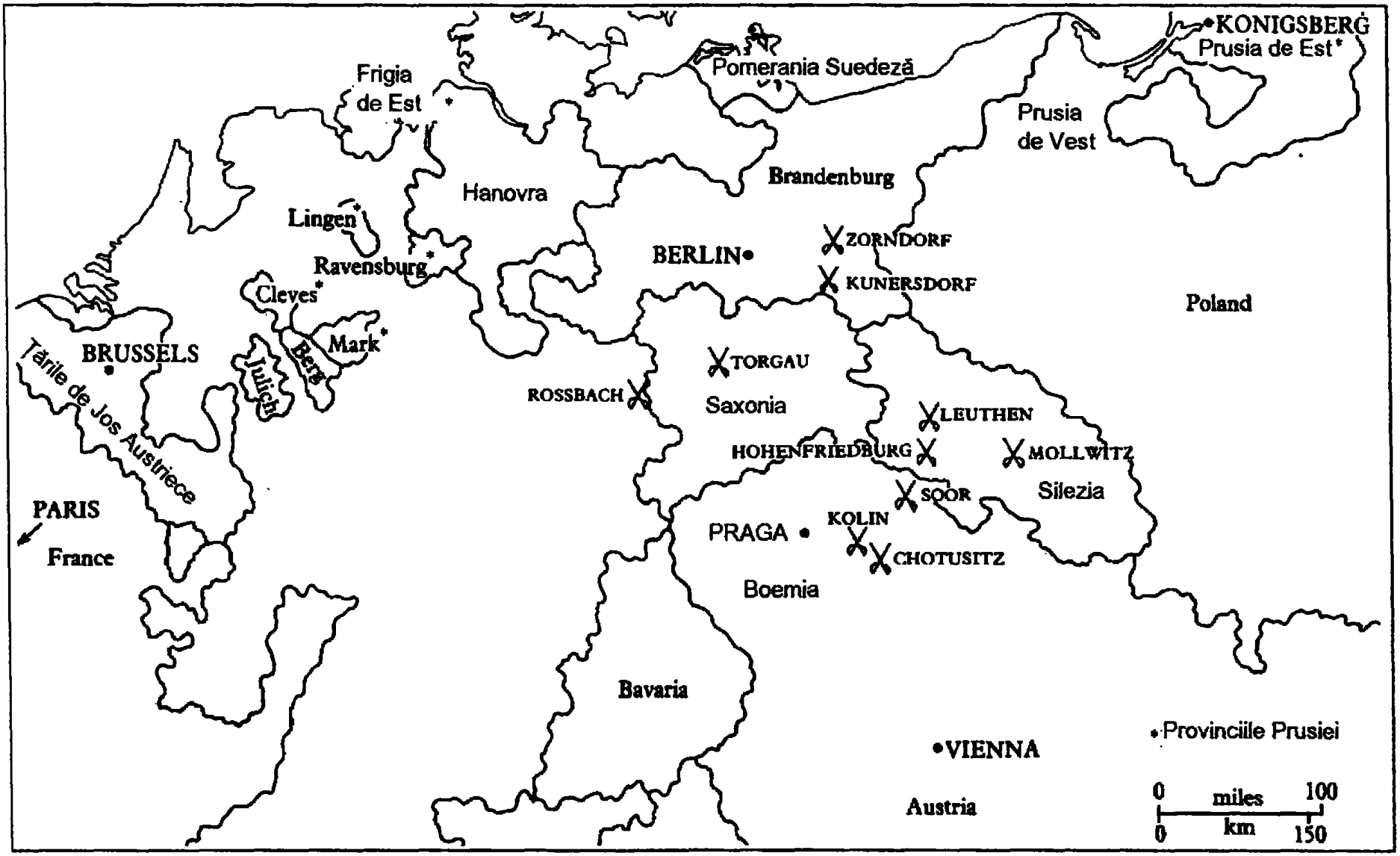

Războaiele lui Frederic cel Mare

s-a petrecut în realitate. Cu toate acestea, este adevărat că respectiva convenţie de la Westminster l-a convins pe Ludovic al XV-lea să facă ceea ce întreaga diplomaţie a lui Kaunitz nu reuşise: în mai 1756 el a semnat tratatul de prietenie cu Austria. Acesta a devenit cunoscut sub numele de primul tratat de la Versailles.

Ludovic nu avea alte şanse decât să îmbunătăţească relaţiile cu Austria. Războiul cu Anglia era pe punctul de a izbucni, iar Prusia era aliata Angliei. Era logic, deci, să ajungă la o înţelegere cu principalul rival al Prusiei. De fapt, termenii tratatului erau pur defensivi. Franţa şi Austria au căzut de acord să nu lupte una împotriva celeilalte şi să-şi apere reciproc teritoriile în caz că vor fi atacate. Trebuie remarcat că Ludovic a refuzat să ajute Austria dacă ar fi atacat Prusia. Franţa acorda asistenţă Austriei numai dacă Prusia ataca prima. Dar, după cum am văzut, Frederic nu dorea să pornească un nou război.

Primul tratat de la Versailles a constituit un succes pentru Ludovic al XV-lea şi s-a datorat mai mult norocului decât iscusinţei sale. Îşi asigurase mână liberă în războiul împotriva Angliei, care a izbucnit în mai 1756, fără a se angaja în nici o altă luptă în Europa. Spre frustrarea lui Kaunitz el a aflat că nu făcuse decât să câştige prietenia şi neutralitatea Franţei, pe când el avea nevoie de promisiunea Franţei de a ajuta Austria în războiul împotriva Prusiei. Kaunitz a prezis că va mai dura cel puţin un an până când va strânge suficienţi aliaţi pentru a porni atacul împotriva Prusiei.

e) Cucerirea Saxoniei de către Prusia

Încă o dată Frederic a venit în ajutorul Austriei. Tratatul de prietenie dintre Austria şi Franţa a constituit o surpriză absolută pentru el. Acum se înfrunta cu posibilitatea ca trei dintre marile puteri ale Europei – Austria, Franţa şi Rusia – să se coalizeze împotriva lui. Era de asemenea conştient de străduinţa activă depusă de Kaunitz pentru a atrage şi alte state în alianţă.

Nu era în firea lui Frederic să aştepte să fie el atacat. Evenimentele din perioada 1740-1748 dovediseră că prefera să lovească înainte ca duşmanii lui să fie pregătiţi. Astfel, atunci când spionii săi i-au raportat în august 1756 că vecina Prusiei, Saxonia, era gata să se alăture alianţei îndreptată împotriva lui, n-a mai ezitat. Dacă privim harta vom observa cât de periculos ar fi fost ca Saxoniei să i se permită să atace. În fond, era singurul stat printre duşmanii săi capabil să întreprindă cu uşurinţă un atac asupra teritoriilor stăpânite de Frederic, de aceea el s-a hotărât să lovească Saxonia imediat – intenţionând o lovitură preventivă clasică, nu pentru a-şi anexa statul ci pentru a destrăma coaliţia îndreptată asupra lui înainte de a se desăvârşi. În august 1756 armata

lui Frederic a atacat şi războiul fulger[1] prusac şi-a dovedit încă o dată eficienţa. Saxonii, luaţi total prin surprindere, au luptat bine dar, până la sfârşitul anului, statul a fost invadat în totalitate. Acesta a părut alt succes dramatic obţinut de Frederic. Era oare astfel?

În realitate atacul a fost o greşeală dezastruoasă. Saxonia nu era pe punctul de a se alia cu Austria, ceea ce reprezintă un exemplu bun al pericolelor care-i ameninţă pe conducătorii care se încred în spusele spionilor. Frederic nu a realizat impactul pe care atacul său îl va avea asupra Europei. Chiar dacă Saxonia ar fi plănuit să se alăture duşmanilor acestuia, este îndoielnic dacă înfrângerea ei justifica toate consecinţele. Aşa cum s-a întâmplat, Frederic a acţionat în grabă pe baza unor zvonuri false deoarece confirmau propria lui convingere greşită că pânza alianţelor este ţesută de Kaunitz împotriva lui. Datorită acestor evenimente însuşi Frederic şi nu Kaunitz a fost autorul coaliţiei anti-prusace.

Frederic a încercat să justifice atacarea Saxoniei într-un document adresat curţilor europene:

1 Este adevărat că regele a început ostilităţile dar aceasta nu a fost o agresiune. Prin agresiune se înţelege o acţiune opusă unui tratat de pace. O ligă ofensivă, care incită la război şi plănuieşte invadarea altui principat – aceste lucruri constituie agresiune.

5 Cel ce anticipează agresiunea poate comite acte ostile, dar nu el este agresorul.

Probabil Frederic a scris aceste cuvinte de bună credinţă. În mod cinstit, el n-a avut nici o intenţie de a anexa Saxonia (deşi n-a ezitat s-o jefuiască de resurse şi să-i recruteze bărbaţii în armata lui), intenţia lui sinceră fiind să facă o mişcare pur defensivă pentru a destrăma coaliţia împotriva sa. Nu astfel a văzut lucrurile Europa. Kaunitz, triumfător, putea acum să proclame că încă o dată Prusia ataca o victimă lipsită de apărare. A susţinut că Prusia nu era un stat de încredere, ci unul care reprezenta o ameninţare constantă la adresa vecinilor şi a păcii în Europa şi că, pe scurt, era o ţară care trebuia redusă la adevăratele-i dimensiuni.

6. Alianţa împotriva Prusiei

Alianţa împotriva Prusiei nu s-a creat peste noapte. Timp de câteva luni a mai fost încă posibil să se considere două războaie separate în desfăşurarea lor –

[1] Blitz-Krieg - termen consacrat începând cu această perioadă şi argumentat teoretic de Clausewitz (n.t.)

cel din colonii al Angliei împotriva Franţei şi cel al Austriei şi Saxoniei cucerite împotriva Prusiei.

Primul care s-a alăturat Austriei a fost însuşi Imperiul. În ianuarie 1757 dieta imperială a denunţat agresiunea comisă de Frederic şi a mobilizat forţele armate. Această armată, cum a demonstrat-o experienţa trecutului, părea să fie de slabă calitate, însă voturile reunite au demonstrat că Austria câştigase bătălia morală din interiorul Imperiului. Trecuseră mulţi ani de când dieta nu mai votase în sprijinul Austriei şi împotriva altui membru al Imperiului. În câteva săptămâni, din Rusia a venit un ajutor încă mai substanţial. În februarie 1757 împărăteasa Elisabeta a fost de acord să cedeze 80.000 oameni în vederea războiului. În această fază Rusia nu ceruse nimic pentru sine în schimbul ajutorului acordat dar, printr-un aranjament ulterior, i se promisese provincia Prusia de Est. Suportul Rusiei a fost urmat, o lună mai târziu, de cel al Suediei care spera să recâştige Pomerania de Est. Cu toate acestea, rămânea să fie asigurată alianţa cea mai importantă. Franţa era tot rezervată în faţa faptului de a fi implicată într-un război împotriva Prusiei. Ludovic al XV-lea dorea să-şi concentreze resursele asupra războiului împotriva Angliei şi, în vremea respectivă, era în relaţii proaste cu Rusia. Pe de altă parte, Prusia procedase clar la un act de agresiune; Prusia era aliata inamicei Franţei, Anglia, şi Ludovic încă se iluziona că ar fi avut forţa şi resursele de a susţine în acelaşi timp două războaie. Mai exista şi un factor de ordin personal. Fiul lui Ludovic al XV-lea se căsătorise cu fata electorului de Saxonia. Lui Ludovic, care luptase într-un război anterior (de succesiune la tronul Poloniei, 1733-1738) în beneficiul socrului său, îi venea greu să refuze să ajute acum familia nurorii sale. Al doilea tratat de la Versailles (mai 1457) a fost un document foarte diferit de primul tratat semnat cu exact un an în urmă. Acum Franţa era de acord să dea 100.000 oameni şi să plătească Austriei 12 milioane florini pe an. Prusia urma să fie dezmembrată şi Silezia să fie preluată de Austria, Magdeburg de o Saxonie renăscută iar Pomerania de Est de Suedia. Prusia urma să piardă, de asemenea, şi Cleves precum şi mica provincie Gelderland.

Efectele acestui tratat, combinate cu promisiunea cedării Prusiei de Est către Rusia, ar fi însemnat pierderea tuturor teritoriilor pe care Prusia le obţinuse cu atâta trudă în secolul anterior. Prusia s-ar fi redus numai la Brandenburg, rămânând să fie doar alt stătuleţ lipsit de importanţă din cadrul Imperiului. Beneficiarul principal al acestei presupuse înţelegeri urma să fie Austria. Maria Tereza şi-ar fi recâştigat atât teritoriile pierdute cât şi dominaţia indiscutabilă în cadrul Imperiului.

Mai puţin clar este ce-ar fi câştigat Franţa din acest tratat. În schimbul promisiunii unei mari sume de bani şi a unei numeroase armate pe timp neprecizat, Franţei i se promiteau drept răsplată doar trei oraşe (Ostende,

Nieuport şi Ypres) în ţinuturile de jos austriece. Faptul că a fost de acord să ofere un ajutor atât de substanţial Austriei când, chiar şi dacă Austria ar fi câştigat, avea de obţinut atât de puţin în schimb, ne dă măsura slăbiciunii lui Ludovic. Utilizarea atacului asupra Saxoniei pentru a obţine foloase atât de importante încât să transforme primul tratat, în care Franţa oferea prea puţin, în cel de-al doilea, în care se angaja atât de mult, ne dă o idee despre iscusinţa lui Kaunitz.

Kaunitz a triumfat, ajutat în mare măsură de greşelile lui Frederic şi de slăbiciunea lui Ludovic. Aliaţii erau superiori Prusiei în toate privinţele – ca populaţie, de exemplu, era un raport de peste douăzeci la unu. Singura aliată a lui Frederic, Anglia, nu era interesată decât de colonii şi de protejarea Hanovrei. În realitate, Prusia nu avea nici un sprijin în Europa. Maria Tereza nu se îndoia nici o clipă de ruina lui Frederic.

7. Primul an de război

Frederic nu era omul care să aştepte ca duşmanii săi să-şi regrupeze armatele. După zdrobirea Saxoniei în 1756, el a pornit lupta împotriva duşmanului cel mai serios, Austria, înainte de a fi atacat de ceilalţi aliaţi. La începutul campaniei de război, în mai 1756, a invadat Boemia, a câştigat rapid o primă bătălie şi a capturat Praga. De aici înainte cursul evenimentelor s-a înrăutăţit serios. Armata prusacă a fost învinsă în lupta de la Kolin de abilul dar prudentul general austriac Daun. Aceasta a reprezentat, în realitate, prima bătălie pierdută de armata Prusiei în războaiele dezlănţuite de Frederic începând din 1740. Kolin a însemnat mai mult decât destrămarea mitului invincibilităţii Prusiei şi încurajarea Austriei întrucât l-a forţat pe Frederic să abandoneze Boemia şi să se retragă înapoi în Silezia.

Duşmanii lui puteau acum să-l încercuiască. O armată franceză a atacat Hanovra, Rusia a lovit Prusia de Est iar suedezii au intrat în Pomerania. O a doua armată franceză, comandată de Soubise, un favorit al doamnei de Pompadour, a făcut joncţiunea cu armata imperială intrând împreună în Prusia. În final, o altă armată austriacă a recucerit cea mai mare parte a Sileziei. Părea că războiul se va termina definitiv la sfârşitul anului.

În acest moment, Frederic a obţinut cel mai mare triumf din cariera lui; a pornit într-un marş forţat pentru a întâlni uriaşa armată franco-imperială la Rossbach (noiembrie 1757), abandonând pe moment Silezia şi Prusia de Est, invadate de duşmani. Deşi în inferioritate numerică de doi la unu, el a obţinut o victorie zdrobitoare – în numai trei ore prusacii au ucis şi capturat 16000 de soldaţi, pierzând doar 500 de oameni. Cifrele ne oferă imaginea acestei victorii rapide şi totale dar ele nu descriu impactul ei. Printr-o singură lovitură, Prusia eliminase virtual din război atât Franţa cât şi armata imperială.

Bătălia respectivă a încurajat Anglia, care a început să-i ofere lui Frederic ajutor militar şi financiar întrucât acesta îşi dovedise eficienţa în operaţiunea de slăbire a Franţei. Victoria de la Rossbach a asigurat graniţa de vest a Prusiei, permiţându-i lui Frederic să se concentreze asupra luptelor cu Austria şi Rusia. Chiar şi aceste efecte sunt mai puţin importante decât implicaţiile pe termen lung ale primei înfrângeri suferite vreodată de Franţa din partea unei armate prusace. Pe data de 5 noiembrie 1757 supremaţia militară a Franţei, care durase vreme de 130 ani, a luat sfârşit.

De ce a câştigat Frederic această bătălie cu atâta uşurinţă? A avut de înfruntat o armată de mâna a doua, formată din trupe imperiale lipsite de entuziasm, amestecate la întâmplare cu trupe franceze – exemplu concludent al pericolului creării unei forţe multinaţionale pentru a înfrunta un duşman hotărât. Comandantul, Soubise, era un om lipsit de experienţă şi prea încrezător în victorie. În plus, armata sa nu fusese aprovizionată deoarece un alt general refuzase să trimită echipamentul necesar, din cauza unei dispute. Soubise însuşi îşi datora numirea prieteniei cu doamna de Pompadour. Faptul că Ludovic a numit un comandant la recomandarea personală a iubitei sale indică modul în care-şi conducea afacerile de stat.

Frederic nu şi-a slăbit vigilenţa după Rossbach. El şi-a deplasat armata, cu o viteză de care doar prusacii erau capabili, pentru a lupta cu austriecii în Silezia. Exact la o lună după Rossbach a pus pe fugă armata Austriei, la Leuthen, izgonind-o din Silezia. La Leuthen a fost o bătălie total diferită de cea de la Rossbach deoarece aici Frederic n-a avut de înfruntat un general galant sau o armată divizată ci o oştire încercată în război, comandată de aceiaşi generali care-l învinseseră la Kolin, ceea ce face ca realizarea lui să apară încă mai remarcabilă. Armata prusacă a ucis şi capturat peste 49.000 austrieci pierzând 12.000 din proprii săi oameni. Cifrele indică faptul că această bătălie a fost mai sângeroasă şi mai dură decât aceea de la Rossbach. Victoria lui Frederic a fost, însă, şi de această dată, totală. Ea s-a datorat soldaţilor şi calităţilor lui de conducător. Frederic a dezlănţuit un „atac oblic", lansând un fals atac pentru a-i ţintui în loc pe austrieci şi apoi şi-a împrăştiat armata întreprinzând un marş de încercuire pentru a-şi ataca inamicul din flanc. Acesta a fost incapabil să reacţioneze la timp şi flancul austriecilor a fost dat peste cap. Numai o armată atât de bine antrenată ca aceea prusacă putea mărşălui rapid şi în ordine în jurul flancului inamic. Numai un general atât de iscusit şi încrezător în forţele proprii şi-ar fi împărţit mica armată în faţa inamicului după ce bătălia deja începuse.

Aceste două lupte au consacrat reputaţia lui Frederic de maestru al războiului. A fost onorat ca „erou al protestantismului" – un titlu oarecum ironic dacă ţinem cont de faptul că era lipsit de principii religioase – şi în Anglia au fost numite chiar localuri după numele lui. Nimeni nu-i mai con-

testa acum titlul de „cel Mare". Distrusese armatele a doi dintre cei mai periculoşi duşmani în numai patru săptămâni. Se asigurase că numele său va intra în cărţile de istorie, după cum spera, întrucât aceste două bătălii sunt studiate încă şi astăzi în academiile militare. Frederic nădăjduia sincer că cele două victorii ale sale vor determina Franţa şi Austria să admită înfrângerea şi să pună capăt războiului.

8. Campania din 1758

Speranţele lui Frederic vor fi dezamăgite. La încheierea sezonului militar în 1758, a devenit clar că toţi duşmanii săi se aflau încă angajaţi în război. Cu toate acestea, cele două victorii au adus o îmbunătăţire majoră a situaţiei lui Frederic. Noul prim ministru britanic, William Pitt senior, a fost de acord să-i ofere lui Frederic un ajutor mult mai substanţial, care a fost sub două forme: un subsidiu anual în bani gheaţă de circa 650.000 lire care se va dovedi vital în anii viitori şi, de asemenea, o armată numeroasă având cartierul general în Hanovra, comandată de capabilul prinţ Ferdinand de Brunswik. Această oştire proteja graniţa de vest a Prusiei şi, în special, oferea garanţia că Frederic nu va mai fi nicicând ameninţat de o armată franceză.

Prusia, cu toate acestea, era singură în faţa Austriei şi Rusiei. Pentru început, evenimentele din 1757 s-au repetat. Frederic a lovit primul invadând Moravia în aprilie 1758. Austriecii i-au tăiat liniile de aprovizionare şi l-au forţat să se retragă în Silezia. Armata rusească, ce cucerise deja Prusia de Est, a traversat Polonia pentru a ataca însuşi Brandenburgul. În august 1758 Frederic s-a trezit angajat într-o bătălie cu armata rusă pentru prima oară. Încă o dată, în lupta de la Zorndorf, Frederic a câştigat dar nu prin repetarea victoriilor uşoare din 1757. Ruşii au fost izgoniţi din Brandenburg, dar au izbutit totuşi să păstreze Prusia de Est. Frederic a pierdut 13.000 de oameni – un număr aproape egal cu pierderile inamicului – şi a fost uimit de curajul dovedit de soldaţii ruşi chiar când s-au aflat încercuiţi şi într-o situaţie disperată.

Austriecii au profitat de absenţa lui Frederic pentru a invada Saxonia şi Silezia. Acesta s-a reîntors în grabă spre a-şi întâmpina duşmanii, dar a fost învins de generalul Daun la Hochkirch (octombrie 1758). Din fericire pentru prusaci, Daun, prudent ca totdeauna, a eşuat în fructificarea victoriei. Frederic a putut dovedi cu această ocazie că nu este necesar mereu să susţii bătălii pentru a câştiga campanii. Printr-o mişcare rapidă a tăiat liniile de aprovizionare ale lui Daun şi, întrucât se apropia iarna, acesta şi-a abandonat cuceririle din Saxonia şi Silezia, retragându-se la cartierul general aflat în Boemia.

Încă o dată Frederic încheia anul având controlul asupra propriilor teritorii (cu excepţia Prusiei de Est) şi Saxoniei, însă, în alte privinţe, situaţia sa era defavorabilă comparativ cu aceea din 1757. Inamicii săi învăţau din propriile greşeli şi luptau cu mai multă eficienţă în timp ce armata lui suferea din cauza pierderilor irecuperabile de oameni, în special ofiţeri. În 1759 strălucita maşină de luptă, construită cu atâta grijă de tatăl său şi care se comportase atât de bine încă din 1740, era serios slăbită; neschimbate rămâneau doar calităţile lui Frederic.

9. Campania din 1759

Pe frontul de vest, Franţa, care se confrunta acum cu epuizarea forţelor şi falimentul datorate înfrângerilor grele suferite în colonii din partea Angliei, a încercat, printr-un ultim efort, să intervină în Germania. Ajutorul britanic, însă, i-a fost lui Frederic atât de util, încât aceasta nu l-a afectat cu nimic. Armata condusă de prinţul Ferdinand i-a izgonit pe francezi în urma bătăliei de la Minden (august 1759). Deşi Franţa a rămas parte beligerantă cu numele până la sfârşitul războiului, armatele sale n-au mai încercat să intervină în Prusia. Ironia istoriei a constat în faptul că diplomatul Kaunitz trecuse prin atâtea pentru a câştiga o alianţă cu Franţa, alianţă care s-a dovedit în final lipsită de valoare pentru Austria.

Anul 1759, în ciuda veştilor bune venite din Hanovra, ar trebui considerat un an în care Frederic a pierdut războiul. Doi dintre cei mai redutabili duşmani ai săi, Austria şi Rusia, au reuşit până la urmă să-şi unească armatele pentru a-l zdrobi. Frederic n-a izbutit să împiedice unirea celor două armate şi a fost nevoit să lupte împotriva unei forţe combinate, mult mai mari decât a sa, la Kunersdorf (august 1759). Rezultatul a fost o înfrângere totală a lui Frederic, o catastrofă la fel de mare în felul ei ca şi cele de la Rossbach sau Leuthen. N-a fost numai o pierdere în oameni – circa 19.000 au fost ucişi sau capturaţi – ci şi faptul că supravieţuitorii au fost împrăştiaţi în toate direcţiile. El nu avea nici o modalitate de a-şi înlocui soldaţii şi acum nu mai exista nici un obstacol în calea duşmanilor, care să-i împiedice de a devasta toate provinciile ţării. Războiul se sfârşise dar Frederic, după ce câştigase victorii uluitoare în ciuda tuturor pronosticurilor, se prăbuşise în final învins de numărul superior de oameni al celorlalte armate. De aceea nu apare surprinzător că, în disperare de cauză, s-a gândit la sinucidere aşa cum i-a scris ministrului său de externe:

Haina mi-e sfâşiată de gloanţe şi doi cai au fost ucişi sub mine. Este o nenorocire că sunt încă în viaţă. Pierderile noastre sunt foarte mari şi mi-au mai rămas doar 3.000 din cei 48.000 de oameni.

În momentul de faţă toţi dezertează şi nu-i mai pot stăpâni. Acum ar trebui să te gândeşti la propria noastră securitate. Eu nu voi supravieţui acestei crude întorsături a sorţii. Consecinţele vor fi încă mai rele decât înfrângerea însăşi. Nu mai am resurse.

Cred că totul este pierdut. Nu voi mai trăi să văd prăbuşirea ţării mele. Rămâi cu bine, adio!

Cu toate acestea, Frederic a supravieţuit pentru a porni din nou la luptă. Generalul Daun a profitat de căderea Prusiei pentru a recuceri cea mai mare parte a teritoriului saxon însă ruşii, în loc să năvălească în Brandenburg, s-au reîntors la bazele din Prusia de Est. Aceste evoluţii neaşteptate i-au dat lui Frederic posibilitatea să-şi refacă armata şi chiar să păstreze Silezia. Eşecul aliaţilor de a desăvârşi distrugerea Prusiei când au avut singura ocazie să o facă rămâne unul dintre evenimentele cele mai remarcabile ale războiului.

Acesta s-a datorat unei serii de motive. Ruşii au considerat (poate pe bună dreptate) că austriecii nu luptaseră la Kunersdorf cu atâta dăruire câtă s-ar fi cuvenit. Comandantul rus, Saltîkov, s-a certat cu Daun în legătură cu asta şi apoi şi-a retras trupele dezgustat. În definitiv Rusia îşi realizase obiectivele pentru care intrase în război (Prusia de Est) şi deci nu mai era necesar să-şi ajute în continuare aliatul nerecunoscător. Alt factor a fost cunoscuta sănătate precară a împărătesei Elisabeta. Aceasta îi purta o duşmănie sigură lui Frederic dar nepotul şi moştenitorul ei, Petru, îl admira, după cum era ştiut şi, odată devenit ţar, ar fi încheiat, probabil, pace cu Prusia. Nu ar fi fost de nici un folos pentru cariera lui Saltîcov să se afle în luptă cu prusacii în clipa când Petru ar fi preluat tronul. Aceste motive, totuşi, nu pot explica în totalitate lipsa de voinţă pentru desăvârşirea victoriei, dovedită de aliaţi. Aceştia erau conştienţi că-l învinseseră pe Frederic deşi nu cunoşteau starea de dezintegrare a armatei lui în urma bătăliilor. Ei credeau că Frederic încă mai comanda o forţă redutabilă. Se mişcau cu precauţie, aşteptându-se la un atac surpriză din partea lui, aşa cum făcuse adesea în trecut. Acesta a fost momentul în care, datorită victoriilor anterioare, reputaţia lui Frederic l-a salvat. Daun şi Saltîcov erau înspăimântaţi de amintirea bătăliilor de la Leuthen şi Zorndorf şi nu doreau să piardă avantajul obţinut dând dovadă de pripeală.

A mai existat un factor care a favorizat supravieţuirea lui Frederic şi anume loialitatea propriilor săi supuşi. La ceas de nevoie, poporul prusac, din partea căruia nu ceruse şi nu aşteptase nicicând devotament, s-a aliat cauzei sale. A fost o revărsare de patriotism şi mulţi s-au oferit voluntari pentru a înlocui soldaţii pieriţi la Kunersdorf. Desigur, acesta se datora în mare măsură

şi fricii de inamic – jafurile armatei ruse erau bine cunoscute – dar şi mândriei trezite de realizările regelui lor, precum şi respectului faţă de hotărârea dovedită de acesta – elemente care l-au ajutat, de asemenea, să supravieţuiască. Atât pe plan intern cât şi extern, reputaţia lui Frederic „cel Mare" l-a ajutat la ceas de nevoie. Frederic îşi merita cu adevărat atât reputaţia cât şi norocul adus de aceasta în 1759.

10. Campaniile din perioada 1760-1762

Frederic a reuşit să-şi făurească o nouă armată de 100.000 oameni până la începerea sezonului pentru campanie din 1760. Cu toate acestea, calitatea ei lăsa mult de dorit. Conform estimărilor, 80% dintre ofiţerii din 1756 erau morţi şi, în disperarea lui, Frederic recruta acum chiar şi ofiţeri în vârstă de numai 13 ani. Austriecii şi ruşii dădeau, de asemenea, semne de epuizare şi nici una din tabere nu mai lupta cu hotărârea dovedită în trecut. Încetul cu încetul războiul a degenerat într-o serie de manevre deoarece fiecare dintre părţi încerca să taie căile de aprovizionare ale celeilalte şi prefera să nu-şi rişte tot mai preţioşii soldaţi în bătălie.

Anul 1760 a fost ultimul în care Frederic şi-a demonstrat geniul militar. I-a învins pe austrieci la Liegnitz în august, victorie urmată de alta la Torgau în noiembrie, cu care ocazie a făcut din nou dovada iscusinţei sale pe câmpul de bătălie. Aceste victorii au dat Prusiei posibilitatea de a păstra Silezia şi de a recupera jumătate din Saxonia, deşi austriecii încă mai ocupau Dresda, capitala, pe care o cuceriseră imediat după lupta de la Kunersdorf. Prin contrast, în anul 1761 n-a fost nici o luptă semnificativă. Se părea că Frederic îşi va păstra toate cuceririle întrucât era vădit că duşmanii săi nu vor fi în stare de un ultim efort necesar pentru distrugerea lui.

Deşi avea o armată epuizată, pe de altă parte el era conştient că austriecii ajunseseră în stare de faliment şi că armatele acestora se aflau într-o situaţie disperată din cauza lipsei de provizii.

În acest moment s-a întâmplat un dezastru comparabil cu cel de la Kunersdorf. Atâta timp cât William Pitt a fost prim ministru, aurul britanic s-a revărsat în vistieria prusacă. În 1761 însă, guvernul condus de Pitt a căzut şi Bute, noul prim ministru, n-a văzut nici un motiv pentru a mai continua subsidiile. În fond, englezii îl plăteau pe Frederic pentru a-i înfrunta pe francezi, ceea ce nu se mai întâmplase din 1757. Subsidiile au fost tăiate fără nici o explicaţie. Incapabil de a-şi finanţa armata, Frederic s-a aflat în 1762 în faţa prăbuşirii totale. Austriecii puteau acum să reocupe Silezia fără luptă. Natural, Frederic a fost extrem de înciudat de trădarea englezilor, deşi se poate considera că Anglia nu făcea decât să adopte acelaşi tratament faţă de aliaţi

pe care însuşi Frederic îl iniţiase în cadrul războiului pentru succesiune în Austria.

Deşi se profila dezastrul, s-a întâmplat ceea ce însuşi Frederic a numit „miracolul casei de Brandenburg". În ianuarie 1762 împărăteasa Elisabeta a Rusiei a murit, după o lungă suferinţă. I-a urmat la tron nepotul ei, Petru al III-lea, un ţar deosebit de excentric, a cărui petrecere favorită era să se joace cu uriaşa lui armată de soldaţi de jucărie. Petru îl admira foarte mult pe Frederic şi a spus răspicat că imediat ce va deveni ţar va pune capăt războiului cu Prusia, ceea ce a şi făcut. Armata rusă a primit imediat ordinul de a înceta operaţiunile de luptă şi, în scurt timp, a fost semnat un tratat de pace. Petru nu numai că a renunţat la război ci a întors lui Frederic şi Prusia de Est, provincia capturată de armata rusă în 1758 pe care Frederic o considera definitiv pierdută. Petru a mers încă mai departe, oferind o alianţă Prusiei şi întoarcerea armelor împotriva austriecilor. În realitate, Frederic n-a mai putut accepta această ofertă deoarece în scurt timp Petru a fost răsturnat printr-o lovitură de stat militară, ucis şi înlocuit prin soţia sa, cunoscută sub numele de Ecaterina a II-a. Ea a hotărât să nu-l sprijine pe Frederic în război dar a respins, în acelaşi timp, şi propunerile de a reînnoi alianţa cu Austria.

Istoricii sunt în general de acord cu Frederic asupra faptului că schimbarea taberelor operată de Petru al III-lea a fost o uluitoare întoarcere a norocului pentru Prusia şi care n-ar fi putut surveni într-un moment mai potrivit. Într-o vreme când personalitatea monarhului avea adesea o importanţă hotărâtoare, faptul că un ţar tânăr îl diviniza pe regele Prusiei ca pe un erou explică răsturnarea politicii duse de Rusia. Toate câştigurile obţinute de Rusia în şase ani de război au fost abandonate dintr-o mişcare de un ţar aparent nebun. Această explicaţie nu justifică însă adevăratele motive ale lui Petru. Acesta avea un temei pentru a-l admira pe Frederic deoarece el fusese o legendă vie pentru Petru toată viaţa. Ţarul care putea comanda numai armate de jucărie tânjea să devină un erou adevărat asemeni lui Frederic. Încă o dată, la fel cum s-a întâmplat după bătălia de la Kunersdorf, tocmai reputaţia lui Frederic l-a ajutat salvându-l într-un moment de criză.

11. Sfârşitul războiului

a)Tratatul de la Hubertusburg

La începutul anului 1763 a devenit clar că războiul se va sfârşi curând. Rusia deja semnase un tratat de pace cu Prusia. Vestea că Anglia şi Franţa încheiaseră pace, de asemenea, (prin tratatul de la Paris) în februarie 1763 ducea la concluzia că numai Austria şi Prusia mai erau angajate în luptă. Maria Tereza şi Kaunitz au fost nevoiţi să accepte sfârşitul coaliţiei şi faptul

că Austria nu va putea singură să înfrângă Prusia. La o săptămână după încheierea tratatului de la Paris, Austria şi Prusia au semnat tratatul de la Hubertusburg. Prusia putea să-şi păstreze Silezia, în schimb Saxonia urma să fie retrocedată electorului domnitor iar Frederic se angaja să-l voteze pe fiul Mariei Tereza la alegerile pentru noul sfânt împărat roman. Pe scurt, războiul de şapte ani n-a modificat graniţele nici unui stat european implicat dar, cu toate acestea, a fost unul dintre cele mai importante războaie din istoria secolului al XVIII-lea.

b) Consecinţele războiului

Deşi nici un teritoriu nu şi-a schimbat stăpânii prin tratatul de la Hubertusburg, războiul a avut consecinţe importante asupra tuturor statelor care au luat parte la el. Dintre toate, Anglia a profitat cel mai mult deoarece, în urma războiului, a devenit unul dintre cele mai puternice state ale Europei. În timp ce pe continent Austria şi Prusia îşi epuizau forţele, Anglia se bucurase de o serie de victorii în colonii. Ajutate de faptul că deţineau controlul mărilor, că aveau câţiva comandanţi valoroşi şi ţeluri clare, sub conducerea lui William Pitt forţele britanice cuceriseră o mare parte a imperiului colonial francez. Prin tratatul de la Paris au fost confirmate toate cuceririle britanice din coloniile nord americane şi indiene. Aceeaşi importanţă a avut-o şi anexarea unui număr de insule mici dar importante economic, fiind producătoare de zahăr, situate în Indiile de Vest. Anglia a fost favorizată mai ales de faptul că resursele Franţei se scurgeau în războiul purtat împotriva lui Frederic. Cu toate acestea, este probabil că şi fără concursul lui Frederic Anglia ar fi învins Franţa în acest război, deşi nu ar fi obţinut succese atât de spectaculoase.

Şi Rusia a avut de câştigat de pe urma războiului cu toate că nu din punct de vedere teritorial. Armata rusă luptase remarcabil de bine – a fost singura care a dat dovadă nu numai de capacitatea de a înfrânge armata Prusiei (la Kunersdorf) ci şi de a cuceri şi păstra teritorii prusace (Prusia de Est). Deşi purtarea ciudată a lui Petru al III-lea a demonstrat că Rusia nu-şi putea menţine cuceririle, faptul că forţele ei au operat cu succes în Europa centrală constituia o posibilitate pentru viitor. Sub Ecaterina cea Mare (1762-1796) Rusia urma să-şi valorifice acest potenţial pe care-l dovedise în timpul domniei împărătesei Elisabeta. În 1763 Rusia şi Anglia erau, probabil, cele mai mari puteri din Europa.

În timp ce statele aflate în extremităţile Europei continentale s-au folosit de război pentru a-şi spori influenţa, marile puteri din interiorul Europei au început să decadă. Dintre acestea cea mai surprinzătoare a fost tocmai Prusia. În multe privinţe, desigur, Prusia a avut de câştigat de pe urma războiului. Frederic înfruntase cu succes şi de unul singur o coaliţie formidabilă, asigurându-şi păstrarea Sileziei. Era incontestabil că acum Prusia se afla printre

marile puteri europene iar Frederic era un conducător de cea mai înaltă valoare. Calităţile lui militare nu aveau pereche şi îşi merita cu prisosinţă numele de „cel Mare". Spre deosebire de contemporana sa, Ecaterina, care, de asemenea, a primit (mult mai puţin justificat) acelaşi epitet măgulitor, el va fi ultimul monarh european deţinător de drept al acestui titlu.

Cu toate realizările incontestabile obţinute de Prusia în general şi de Frederic în particular în anii războiului, totuşi este îndoielnic dacă statul, ca rezultat, a ieşit întărit. Prusia era epuizată şi falimentară. Conform estimărilor, populaţia sa a scăzut în perioada 1756-1763 cu 500.000 locuitori. Au pierit 60.000 cai şi 13.000 gospodării iar Frederic a afirmat că, pe ansamblu, costul războiului s-a ridicat la 140 milioane de taleri, echivalentul veniturilor provenite în 20 de ani din taxe. Prusia va avea nevoie de o perioadă îndelungată pentru a-şi reveni de pe urma ravagiilor provocate de lupte. Silezia, desigur, constituia o achiziţie valoroasă însă preţul plătit pentru cucerirea ei, în vieţi omeneşti şi în termeni economici, a fost enorm. Păstrarea Sileziei a contribuit, evident, la consolidarea prestigiului şi măreţiei lui Frederic dar întrebarea dacă Prusia nu ar fi fost mai câştigată, relativ la costul plătit, dacă Frederic n-ar fi atacat niciodată această provincie, rămâne în continuare deschisă. Frederic nu s-a îndoit nicicând că a avut dreptate să cucerească Silezia şi considera că preţul ridicat plătit de Prusia în acest scop se justifica însă nu avea de unde să ştie dacă populaţia supusă unor îndelungate suferinţe ar fi fost de acord cu el şi nici nu-i păsa de asta.

Austria, categoric, a ieşit slăbită din război. În ciuda tuturor avantajelor de a avea numeroşi aliaţi, Maria Tereza n-a reuşit să recâştige provincia pierdută. Acest fapt a constituit un indiciu clar că supremaţia Austriei asupra Germaniei se apropia de sfârşit. De acum înainte va trebui să împartă puterea cu Prusia. Austria, asemeni Prusiei, era secătuită de îndelungatul război. În 1762 Maria Tereza a fost nevoită să reducă dimensiunile armatei şi să emită cantităţi din ce în ce mai mari de bani de hârtie pe măsură ce capacitatea de a plăti războiul se epuiza. E posibil ca participarea Austriei la război să fi servit la atenţionarea Europei în general şi Prusiei în particular că Austria încă era o putere redutabilă şi că slăbiciunile ei din perioada 1740-1742 dispăruseră cu desăvârşire, dar aceasta constituia o consolare neînsemnată faţă de eşecul categoric al Mariei Tereza în a recâştiga Silezia, cu toate că a obţinut unele avantaje.

Statul cel mai greu încercat în război a fost Franţa. Ludovic al XV-lea s-a aflat la sfârşitul războiului în situaţia ca cea mai mare parte a imperiului său colonial să fie răpită de Anglia iar ţara sa întâmpina falimentul total. Prestigiul său în Europa fusese distrus datorită uşurinţei cu care armatele sale fuseseră înfrânte la Rosbach şi Minden şi care a trezit disprețul. El însuşi era disprețuit de propriul popor care s-a bucurat la moartea lui în 1774. De sute

de ani un monarh francez nu mai fusese atât de umilit pe toate planurile, cum s-a întâmplat cu Ludovic al XV-lea în 1763, iar înfrângerea a fost şi mai mare datorită faptului că anterior Ludovic al XV-lea se complăcea în falsa credinţă că Franţa rămăsese cel mai puternic stat din Europa. Faptul că nu pierduse teritorii pe continent nu constituia o consolare reală. Chiar şi păstrarea alianţei cu Austria după 1763 a înrăutăţit, probabil, situaţia. Pentru a reînnoi alianţa, delfinul[1] Ludovic (viitorul Ludovic al XVI-lea) a fost căsătorit cu Maria Antoaneta, fiica Mariei Tereza, căsătorie care se va dovedi tragică şi de rău augur. Încă de la început Maria Antoaneta a fost antipatizată de francezi şi porecla batjocoritoare de „austriaca" (l'Autrichienne) urmărea să scoată mereu în evidenţă greşeala alianţei monarhului cu Austria pe care o făceau răspunzătoare de toate necazurile suferite. Combinaţia dintre eşecurile militare, pierderile teritoriale, falimentul şi scăderea prestigiului precum şi pierderea popularităţii personale şi încheierea unei căsătorii dezastruoase au nutrit seminţele Revoluţiei din 1789.

Războiul, totuşi, a adus un folos Franţei, deşi acesta nu a fost recunoscut la vremea respectivă. După nenorocirea de la Rossbach armata franceză a fost, în sfârşit, nevoită să ia măsuri pentru a se moderniza. În anii următori s-au introdus noi metode de instrucţie, exerciţii şi armamente. În 1780 armata franceză devenise din nou eficientă. Într-o asemenea oştire modernă tinerii ofiţeri, cum a fost Napoleon Bonaparte, vor deveni specialişti. Este îndoielnic dacă armata franceză ar fi trecut la transformări de anvergură fără şocul înfrângerii.

c) Cauzele supravieţuirii Prusiei

După toate aprecierile, supravieţuirea Prusiei în timpul războiului de şapte ani a constituit o realizare remarcabilă. Încă de la început pus în faţa unei oştiri mult mai numeroase – aceea a trei mari puteri dintre care fiecare se bucura de resurse mult mai însemnate decât ar fi putut spera el să dirijeze – Frederic cel Mare a reuşit în 1763 să-şi menţină teritoriile intacte, prestigiul la cota cea mai înaltă şi să-şi umilească duşmanii. O serie de factori au concurat la obţinerea acestor rezultate.

Primul a fost comanda unică. Frederic s-a remarcat în mod singular deoarece a fost ultimul dintre regii soldaţi din generaţia monarhilor care-şi conduceau personal armata. Alţi prinţi – Elisabeta, Maria Tereza, Ludovic al XV-lea şi chiar George al II-lea – lăsaseră această problemă pe mâna unor generali profesionişti. Frederic, totuşi, a concentrat în mâna sa funcţia de şef de stat cu aceea de comandant al armatei, ceea ce a conferit Prusiei o conducere unică şi decisivă de care alte state erau vizibil lipsite. Unitatea de

[1] Delfin - titlu acordat moştenitorilor coroanei franceze (n.t.)

comandă şi administrarea eficientă a resurselor statului au fost rezultatul operei tatălui său. Frederic Wilhelm are un merit în supravieţuirea Prusiei întrucât el a fost cel care a înzestrat şi antrenat armata şi a creat sisteme administrative şi financiare care au rezistat în război mult mai bine decât cele din Franţa sau Austria.

Un factor foarte important a fost şi iscusinţa de comandant a lui Frederic. El s-a dovedit un strateg original prin dezvoltarea teoriei „atacului oblic", însă a fost şi inspirator al soldaţilor săi. Şi-a condus personal oamenii arătând o vitejie remarcabilă în cursul multor bătălii. Acum nu mai exista nici urmă din ezitarea dovedită cu ocazia luptei de la Mollwitz. Mai presus de orice, Frederic a dovedit o mare hotărâre fără a se teme de soarta potrivnică şi o capacitate de refacere rapidă în urma celor mai grele înfrângeri. Disperarea lui după lupta de la Kunersdorf este de înţeles însă mai impresionantă apare grabnica lui repliere după aceea. Probabil succesele au fost molipsitoare, determinând trupele la eforturi enorme şi făcându-i pe duşmani ori să se teamă de el (cum s-a întâmplat cu Daun după Kunersdorf) ori, ca în cazul lui Petru al III-lea, să-l admire. Frederic a fost unul dintre marii comandanţi din timpul războiului, unul dintre cei trei generali supremi ai secolului al XVIII-lea (ceilalţi fiind Marlborough şi Napoleon) şi printre cei mai străluciţi din întreaga istorie a Europei. Nu este posibil să ignorăm contribuţia lui personală la supravieţuirea statului prusac.

Prusia s-a bucurat şi de unele avantaje geografice. Inima sa (Brandenburgul) rămăsese un teritoriu mic şi compact şi Frederic putea să pună în valoare căile sale interioare de comunicaţii pentru a se mişca rapid dintr-un sector ameninţat în altul. În schimb toţi aliaţii aveau de parcurs distanţe lungi chiar şi pentru a atinge graniţele prusace. În consecinţă era foarte dificil de coordonat un atac combinat asupra Prusiei.

Un alt factor major a fost lipsa de unitate a duşmanilor lui Frederic. O singură dată, în 1759, aceştia au reuşit o joncţiune efectivă a armatelor lor. Lipsa unor obiective comune ale aliaţilor făcea ca certurile dintre doi generali victorioşi imediat ce lupta era încheiată şi despărţirea acestora să devină cazuri tipice, acestea contribuind la supravieţuirea lui Frederic. Lipsa de unitate în sine constituia un rezultat al scopurilor diferite urmărite de aliaţi. Un exemplu de greşeli comise de aceştia a fost chiar eşecul coordonării lor. Au mai fost şi multe altele, inclusiv încrederea acordată de Maria Tereza unor generali care îi erau rude şi nu unor oameni competenţi sau numirea lui Soubise de către Ludovic al XV-lea. Unii istorici consideră rezonabil argumentul că aliaţii au pierdut războiul datorită propriilor greşeli şi lipsei lor de unitate şi nu că Frederic ar fi învins datorită iscusinţei şi hotărârii sale.

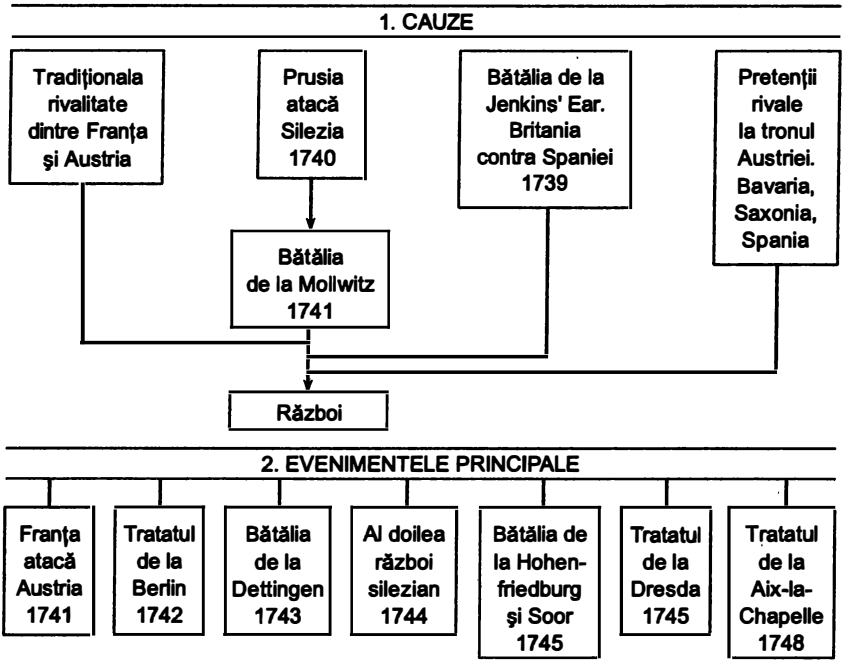
1. CAUZE
Tradiţionala rivalitate dintre Franţa şi Austria
Prusia atacă Silezia 1740
Bătălia de la Jenkins' Ear. Britania contra Spaniei 1739
Pretenţii rivale la tronul Austriei. Bavaria, Saxonia, Spania
Bătălia de la Mollwitz 1741
Război
2. EVENIMENTELE PRINCIPALE
Franţa atacă Austria 1741
Tratatul de la Berlin 1742
Bătălia de la Dettingen 1743
Al doilea război silezian 1744
Bătălia de la Hohen-friedburg şi Soor 1745
Tratatul de la Dresda 1745
Tratatul de la Aix-la-Chapelle 1748

Rezumat - Războiul pentru succesiunea Austriei

Contribuţia Angliei la salvarea lui Frederic a avut însemnătatea ei, deoarece a împrăştiat forţele Franţei şi a asigurat graniţele de vest ale Prusiei, dându-i lui Frederic posibilitatea de a se concentra numai asupra luptei cu Austria şi Rusia după 1757. Valoarea subsidiilor britanice a fost demonstrată de rapida prăbuşire a sistemului financiar prusac atunci când au fost retrase, în 1761. În sfârşit, alt factor semnificativ a fost şi loialitatea poporului Prusiei, în special la ceas de nevoie, cum s-a întâmplat în 1759.

Nu putem ignora, în final, rolul jucat de şansă. Napoleon a spus mai târziu că aceasta este cea mai importantă calitate necesară unui general biruitor şi trebuie să admitem că Frederic a avut de multe ori noroc. Din fericire, n-a fost nicicând nevoit să înfrunte armate combinate pentru multă vreme, în numeroase cazuri a luptat împotriva unor generali incompetenţi sau excesiv de prudenţi iar duşmanii săi cei mai încrâncenaţi s-au certat în loc să se unească pentru a-l distruge în 1759. Mai presus de orice a avut şansa ca

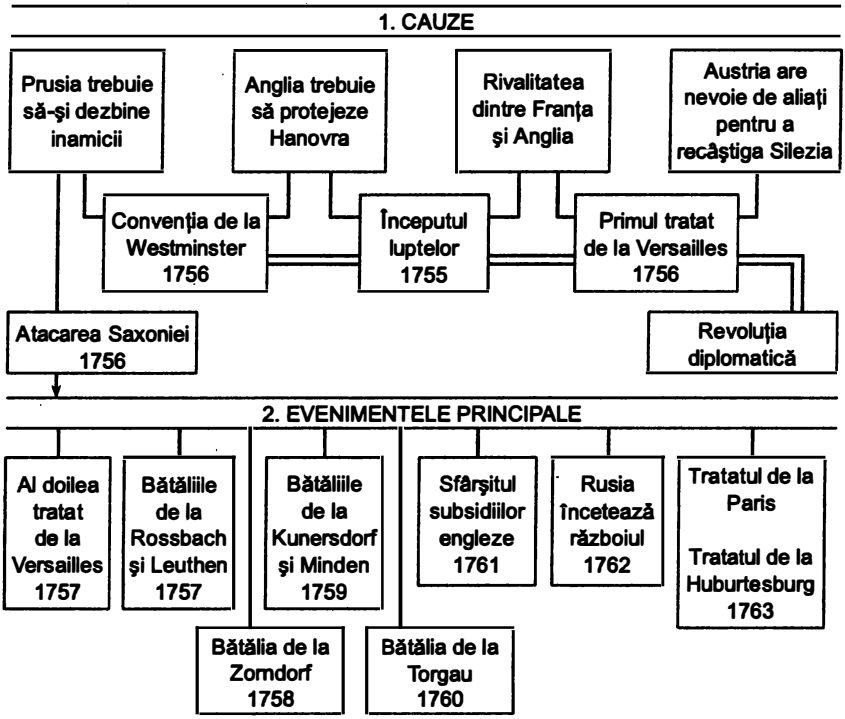
1. CAUZE
Prusia trebuie să-şi dezbine inamicii
Anglia trebuie să protejeze Hanovra
Rivalitatea dintre Franţa şi Anglia
Austria are nevoie de aliaţi pentru a recâştiga Silezia
Convenţia de la Westminster 1756
Începutul luptelor 1755
Primul tratat de la Versailles 1756
Atacarea Saxoniei 1756
Revoluţia diplomatică
2. EVENIMENTELE PRINCIPALE
Al doilea tratat de la Versailles 1757
Bătăliile de la Rossbach şi Leuthen 1757
Bătăliile de la Kunersdorf şi Minden 1759
Sfârşitul subsidiilor engleze 1761
Rusia încetează războiul 1762
Tratatul de la Paris
Tratatul de la Huburtesburg 1763
Bătălia de la Zorndorf 1758
Bătălia de la Torgau 1760

Rezumat - Războiul de şapte ani

Elisabeta să moară la timp, în timp ce Petru al III-lea îl admira atât de mult. Frederic, în mod sigur, a fost norocos, dar ceea ce l-a făcut un mare general este faptul că a ştiut să-şi valorifice şansele.

Atacul lui Frederic asupra Sileziei a dezlănţuit apoi cele două războaie teribile care au dominat scena europeană timp de 23 de ani. La sfârşitul acestora, Prusia a devenit una dintre marile puteri ale Europei. Nu putem să nu-l condamnăm pe Frederic pentru că a atacat ţări slabe şi pentru că nu avea nici un drept legal asupra Sileziei. În acelaşi timp, nu ne putem abţine de a-i admira calităţile şi hotărârea de care a dat dovadă în urmărirea scopurilor sale.

***Note la capitolul** „Habsburgi contra Hohenzollerni"*

La citirea acestui capitol se poate întâmpla să vă rătăciţi cu uşurinţă în detalii de istorie diplomatică sau să vă alarmaţi în faţa unei liste aparent nelimitate a campaniilor de război şi bătăliilor despre care credeţi că profesorii se aşteaptă să le reţineţi datele şi denumirile. Pentru a alcătui notiţe rezonabile este util să ştiţi că nu vi se va cere niciodată, la examene, să redaţi toate amănuntele diplomatice ale perioadei şi nici caracteristicile tehnice ale armamentului sau tacticilor militare de pe vremea respectivă

Principalele chestiuni asupra cărora trebuie să vă concentraţi sunt:

i) Motivul deciziei luate de Frederic de a ataca Silezia în 1740
ii) De ce şi prin ce modalităţi a condus acest atac la un război generalizat în Europa anului 1741?
iii) Cum şi de ce Prusia a fost singura ţară care a avut de câştigat de pe urma războiului pentru succesiune în Austria?
iv) De ce şi prin ce modalităţi a reuşit Austria să încheie o alianţă cu Franţa?
v) De ce şi cum a izbucnit războiul în Europa în 1756?
vi) Care au fost cauzele care au asigurat supravieţuirea Prusiei în urma războiului de şapte ani?
vii) Care au fost urmările războiului de şapte ani?

Alcătuiţi-vă notiţele ţinând cont de aceste şapte teme. În fiecare dintre acestea explicaţiile să reprezinte partea principală. Pentru a ilustra afirmaţiile generale pe care le faceţi, includeţi descrierea faptelor.

***Răspunsuri la subiecte de eseu la capitolul** „Habsburgi contra Hohenzollerni"*

Examinările cuprind adesea întrebări referitoare la războaiele purtate de Frederic al II-lea. Uneori se cere o comparaţie a realizărilor acestuia pe vreme de război şi pe vreme de pace. Astfel de întrebări vor fi tratate în special în capitolul 6. Pot exista, însă, întrebări referitoare numai la politica externă a lui Frederic şi la impactul avut de aceasta asupra Europei, întrebări pe care le vom examina acum.

Aveţi în vedere următoarele întrebări:

1. De ce Frederic cel Mare a implicat Prusia într-un război european, în 1740?

2. De ce conflictul dintre Prusia şi Austria în legătură cu Silezia a durat atâta timp?
3. De ce a supravieţuit Prusia războiului de şapte ani?
4. Care au fost consecinţele imediate şi cele pe termen lung ale invaziei lui Frederic în Silezia?
5. Care au fost consecinţele revoluţiei diplomatice?
6. În ce privinţe războiul de şapte ani a modificat echilibrul puterii în Europa?
7. Cum consideraţi interpretarea potrivit căreia victoriile militare ale lui Frederic cel Mare au constituit factorul decisiv al accesului Prusiei la statutul de mare putere?
8. Trasaţi etapele întăririi statului prusac între 1713-1763 până la a deveni o putere europeană.
9. „Războiul de şapte ani a transformat Prusia într-o mare putere." Comentaţi această afirmaţie.

După cum puteţi observa, eseurile au fost împărţite în trei grupe. Ce au în comun întrebările 1 şi 3? Răspunsul este legat de primele două cuvinte ale acestora. Asemenea întrebări cer alcătuirea unei liste de factori sau cauze fiecare începând cu „datorită". Ordinea tratării acestora nu contează prea mult, dar concluzia trebuie să stabilească importanţa factorului şi cauzelor puse în discuţie. Puteţi, desigur, să consideraţi că toţi factorii au o importanţă egală, însă trebuie totuşi să explicaţi de ce. Trebuie să ştiţi că, mai ales în asemenea întrebări, ordinea cronologică a factorilor şi cauzelor nu este esenţială. Din contră, o abordare cronologică vă poate determina să scrieţi un eseu dominat de naraţiune şi nu unul bazat pe analiză. Acesta este un motiv dintre cele mai obişnuite, datorită căruia candidaţii alcătuiesc lucrări mai proaste decât s-au aşteptat. În mod normal ar trebui să identificaţi pe puţin cinci sau şase factori iar dacă sunt şi alţii, mai puţin importanţi, îi puteţi trata pe scurt într-un singur paragraf.

Alcătuiţi un plan de eseu pentru întrebarea 3. Începeţi prin a trasa o listă de cinci sau şase cauze ale rezistenţei lui Frederic. Există şi alţi factori pe care-i consideraţi mai puţin importanţi dar care să merite o menţiune? Există o cauză sau două mai importante decât celelalte? Este cazul să începeţi cu acestea?

Întrebările 4-6 necesită un răspuns prin care să fie puse în discuţie consecinţele. Şi aici trebuie descrise cinci sau şase urmări mai importante ale evenimentelor din titlul eseului, aducând dovezi în sprijinul fiecăreia; de asemenea este necesară judecarea importanţei fiecărei consecinţe menţionate.

Care este punctul comun al întrebărilor 7-9? Aici trăsătura unificatoare se referă în special la tematică şi nu la tipul de întrebare. Pentru a putea

răspunde oricăreia dintre aceste chestiuni este necesar să aveţi o idee clară asupra termenului de „mare putere". Deşi nu este esenţial (dar este de dorit) să includeţi şi definiţia în eseu, totuşi trebuie să înţelegeţi foarte bine ce implică acest termen dacă urmează să stabiliţi în ce măsură a acces Prusia la o asemenea poziţie.

Pregătiţi o definiţie a noţiunii de „mare putere" într-o singură frază. Acum veţi putea stabili modalităţile prin care Prusia a ajuns o mare putere. Într-un astfel de eseu, o abordare cronologică generală este justificată. Nu comiteţi greşeala de a considera că este suficient să vă restrângeţi doar la domnia lui Frederic cel Mare. Dacă definiţia include (cum ar trebui) ideea că o mare putere are o guvernare, un sistem financiar şi o armată capabile de a susţine un război victorios şi de a cuceri teritorii, atunci e nevoie să faceţi referiri în urmă, la domnia lui Frederic Wilhelm, care a creat precondiţiile statutului de mare putere.

Întrebarea 8 oferă o „afirmaţie provocatoare" tipică în care examinatorul înaintează propriile sale sugestii referitoare la momentul în care Prusia a devenit mare putere. El se aşteaptă la o analiză de profunzime a argumentelor pro şi contra considerării războiului de şapte ani drept moment cheie, dar asta nu înseamnă că doreşte să fiţi de acord cu afirmaţia sau ca întregul eseu să fie dedicat războiul de şapte ani. De fapt, n-ar fi înţelept să aprobaţi pur şi simplu afirmaţia, deoarece aceasta simplifică evident problemele.

Alcătuiţi o listă a argumentelor în favoarea războiului de şapte ani, marcând momentul istoric în care Prusia a devenit o mare putere (de exemplu capacitatea de a supravieţui unui război purtat împotriva a trei puteri majore). Alcătuiţi o listă a argumentelor care susţin ideea că Prusia devenise o mare putere cu mult înainte (de exemplu în momentul cuceririi Sileziei sau al introducerii reformelor lui Frederic Wilhelm).

În concluzie, când consideraţi că Prusia se putea număra între marile puteri?

***Chestiuni bazate pe surse istorice la capitolul** „Habsburgi contra Hohenzollerni"*

1. Justificări ale războiului

Citiţi cu atenţie cele trei fragmente de la p. 60-61 şi răspundeţi la următoarele:

a) Rezumaţi argumentele date de Frederic pentru declanşarea războiului în toate cele trei documente (*6 puncte*).

b) Fiecare document a fost scris avându-se în vedere cititori diferiţi. Pentru cine au fost scrise cele trei documente? (*3 puncte*)

c) Consideraţi documentele ca fiind de încredere în explicarea motivelor reale avute de Frederic pentru a porni la război? (*4 puncte*)

d) În ce măsură susţin aceste surse concepţia potrivit căreia „Frederic al II-lea a fost cel mai periculos şi imoral conducător din vremea sa"? (*7 puncte*)

2 Revoluţia diplomatică şi războiul de şapte ani

Citiţi cu atenţie fragmentele de la pp. 71-72; 81 şi răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Explicaţi ce înţelegea Frederic prin i) „cei mai puternici prinţi ai Europei" (p. 71 rândurile 1-2), ii) şi „cruda întorsătură a sorţii" (p. 81 rândul 7) (*3 puncte*)

b) Cum explică Frederic nevoia sa de pace în anii 1750? (*3 puncte*)

c) De ce considera Frederic că Prusiei „nu-i vor lipsi nicicând aliaţii" (p. 72, rândul 5)? (*4 puncte*)

d) Discutaţi validitatea pretenţiei lui Frederic că atacarea Saxoniei nu a constituit o agresiune (*5 puncte*).

e) „Dacă Frederic s-a aflat în 1759 în faţa înfrângerii şi sinuciderii, el a fost singurul vinovat." În ce măsură susţin aceste surse istorice pretenţia respectivă? (*5 puncte*)

CAPITOLUL 5

Maria Tereza

1. Austria în 1740

Când Maria Tereza a preluat tronul Austriei în 1740, la vârsta de 23 ani, a găsit imperiul într-o stare deplorabilă. Moştenirea ei contrasta puternic cu aceea a contemporanului său, Frederic al II-lea al Prusiei. În timp ce acesta moştenea o armată numeroasă şi bine instruită, o situaţie financiară foarte bună şi un sistem de guvernare puternic centralizat, Maria Tereza a găsit numai probleme.

Miniştrii pe care-i moştenise de la tatăl său nu inspirau încredere. Cu toţii erau, aproape fără excepţie, bătrâni şi incompetenţi iar unii erau, de asemenea, corupţi. Comandantul şef al armatei, pe lângă că avea peste şaptezeci de ani, dar mai scăpase printr-un noroc şi de curtea marţială pentru incompetenţa dovedită în războiul recent cu Turcia. Acesta comanda o armată mică, lipsită de echipament şi moralitate. De aceea nu apare surprinzător că, în momentul atacării Austriei de către Frederic al II-lea (vezi cap.4), aceşti miniştri au sfătuit-o pe Maria Tereza să „negocieze" mai degrabă decât să rişte un război.

Finanţele se găseau într-o stare jalnică. Ministrul de finanţe a informat-o pe Maria Tereza că avea la dispoziţie mai puţin de 100.000 florini (sau guldeni), că taxele şi împrumuturile pentru lunile viitoare fuseseră deja cheltuite iar datoria statului crescuse enorm, ca rezultat al războiului cu Turcia. Imperiul Habsburgic era virtual falimentar şi nu avea cum să-şi mărească armata sau să înfrunte războiul.

Atitudinea provinciilor era altă cauză de îngrijorare. Deşi toate acceptaseră Sancţiunea Pragmatică fără a protesta, chiar şi provinciile cele mai loiale priveau spre noul monarh cu suspiciune. Se considera că această conducătoare femeie, tânără şi lipsită de experienţă, va duce, în mod inevitabil, o politică influenţată de soţul ei, Francisc de Lorena, care nu numai că era străin dar, aşa cum credea toată lumea (deşi pe nedrept), avea simpatii pentru Franţa.

Eşecul lui Carol al VI-lea în rezolvarea slăbiciunilor Imperiului o pusese pe Maria Tereza în faţa unor probleme de durată incluzând puterea şi bogăţia bisericii romano-catolice, independenţa nobilimii maghiare, înapoierea economică şi existenţa unor divizări sociale, rasiale şi confesionale profunde.

În sfârşit, Maria Tereza era dureros conştientă de propria ei lipsă de experienţă. Într-un document ulterior, ea afirmă „M-am trezit lipsită de bani, de credit, de armată, experienţă sau cunoştinţe, chiar lipsită de sfătuitori pentru că toţi miniştrii mei erau ocupaţi în întregime să ghicească de unde va sări

iepurele". Ea nu participase la nici o şedinţă a Consiliului de Stat înainte de a accede la tron şi a descoperit adevărata stare a finanţelor, armatei şi administraţiei numai după moartea tatălui său.

Noua împărătească avea nevoie de timp pentru a se întări pe tron şi pentru a începe să înveţe cum să-şi guverneze imperiul. Invadarea Sileziei de către Frederic i-a răpit această ocazie. Războiul pentru succesiunea Austriei a demonstrat că Imperiul Habsburgic nu mai putea continua să fie o mare putere fără reforma sistemului de administraţie. Mai târziu Maria Tereza a explicat, într-o scrisoare adresată fiului ei, Iosif, felul în care războiul a determinat-o să se gândească la reforme:

> Când am văzut că pacea de la Dresda (1745) va trebui acceptată, mi-am schimbat felul de a gândi şi m-am aplecat exclusiv asupra condiţiilor interne din teritoriile mele, asupra problemei protejării domeniilor ereditare împotriva unor duşmani atât de puternici ca Prusia şi Turcia, într-o vreme când lipseau banii şi cetăţile întărite iar armata noastră era slabă.
>
> Rolul Casei de Habsburg se schimbase cu desăvârşire; ea nu se mai putea gândi să susţină echilibrul de putere împotriva Franţei, ci numai la propria sa conservare.
>
> După pacea de la Dresda singura mea datorie era aceea de a învăţa condiţiile interne ale teritoriilor mele; apoi să trec la o examinare cuprinzătoare a abuzurilor care şi-au croit drum, pentru că totul apărea într-o stare de cea mai mare confuzie şi haos.
>
> N-a fost greu să observ că, în condiţiile de până acum, monarhia nu mai putea rezista multă vreme.

Ea a trecut apoi la identificarea „defecţiunilor" specifice care slăbeau Austria. Acestea constau în „forma de guvernare", oficialităţile care-şi urmăreau propriul interes în loc să „mă servească pe mine", protocolul excesiv şi, mai presus de orice, puterea şi independenţa de care se bucurau cancelariile provinciale. Soluţia ei a fost, cel puţin pe hârtie, simplă şi dramatică.

> După o examinare atentă, am hotărât că vechiul sistem decadent trebuie schimbat complet atât la centru cât şi în provincii şi că înlocuirea acestuia se va baza strict pe principiul ordinii sistematice. Aceasta va pune capăt abuzurilor şi dezordinii care au durat atâta vreme.

Maria Tereza a rezumat precis unele dintre slăbiciunile statului austriac şi şi-a trasat un program clar de reforme, sperând să realizeze în Austria ceea ce

realizase Frederic Wilhelm în Prusia. În acest capitol se va analiza măsura în care şi-a îndeplinit obiectivele.

2. Reforma sistemului de guvernământ

Una dintre calităţile Mariei Tereza, care-i lipsise în mod evident tatălui său, a fost iscusinţa cu care şi-a ales miniştri abili pentru a o ajuta la ceea ce-şi pusese în gând. Reforma sistemului de guvernământ realizată în primii ei ani de domnie se datorează în mare măsură contelui Friedrich Haugwitz. Acesta era un nobil din Silezia care a preferat să intre în serviciul austriac după cucerirea ţării sale de către Frederic al II-lea al Prusiei, în 1740. El îşi demonstrase capacitatea de a munci din greu, cinstea şi devotamentul faţă de cauza guvernării eficiente când a fost numit în fruntea administraţiei, mai întâi a micului rest din Silezia controlat încă de Austria (1741-1747) şi apoi a Carintiei (1747-1749). Conducerea sa era modelată clar după sistemul de guvernare prusac şi n-a făcut un secret din concepţia potrivit căreia Austria trebuia în mod esenţial să copieze Prusia dacă voia să rămână o mare putere. Chiar din 1743 el a trimis Mariei Tereza un plan amănunţit de reorganizare a guvernării locale în întregul imperiu. În 1747 au fost adoptate de împărătească planurile sale de reformă a sistemului de taxe, împotriva obiecţiilor ridicate de Consiliul de Stat. Începând de atunci, Haugwitz a devenit partenerul indispensabil al Mariei Tereza în opera ei de reformare a statului.

a) Guvernarea centrală

Unul dintre obiectivele lui Haugwitz a fost copierea sistemului de guvernare centralizat al lui Frederic. Începutul s-a făcut în 1749 prin unificarea administrării Austriei şi Boemiei prin intermediul unui comitet în care deţinea postul de preşedinte. Acest comitet, numit Direktorium, era în mod clar modelat după Directoratul General al Prusiei, atât ca denumire cât şi ca funcţii propuse a fi îndeplinite. A existat o opoziţie încrâncenată împotriva acestei întăriri a controlului regal, în special din partea nobililor şi dietei din Boemia, care se bucuraseră de o mare independenţă timp de secole. Haugwitz a putut să impună schimbările deoarece dieta din Boemia nu se opusese invaziei franceze din 1741; acum era pedepsită pentru lipsă de credinţă. Extinderea puterii regale asupra uneia dintre cele mai întinse provincii ale imperiului a reprezentat un pas serios în realizarea unui sistem de guvernământ centralizat.

Direktoriumul s-a dovedit prea stângaci şi lipsit de autoritate pentru a rezolva o paletă largă de probleme de conducere. Controlul său n-a cuprins şi noile instituţii, cancelariile pentru afaceri externe (1742) şi pentru justiţie (1748), ci a dezamăgit în timpul războiului de şapte ani (1756-1763) iar acest

fapt, combinat cu moartea lui Haugwitz, a creat posibilitatea altui consilier al Mariei Tereza, prinţul Kaunitz, să treacă la alte schimbări. După războiul de şapte ani aceşta s-a implicat în politica internă, devenind cancelar în 1761. Lui Kaunitz i s-a datorat distrugerea parţială a muncii la Haugwitz prin faptul că, în 1760, el a despărţit din nou finanţele şi comerţul de Direktorium, care acum răspundea doar de administrarea provinciilor Austria şi Boemia. În ciuda unor asemănări superficiale, Direktoriumul nu s-a bucurat niciodată de rolul centralizator al Directoratului General prusac. Cu toate îmbunătăţirile aduse vechiului sistem, Austria nu a atins eficienţa în centralizare pe care o dorise Haugwitz.

Nemulţumit de Direktorium, Kaunitz a revigorat Consiliul de Stat mărindu-i eficienţa în controlul sistemului de guvernare. Acesta era alcătuit dintr-un cancelar sau ministru principal – însuşi Kaunitz – şi alţi şase mari nobili şi demnitari. Consiliul o sfătuia pe împărăteasă în domeniile administrativ şi legislativ. Deşi nu îndeplinea nici o funcţie administrativă, s-a dovedit a fi un organ util, atât ca sfătuitor al Mariei Tereza cât şi ca supraveghetor şi coordonator al activităţii diverselor cancelarii (vezi schema la p. 99). A fost descris ca „un fel de parlament format din birocraţi de vârf având ca rezultat faptul că regimul Austriei a devenit un absolutism birocratic mai degrabă decât unul personal".

b) Guvernarea locală

Crearea Direktorium-ului de către Haugwitz a condus la extinderea birocraţiei în guvernarea locală. Pe vremea domniei lui Carol al VI-lea, recrutările pentru armată şi colectarea taxelor cădeau în sarcina dietelor locale şi tocmai acestea formau baza puterii lor. Maria Tereza şi Haugwitz năzuiau atât să pună capăt acestei puteri cât şi să mărească veniturile statului. Ei au avut grijă să reducă la minimum opoziţia provinciilor printr-o introducere gradată a schimbărilor.

În fiecare dintre cele zece provincii care intrau în alcătuirea teritoriilor Austriei şi Boemiei s-au înfiinţat comitete de funcţionari civili cunoscute ca Repräsantationen (adunări reprezentative). Aceste comitete aflate sub autoritatea Direktorium-ului răspundeau la început numai de recrutările în armată şi colectarea taxelor. Încetul cu încetul, responsabilităţile lor au fost extinse pentru a include controlul construcţiei de drumuri, servituţilor tradiţionale şi supravegherea ţărănimii. În final, s-a creat la nivel local o reţea de funcţionari, Kreishauptman. Aceştia răspundeau de poliţie, drumuri, şcoli, spitale şi ajutoare pentru săraci. Deşi se aflau sub autoritatea dietelor, în realitate primeau ordine de la Viena. În mod diferit de obiceiul din Prusia, aceşti funcţionari erau, de obicei, birocraţi mai degrabă decât nobili locali. Din acest motiv şi datorită faptului că li se permitea o mai mare independenţă

şi iniţiativă decât omologilor prusaci, sistemul de guvernare austriac la nivel local a fost, probabil, mai eficient şi, desigur, mai receptiv la nevoile ţărănimii locale decât în Prusia.

Aceste reforme au întâmpinat o rezistenţă de multe ori înverşunată din partea dietelor locale, care-şi vedeau rolul din ce în ce mai subminat. Maria Tereza a ignorat toate protestele. La nevoie era pregătită să folosească armata pentru a impune reformele cu forţa. Atât natura acestor reforme cât şi felul în care au fost introduse au servit trei scopuri importante. A crescut eficienţa sistemului administrativ, ţăranilor li s-a oferit o oarecare protecţie faţă de nobili iar puterea celor din urmă a fost restrânsă. Însăşi nobilimea a recunoscut faptul şi, către sfârşitul domniei, mulţi dintre aceştia nu se mai oboseau să participe la întrunirile dietelor, atât de nesemnificative şi lipsite de putere deveniseră aceste adunări.

În afara Austriei şi Boemiei, Maria Tereza s-a dovedit mult mai prudentă, făcând prea puţine încercări de a introduce reformele urmărite în Austria. În cazul Ţărilor de Jos politica era justificată întrucât acestea erau separate geografic de restul imperiului. Provincia respectivă constituia una dintre posesiunile cele mai prospere după pierderea Sileziei şi contribuia într-o mare măsură la veniturile provenite din taxe. Astfel, Maria Tereza n-a avut nici un motiv să schimbe sistemul de guvernare de aici, dominat de nobilimea locală din diete.

Ungaria a fost un exemplu pentru problemele ridicate de controlul nobilimii asupra guvernării. Întreaga putere se concentra în mâna unui mic grup de nobili din dietă. Aceştia nu aveau nici o intenţie de a contribui cu mai mult decât un procentaj fix la tezaurul statului sau la înzestrarea armatei. În faţa acestei probleme majore, Maria Tereza nu s-a mai ocupat de Ungaria, în parte datorită faptului că în 1741 fusese obligată să confirme privilegiile nobilimii maghiare în schimbul sprijinului acordat de aceasta în lupta împotriva lui Frederic al Prusiei. Ca rezultat, nici una dintre reformele ei nu s-a extins în Ungaria, a cărei nobilime era foarte mulţumită de starea lucrurilor. Dacă n-au existat revolte în timpul Mariei Tereza, aceasta a fost numai pentru că ea nu a oferit nici un motiv de rebeliune. Politica Mariei Tereza vis-ŕ-vis de Ungaria a fost atât de prudentă încât poate fi considerată virtual nulă.

3. Reforma sistemului de taxe

În strânsă legătură cu reforma sistemului de guvernământ şi cu necesitatea întăririi statului a fost şi schimbarea sistemului de taxe. Haugwitz o considera o prioritate înaltă a reformelor sale. El a estimat că, pentru a se crea o armată de cel puţin 100.000 de oameni – minimul necesar pentru apărarea unui stat

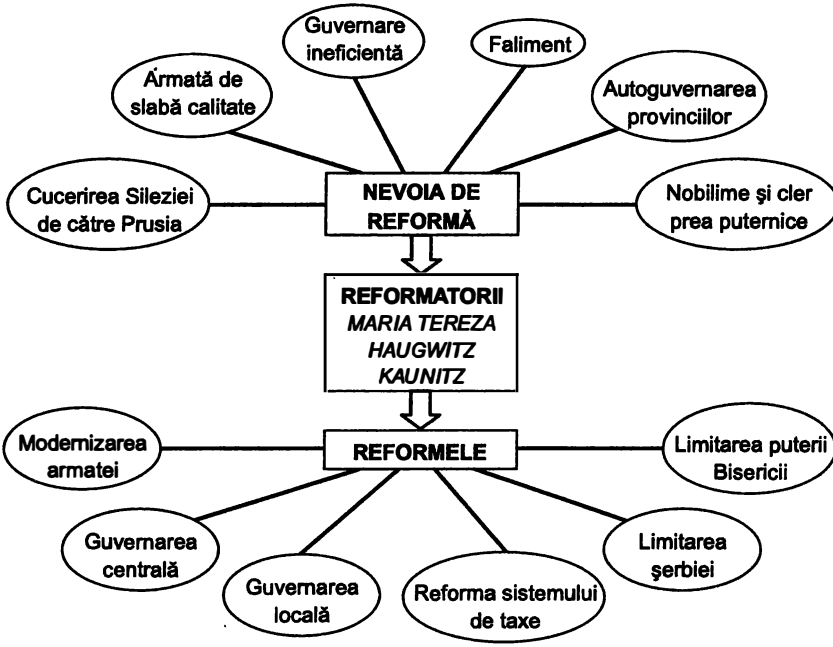

Rezumat - Maria Tereza: Reformarea Imperiului Austriac

de mărimea Austriei – cheltuielile cu armata urmau să crească de la 9 la 14 milioane florini pe an. Reformarea sistemului de taxe putea folosi, de asemenea, şi la înlăturarea dependenţei conducerii centrale de provincii care, înainte de 1740, controlau atât colectarea taxelor cât şi nivelul acestora. Eliberarea dietelor de funcţia colectării taxelor va creşte veniturile guvernului şi va permite reformarea guvernării locale.

În 1748 a fost înaintat provinciilor un pachet de reforme. Fiecare dietă din Austria şi Boemia rămânea să-şi voteze propriile taxe, dar aceasta numai o dată la zece ani şi nu anual. Activitatea de strângere a taxelor şi proviziilor pentru armată urma să fie organizată de funcţionari civili şi nu de diete. Se vor întocmi noi registre ale taxelor iar nobilimea şi clerul urmau să plătească taxe pentru prima oară, deşi numai jumătate din cele plătite de ţărănime. Aceste reforme au trezit o opoziţie previzibilă din partea dietelor. A fost negat atât principiul, întrucât nobilimii şi clerului nu i se mai pretinsese niciodată să plătească taxe, cât şi faptul concret de a se lua dietelor puterea de

a stabili şi strânge taxele. Cu toate acestea, Maria Tereza a reuşit să depăşească toate protestele. Cucerirea Sileziei de către Prusia a dat dreptate logicii propunerii lui Haugwitz. Provinciile nu puteau nega faptul că statul avea nevoie de mai multe venituri provenite din taxe pentru a-şi proteja teritoriul de o viitoare agresiune prusacă. Rămâne de discutat dacă invadarea Sileziei de către Frederic n-a fost o binecuvântare deghizată pentru Maria Tereza, deoarece fără aceasta este îndoielnic dacă ar fi putut convinge dietele să accepte reducerea fundamentală a puterii lor. Cu toate acestea, abia după trei ani toate provinciile, cu excepţia uneia, i-au acceptat propunerile Carintiei, singura care a rezistat, i-a fost impus noul sistem prin decret şi prin forţa armată.

Nu se poate pretinde că noul sistem a avut succes în rezolvarea problemelor financiare ale imperiului, însă este adevărat că veniturile provenite din taxe au crescut substanţial, dublându-se de la 20 la 40 de milioane taleri între 1745-1754.

Dacă aceşti bani erau suficienţi pentru cheltuielile estimate de Haugwitz pentru întreţinerea armatei în timp de pace, 14 milioane de taleri pe an pentru cerinţele războiului, însă, erau mult prea puţini. În 1762 guvernul se găsea din nou în stare de faliment iar Maria Tereza a fost nevoită să încheie pace tocmai când Frederic era vulnerabil, aflându-se el însuşi în stare de faliment. Situaţia ei financiară s-a înrăutăţit şi datorită cheltuielilor nesăbuite ale curţii – circa 650 milioane taleri în timpul domniei sale. În 1780 fiul Mariei Tereza a moştenit o datorie de 376 milioane taleri.

Deşi este adevărat că Austria se număra printre puţinele state în care nobilimea şi clerul erau supuse taxelor, reformele Mariei Tereza n-au fost decât fragmentare şi, pe ansamblu, ineficiente. A existat un număr de cauze dintre care cea mai importantă a fost restrângerea reformelor doar la Austria şi Boemia. În Ungaria taxele se situau la jumătate din mărimea celor percepute în Austria. Dieta maghiară şi-a păstrat controlul deplin asupra colectării taxelor şi recrutărilor pentru armată şi a refuzat toate cererile Mariei Tereza de a contribui cu mai mult. Împărăteasa a simţit că-i lipseşte atât forţa cât şi dreptul moral de a impune reformarea sistemului de taxe în Ungaria, aceasta datorită faptului că încă de la începutul domniei a fost obligată să jure solemn că va respecta toate drepturile şi privilegiile existente ale dietei maghiare. Nu a dorit să încalce jurământul, cu toate greutăţile impuse de acesta asupra vistieriei statului, pentru că ea considera că în special simţul onoarei o deosebea de alţi monarhi asemeni lui Frederic ce nu ezitase să trădeze tratatele solemne. Asemenea aderenţă la principii l-a adus pe fiul ei la disperare şi explică atât veşnicele probleme financiare întâmpinate cât şi motivul pentru care Maria Tereza nu s-a bucurat niciodată de o putere politică asemeni lui Frederic.

4. Reformarea armatei

Slăbiciunea armatei austriece era deja vestită datorită comportării jalnice din războiul împotriva Turciei, din anii 1730. Războiul pentru succesiunea Austriei a dovedit din nou că era nevoie de o reformare radicală a armatei dacă Imperiul Habsburgic dorea să rămână o mare putere. Haugwitz a făcut tot ce a putut pentru a procura mijloacele financiare cerute de o armată numeroasă însă era nevoie şi de revizuirea generală a instrucţiei, echipamentului şi recrutărilor. Ca monarh femeie, Maria Tereza nu putea să-şi asume personal acest rol deşi era deosebit de interesată de reformarea armatei şi dorea să acorde acesteia prioritatea de vârf.

Din păcate, persoana cea mai nimerită pentru a reforma armata nu s-a dovedit la înălţimea misiunii respective. Soţul Mariei Tereza, Francisc de Lorena, era un om binevoitor dar incompetent. În ciuda limitelor lui evidente, Maria Tereza îi era devotată şi-i trimitea scrisori pasionate de dragoste, tolerându-i numeroasele aventuri amoroase. Căsătoria, care a avut drept rezultat naşterea a 16 copii în 19 ani, s-a dovedit foarte reuşită iar Maria Tereza a fost disperată când Francis a murit înainte de vreme, în 1765. Probabil secretul acestui mariaj a fost acela că, spre deosebire de alte căsătorii regale, nu a fost un aranjament făcut între două persoane străine. Francisc o cunoştea pe Maria Tereza încă din copilărie şi ea a fost aceea care şi-a convins tatăl să-i permită să se mărite cu bărbatul pe care-l iubea şi nu cu fiul reginei Spaniei pe care nu-l văzuse niciodată.

Din păcate, Francisc, deşi avea un caracter vesel, înclinaţii artistice şi era un administrator şi om de afaceri competent, nu poseda calităţi de general. Cu toate acestea, i s-a încredinţat comanda armatei şi i s-a permis să-şi păstreze această poziţie mult timp după ce a devenit clar că nu era potrivit cu funcţia. Însă după ce Kaunitz a pus pe picioare noul Consiliu de Stat în 1760, mareşalul Daun a fost numit între membrii acestuia şi i s-a încredinţat îmbunătăţirea calităţii armatei.

În sfârşit, s-a introdus un număr de reforme utile recomandate de Comisia regală încă din 1748. Sistemul de recrutare a fost luat din mâinile dietelor şi încredinţat funcţionarilor oficiali locali. S-a introdus recrutarea sistematică, bazată pe sistemul cantonal prusac şi acest fapt a creat posibilităţile unei creşteri gradate a numărului de soldaţi. S-au editat noi manuale de instrucţie şi tactică militară şi a fost dezvoltată o nouă artilerie, antrenată conform necesităţilor puşcaşilor. Introducerea uniformelor a conferit armatei o mai mare coeziune şi spirit de corp ceea ce a uşurat pentru comandanţi munca de dirijare a oamenilor în bătălie. S-au înfiinţat două academii militare, una pentru cadeţi şi una pentru ingineri, în scopul îmbunătăţirii calităţii ofiţerilor.

A rezultat o anumită îmbunătăţire a armatei, dar nu atât de mare pe cât o dorise Maria Tereza. Armata a luptat mult mai bine împotriva lui Frederic al II-lea în războiul de şapte ani decât o făcuse în războiul pentru succesiunea Austriei, reuşind chiar să-l învingă o dată sau de două ori pe formidabilul rege prusac. Oricum, faptul că armata prusacă îşi demonstra în continuare superioritatea în majoritatea bătăliilor era incontestabil; chiar şi atunci când austriecii au învins la Kunersdorf (vezi pp. 80-82) comandanţii s-au dovedit excesiv de prudenţi în fructificarea victoriei. Nici armata şi nici comandanţii ei nu se comparau calitativ cu omologii lor prusaci. Până în perioada lui Napoleon, armata prusacă n-a fost demnă de o mare putere.

Relativa lipsă de eficienţă a reformării armatei poate fi atribuită unui număr de cauze. Maria Tereza a dovedit o loialitate deplasată faţă de comandanţii în care avea încredere, în special faţă de soţul ei, Francisc, şi faţă de mareşalul Daun. Primul era incompetent, pe când celălalt s-a dovedit a fi un bun organizator dar excesiv de prudent pe câmpul de bătaie. Cu toate acestea Daun a rămas la conducerea armatei chiar şi când a apărut un alt comandant mai tânăr şi mai capabil, ca mareşalul Loudon, care şi-a dovedit calităţile încă din 1758 când el şi nu Daun l-a forţat pe Frederic al II-lea să abandoneze asediul asupra Olmutz-ului, tăind liniile prusace de aprovizionare. În plus armata n-ar fi putut niciodată să devină la fel de eficientă ca aceea a Prusiei atâta timp cât anumite provincii, în special Ungaria, insistau să ţină sub control întregul sistem de recrutare şi organizare. Ceea ce înrăutăţea lucrurile era faptul că toţi comandanţii armatei – chiar însuşi Daun – erau nevoiţi să ceară permisiunea Hofskriegrat-ului din Viena înaintea oricărei mişcări ofensive şi aceasta înăbuşea iniţiativa. Probabil că impedimentul cel mai important a constat în aceea că Daun încerca să reformeze o armată învechită tocmai când trebuia să-l înfrunte pe Frederic al II-lea, cel mai de temut general al secolului al XVIII-lea. Reformele lui Daun au realizat câte ceva în direcţia modernizării armatei austriece, dar acesta, pus în faţa geniului militar al lui Frederic al II-lea, nu a fost capabil să recâştige Silezia.

5. Problema şerbiei

Condiţiile de viaţă ale ţăranilor variau mult în interiorul imperiului. În câteva provincii ca Ţările de Jos şerbia fusese abolită. În altele, ţărănimea era supusă unor grade diferite de servitute. Cei mai înlănţuiţi erau şerbii din Boemia şi Ungaria, care aveau o situaţie dintre cele mai grele din Europa. Aici ţăranii erau obligaţi la munci neplătite timp de până la şase zile pe săptămână. Aceste munci, de obicei numite „robota" (termen de la care provine cuvântul modern desemnând o maşină care lucrează neobosită şi neplătită), erau

îngreunate de alte servituți feudale și obligații către stăpânii de moșii. Nobilii hotărau toate problemele legale referitoare la șerbi și puteau să le impună orice pedeapsă, mai puțin pedeapsa cu moartea. În anumite provincii nobilimea încă aranja căsătoriile dintre șerbii de pe moșii, având posibilitatea de a destrăma familii la dorință. Nu era un lucru neobișnuit ca șerbii din Boemia să-și vândă copii pentru a-și plăti taxele. Condițiile de viață ale acestora erau disperate. Izbucneau revolte frecvente ale șerbilor, sortite unui eșec inevitabil, iar represiunile nemiloase, care urmau fără excepție unui asemenea episod, dovedesc gradul de disperare la care ajunseseră șerbii din moment ce porniseră la revoltă fără sorți de izbândă.

Motivele Mariei Tereza de a întreprinde reforme erau amestecate. Sentimentele umanitare au constituit unul din factori, deoarece ea își lua în serios rolul de „mamă a poporului", însă acest fapt singur n-ar fi putut s-o determine pe împărăteasă să amenințe drepturile nobilimii. Intuiția că șerbia punea restricții în calea dezvoltării economice și, deci, a întăririi statului, a avut o importanță mult mai mare. După cum a rezumat scriitorul Quesnay în 1763 „Țărănime săracă, regat sărac; regat sărac, rege sărac". Introducerea unor reforme prudente urma să-i protejeze pe supușii cei mai neajutorați și să creeze o îmbunătățire a economiei și, odată cu aceasta, a veniturilor provenite din taxe. Maria Tereza spera să realizeze toate acestea fără a aduce schimbări semnificative sistemului social existent.

Ea a început în 1753 prin abolirea controlului nobililor asupra căsătoriilor țărănești. Mai important a fost un decret din 1769 care a transferat responsabilitatea pedepsirii crimelor țărănești din mâinile nobilimii în cele ale kreishauptmann-ului și a permis țăranilor (cel puțin în teorie) să dea nobilii în judecată pentru abuz de putere. În același timp guvernul purta negocieri cu diferitele diete pentru reducerea robotei în fiecare provincie, susținând că țăranii vor produce mai multe alimente dacă vor munci mai mult pe propriile lor pământuri. Domeniile austriece au fost nevoite să reducă robota la două sau trei zile pe săptămână. Între timp, Maria Tereza a abolit șerbia în întregime de pe domeniile ei personale, pentru a da un exemplu nobilimii, dar nu este surprinzător că aceasta nu s-a grăbit să-și copieze reformele.

Dacă s-au îmbunătățit condițiile de viață ale șerbilor din Austria nu se poate spune același lucru despre cei din Boemia sau Ungaria. În Boemia situația acestora a devenit acută datorită împletirii războiului cu foametea și boala și cu egoismul nobilimii care-l depășea chiar și pe al celei din Ungaria, producând crizele din anii 1770. În mod caracteristic, Maria Tereza a numit o comisie regală pentru a investiga problema. Comisia a trezit speranțe în rândul țărănimii, care aștepta ca șerbia să fie abolită în întregime dar, în realitate, recomandările acesteia s-au limitat la reducerea robotei la nivelul celei practicate în Austria, de trei zile pe săptămână. Refuzul nobilimii de a

accepta până şi această reformă limitată a dus la izbucnirea răscoalei celei mai sălbatice din timpul domniei Mariei Tereza, răscoală zdrobită de armata austriacă.

Acest fapt a dovedit Mariei Tereza că trebuia să fie foarte prudentă când dorea să introducă reforme, astfel încât nu s-au mai făcut alte încercări de ajutorare a ţărănimii din teama de a nu încuraja din nou speranţele „nerealiste" nutrite de aceasta.

Maria Tereza a întreprins, categoric, unele măsuri pentru protejarea şerbilor, dar experienţa din Boemia a arătat că este dificil ca acestea să fie impuse cu forţa trecându-se peste opoziţia nobilimii. Reformele limitate pe care le-a introdus au fost aplicate în special într-o mică parte a imperiului şi n-au vizat grupul cel mai numeros de şerbi, acela din Ungaria. Deşi Maria Tereza a fost bine intenţionată, nu există dovezi reale că situaţia şerbilor din Imperiu era mai bună în 1780 decât în 1740. Condiţiile de viaţă ale ţărănimii constituiau o altă slăbiciune a statului, care n-a fost rezolvată şi o altă problemă pe care a lăsat-o moştenire fiului ei la moartea sa.

6. Religia

Atitudinea Mariei Tereza faţă de religie a fost mult diferită de aceea care a condus la politicile de reforme pragmatice şi modeste pe care le-a adoptat în alte domenii. În această privinţă a avut concepţii inflexibile relative la rolul de monarh ce-i revenea. Maria Tereza era încă devotată ideii că protejarea Bisericii în imperiu intra în răspunderea ei. În cazul împărătesei, Biserica însemna confesiunea romano-catolică şi era hotărâtă nu numai să o protejeze dar şi să-i atace pe rivalii acesteia.

Atitudinea ei, despre care unii au afirmat că este rodul educaţiei profesorilor iezuiţi, era de natură să işte probleme într-un imperiu multinaţional. Mulţi dintre supuşii Mariei Tereza erau protestanţi sau evrei. Ambele grupuri minoritare fuseseră persecutate sub Carol al VI-lea. Într-adevăr, tocmai discriminarea împotriva lor i-a făcut pe protestanţii din Silezia să-l întâmpine cu bucurie pe Frederic al II-lea în 1740, considerându-l un eliberator, ceea ce i-a uşurat şi permanentizat victoria. Secolul al XVIII-lea a operat în general o reducere a persecuţiilor faţă de minorităţile religioase. Până şi „majestatea sa prea catolică", Ludovic al XV-lea al Franţei, n-a văzut nici un rost în persecutarea propriei minorităţi protestante. Un număr mic, dar în creştere, de state practicau acum toleranţa religioasă şi permiteau diferitelor credinţe să-şi manifeste cultul fără a le persecuta. Faptul că printre acestea se numărau state atât de prospere şi victorioase ca Anglia, Olanda şi Prusia este o dovadă a avantajelor politice create de toleranţă.

Politica de persecuţii continue a Mariei Tereza apare, într-o anumită măsură, surprinzătoare deoarece a încurajat şi nu a redus diviziunea internă şi astfel a lucrat împotriva încercărilor ei de a întări statul. Faptul că a persistat în aceste politici în ciuda opoziţiei multora dintre cei mai apropiaţi consilieri, în special Kaunitz şi fiul ei cel mai mare, Iosif, reprezintă un indiciu al măsurii în care-i stăteau la inimă. Această politică a reprezentat, de asemenea, unul dintre puţinele cazuri când a adoptat o linie similară cu a tatălui său. Ea a făcut una dintre cele mai puternice afirmaţii referitoare la religie ca răspuns la cererea lui Iosif de a fi mai indulgentă în atitudinea adoptată faţă de minoritatea protestantă. El scrie:

> Ori libertatea religiei ori veţi izgoni de pe pământurile voastre pe toţi cei care n-au aceeaşi credinţă cu voi. Dar nu puteţi face asta dacă vreţi să reţineţi muncitorii excelenţi şi supuşii buni.
>
> Aveţi dreptul să abuzaţi de putere în acest fel? Pentru a salva sufletele împotriva voinţei acestora, pentru a le forţa conştiinţa? Atâta timp cât oamenii se supun statului, legilor şi nu o defăimează pe Majestatea Voastră – ce drept aveţi să vă amestecaţi în alte probleme?
>
> Aceasta este convingerea mea şi sper că nu mă voi schimba niciodată.

Maria Tereza nu a fost impresionată de aceest apel patetic, ci a fost îngrozită de ce s-ar fi întâmplat în cazul în care Iosif ar fi acces la tron având încă asemenea concepţii; de aceea a replicat pe acelaşi ton:

> Nimic nu poate fi mai destructiv decât să stărui în toleranţa religioasă. Eu încă mai sper şi nu voi înceta să mă rog la Dumnezeu să te ferească de această nenorocire, cel mai mare dezastru care ar putea vreodată să lovească monarhia noastră.
>
> În dorinţa de a păstra muncitori folositori vei distruge statul şi vei provoca pierderea unui număr nesfârşit de suflete. La ce-ţi foloseşte credinţa adevărată dacă o respecţi atât de puţin?
>
> Ce s-ar întâmpla în lipsa unei religii dominante? Toleranţa va submina totul. Ce alte frâne există? Nici una.
>
> Acum îţi vorbesc din punct de vedere politic şi nu creştinesc. Nimic nu-i mai necesar şi mai rodnic decât religia. Vrei să laşi pe oricine să facă ce vrea? Dacă n-ar fi un cult stabilit, o supunere în faţa Bisericii, unde am fi noi? Legea forţei s-ar înstăpâni. Idei ca ale tale pot provoca cea mai mare nenorocire. Gândeşte-te cât sufăr eu

când văd căile greşite pe care apuci. Nu-mi fac griji numai din pricina statului, ci a salvării sufletului tău. Nu-mi doresc decât ca, atunci când voi muri, să am mulţumirea ca fiul meu să fie la fel de credincios ca strămoşilor săi şi să renunţe la falsele argumente şi la legăturile cu cei care i-au subjugat spiritul. Libertatea imaginară pe care o invoci nu va putea exista nicicând, ci doar va conduce la dezastrul universal.

Cu astfel de idei puternic înrădăcinate nu este surprinzător faptul că persecutarea activă a protestanţilor a continuat. Protestanţii din provinciile austriece au fost ori exilaţi, ori forţaţi să emigreze – mulţi dintre aceştia scăpând în Prusia unde Frederic al II-lea era chiar foarte mulţumit de creşterea populaţiei. O mare comunitate protestantă din Moravia a fost în mod deosebit tratată cu duritate, bărbaţii fiind ameninţaţi cu recrutarea iar femeile şi copiii cu închisoarea. Numai intervenţia lui Iosif i-a salvat de la această soartă.

Maria Tereza n-ar fi acceptat un astfel de amestec şi în cazul evreilor. Ea a fost ultimul monarh din Europa secolului al XVIII-lea care a persecutat activ evreii. Toţi evreii din Boemia au fost izgoniţi în 1745 iar în 1777 ea a demonstrat cât putea fi de deplasată în comparaţie cu atitudinile umanitare şi tolerante ale vremii când a refuzat să permită evreilor să locuiască în Viena, pe motiv că aceştia erau o rasă diabolică ce complota să-i transforme pe austrieci în cerşetori.

Atitudinea Mariei Tereza faţă de minorităţile religioase nu era de natură să ajute la unificarea statului, dar însăşi biserica romano-catolică, pe care împărăteasa dorea atât s-o protejeze deoarece afirmase deseori că supravieţuirea ei în urma războiului pentru succesiunea Austriei se datora unui miracol dumnezeiesc primit pentru credinţa sa, s-a trezit atacată. Iosif şi Kaunitz au susţinut cu tărie că Biserica reprezenta o restrângere majoră a puterii regale. În 1740 Biserica era imens de bogată şi deţinea pământuri întinse. Aceasta administra toate spitalele, ajutoarele pentru săraci şi şcolile, se bucura de exceptarea de taxe şi avea un sistem legal propriu.

În cadrul reformei concepută de Haugwitz s-a cerut clerului pentru prima oară să plătească taxe. Procentajul de 1% din venituri era mic însă a stabilit un principiu important, acela că până şi preoţii urmau să contribuie la bugetul statului. Au fost abolite unele privilegii legale şi dreptul de sanctitate. S-au trasat limitări ale statutului monahal – bărbaţii nu putea deveni preoţi înainte de vârsta de 24 de ani – iar unele mânăstiri au fost închise. Biserica şi-a pierdut controlul asupra spitalelor, educaţiei şi serviciilor sociale, care au fost preluate de stat. Calitatea acestor servicii s-a îmbunătăţit simţitor. Acum puteau şi protestanţii să urmeze universităţi în mod legal, deşi numărul celor care au avut posibilitatea să se bucure de acest avantaj rămânea mic. Zilele

sfinte din an s-au redus la 24. S-a luat Bisericii dreptul de cenzură a presei şi de control asupra cărţilor. În sfârşit, în 1773 puternica organizaţie iezuită a fost izgonită din imperiu. Iezuiţii constituiau grupul pe care Maria Tereza încercase în mod deosebit să-l protejeze şi faptul că n-a reuşit să se opună expulzării acestora constituie o dovadă că puterea sa trecea, la vremea respectivă, tot mai mult în mâinile mai agresivului şi ambiţiosului ei fiu. Iezuiţii fuseseră deja expulzaţi dintr-o serie de state catolice înainte de 1773, ceea ce a făcut dificil pentru Maria Tereza să prevină ca acelaşi lucru să se întâmple şi în Austria.

Reforma Bisericii a fost limitată şi făcută cu reţinere. Chiar şi după aceste schimbări, Biserica a rămas mai bogată, mai privilegiată şi mai puternică decât în oricare alt stat european cu excepţia Italiei. T. C. Blanning a susţinut că însuşi faptul că reforma a putut avea loc este o indicaţie că Maria Tereza nu era o apărătoare atât de înverşunată a Bisericii catolice aşa cum pretind majoritatea istoricilor. Cu toate acestea, majoritatea reformelor nu au fost introduse decât după 1770, când, fiind vorba de ultima perioadă a domniei sale, controlul asupra guvernării, atât în politica externă cât şi cea internă, slăbise pe măsură ce creştea influenţa lui Iosif. De aceea considerăm potrivită aprecierea Mariei Tereza ca fiind împotriva reformării bisericii romano-catolice, dorind să protejeze singura instituţie despre care considera că menţine unitatea statului său multinaţional.

7. Maria Tereza şi familia ei

Cel puţin într-o privinţă, Maria Tereza şi-a îndeplinit obligaţiile faţă de stat într-o măsură neatinsă de Carol al VI-lea, Iosif al II-lea sau Frederic al II-lea şi anume să dea un moştenitor adult de sex masculin care să-i urmeze la tron. Maria Tereza a avut 16 copii în total şi a vegheat atât asupra educaţiei cât şi instrucţiei acestora găsindu-le soţii şi soţi potriviţi. Una dintre cele mai remarcabile realizări ale Mariei Tereza a fost şi faptul că a reuşit să împletească datoriile împovărătoare de împărăteasă cu cele de mamă a unei familii numeroase. Nu şi-a lăsat copiii pe mâna guvernantelor, cum era obiceiul în familiile regale pe vremea respectivă, ci îşi rezerva timp în fiecare zi pentru a fi cu familia. Ca rezultat, membrii familiei erau apropiaţi şi devotaţi unul altuia. Ea a avut grijă ca fiul ei cel mai mare, Iosif, să primească o educaţie corespunzătoare, de care ea însăşi fusese lipsită înainte de a se urca pe tron. Începând din 1765, odată cu moartea tatălui său, lui Iosif i s-au încredinţat un număr de funcţii importante, inclusiv aceea de co-monarh şi sfânt împărat roman. Deşi funcţiile respective nu presupuneau o răspundere atât de mare cum păreau (sau cum s-ar fi aşteptat Iosif) au adus totuşi o contribuţie la creşterea experienţei de guvernare a lui Iosif şi a încrederii acestuia în forţele

Împărăteasa Maria Tereza împreună cu soţul său şi unsprezece din cei şaisprezece copii ai lor

sale, cu mult timp înainte de moartea Mariei Tereza, în 1780. Anii îndelungaţi de ucenicie au constituit o frustrare pentru
Iosif şi explică frecventele neînţelegeri dintre mamă şi fiu în această perioadă, însă au însemnat şi o experienţă nepreţuită pentru moştenitorul coroanei austriece.

Cu toate acestea, devotamentul faţă de familie nu a împiedicat-o pe Maria Tereza să-şi folosească proprii copii ca pioni în jocul căsătoriilor dinastice. Ea a jucat acest joc cu un mare entuziasm, fără a realiza că zilele în care asemenea alianţe puteau forma sau destrăma state trecuseră. Faptul că ei i se permisese să se mărite din dragoste n-a împiedicat-o să se întoarcă la practica tradiţională a căsătoriilor aranjate dinainte. Cea mai profitabilă părea să fie căsătoria fiicei sale, Maria-Antoaneta, cu Ludovic al XVI-lea al Franţei, act menit să cimenteze revoluţia diplomatică din 1756 (vezi pp. 69-75). Pe de altă parte, Iosif a fost obligat să se căsătorească cu o prinţesă bavareză pe care o detesta, în speranţa că aceasta va împiedica viitoarele pretenţii ale Bavariei

la tronul austriac. Alți câțiva dintre copiii Mariei Tereza au fost condamnați la căsătorii nefericite, pe măsură ce mama lor intenționa să-i folosească în scopurile politicii sale externe.

Maria Tereza își făcea mereu griji în legătură cu copiii ei și le trimitea scrisori pline de sfaturi bune și observații blânde. Ea era neliniștită în special – și pe bună dreptate – din cauza a doi dintre copiii săi. Frivolitatea Mariei Antoaneta făcea ca ea să devină tot mai nepopulară pentru poporul francez și Maria Tereza îi cerea să fie mai discretă și să arate mai mult credință soțului său. În cazul lui Iosif ea se temea că ambiția lui nesătulă va distruge opera ei și va produce tulburări atât printre nobili cât și printre țărani. Ea îi cerea mereu să urmeze tactica ei prudentă și pragmatică și să nu insiste în a forța reforme. Temerile sale în privința ambilor copii s-au dovedit pe deplin justificate dar, din fericire, n-a mai trăit să vadă sfârșitul dezastruos al vieții lor.

8. Evaluări

Domnia Mariei Tereza a fost dominată de figura lui Frederic al II-lea. El a fost cel care i-a amenințat statul cu distrugerea la numai câteva săptămâni de la urcarea Mariei Tereza pe tron, i-a răpit cea mai valoroasă provincie austriacă și a obligat-o să instituie reforme pentru a-și menține statul. Umbra lui a dominat atât politica externă cât și cea internă a Austriei și amenințarea prusacă a fost, în multe privințe, cauza extinderii reformelor Mariei Tereza și a acceptării reformelor de către supușii ei.

În fața pericolului prusac, Maria Tereza a încercat să întărească puterea și autoritatea Austriei, să extindă responsabilitățile statului pe plan local și să mărească prosperitatea acestuia. Ea nu proiectase un stat bazat pe principii iluministe, cum era la modă printre unii dintre contemporani, inclusiv fiul său, ci a întreprins reforme numai acolo unde era strict necesar, încercând să păstreze cât mai mult din vechiul stil de viață austriac.

Maria Tereza știa foarte bine că politica este arta posibilului și nu a încercat nicicând să facă mai mult decât putea realiza. Bismarck a definit odată geniul ca știința opririi la timp și aceasta a fost una dintre calitățile Mariei Tereza. Puterea ei consta în special în pragmatism și simțul realității. Cu o singură excepție importantă, ea s-a dovedit flexibilă în fața problemelor pe care le-a avut de înfruntat, acceptând chiar unele reforme modeste ale mult îndrăgitei biserici catolice în interesul statului. Tratamentul prudent aplicat nobilimii și provinciilor i-a permis să mărească progresiv puterea statului fără a provoca revolta aristocraților. Singura excepție a fost atitudinea față de toleranța religioasă și este unicul domeniu în care a dat dovadă de prejudecăți, singura pată neagră a unei domnii altfel realiste și deschise.

Personalitatea Mariei Tereza a fost un punct câştigat pe care l-a folosit fără ezitare în avantajul său. Fiind apropiată şi prietenoasă, era capabilă atât să-şi încânte miniştrii care lucrau pentru ea cât şi să impresioneze oamenii obişnuiţi sau nobilimea, cum a demonstrat în Ungaria în 1741. Maria Tereza a reuşit să câştige încrederea şi afecţiunea miniştrilor săi şi să coopereze cu aceştia, spre deosebire de tatăl şi fiul ei sau conducătorii Prusiei. Prin numirea unor oameni ca Haugwitz şi Kaunitz a arătat că recunoştea talentele individuale şi le oferea posibilitatea de a deţine o responsabilitate considerabilă, dar excesivă în privinţa altora care nu meritau poziţiile deţinute, în special soţul ei şi Daun. Pe ansamblu, stilul de conducere al Mariei Tereza a arătat că sistemul monarhiei autoritare, cu inerentele-i neajunsuri, opera cu destulă eficienţă şi desigur, mult mai mult decât pe timpul domniei tatălui său.

Nu trebuie să-i supraestimăm reuşitele în depăşirea slăbiciunii Austriei. Acţiunile Mariei Tereza au fost de o prudenţă vecină cu ultraconservatorismul. Unele dintre reformele ei, ca acelea ale guvernării centrale şi locale, au reprezentat un important pas înainte faţă de vechea stare de lucruri, însă au fost limitate la Austria şi Boemia. Altele, cum ar fi reformarea sistemului de taxe, Bisericii şi armatei au constituit, se poate afirma, minimul necesar pe care Imperiul Austriac a fost nevoit să-l întreprindă, confruntat fiind cu agresiunea prusacă. În anumite domenii, în special cel al integrării provinciilor într-un stat unitar, ea nu a realizat nimic.

Asemenea precauţii au avut totuşi meritul de a preveni pericolul rebeliunii în Ungaria, Ţările de Jos sau Statul Milanez; pe de altă parte au făcut ca ea să nu-şi realizeze niciodată obiectivul afirmat, de a crea „ordine sistematică" în stat. Fiul ei, Iosif, s-a simţit frustrat în faţa unor reforme atât de modeste şi aplicate cu precauţie şi în 1780 a considerat că doar o reformă radicală şi drastică va recupera timpul pierdut de mama sa, dacă dorea ca Austria să supravieţuiască.

Beneficiind de o privire de ansamblu, este uşor să denunţăm slăbiciunile şi eşecurile Mariei Tereza. Nu este deloc simplu să sugerăm politici alternative care ar fi avut un succes mai mare. Iosif a fost persoana care a considerat că ştie să conducă Austria mai bine decât Maria Tereza. Şansa unei organizări sistematice a statului a apărut în 1780. El i-a învrăjbit pe mulţi dintre supuşii săi prin încercările de a impune centralismul, toleranţa religioasă şi abolirea şerbiei prin decret regal. Rezultatul s-a concretizat într-o serie de revolte care aproape au distrus Imperiul Austriac.

Eşecul spectaculos încercat de Iosif, analizat în volumul pereche *Europa şi despoţii luminaţi* din aceeaşi colecţie, dă dreptate opiniei potrivit căreia mişcările prudente ale Mariei Tereza constituiau singura politică realistă pentru Austria. Cu toate acestea, argumentul respectiv nu este convingător în totalitate întrucât eşecul lui Iosif poate fi atribuit atât politicilor sale cât şi

metodelor prin care le-a aplicat. Întrebarea dacă Maria Tereza ar fi putut şi ar fi trebuit să realizeze mai mult pe calea reformelor, rămâne deschisă. Concepţiile istoricilor privitoare la Maria Tereza sunt influenţate inevitabil de atitudinea lor faţă de Iosif. Biografii acestuia au tendinţa să scoată în evidenţă limitele reformelor Mariei Tereza şi să atragă atenţia asupra sarcinilor imense rămase în seama lui Iosif. Pe de altă parte, biografii Mariei Tereza subliniază în general pericolele moştenite de ea şi realizarea remarcabilă de a-şi unifica poporul în jurul sau atunci când, în 1741, totul părea pierdut.

În ciuda unor realizări incontestabile, Maria Tereza nu şi-a atins niciodată ţelul de a avea un stat în care să domnească „ordinea sistematică". În 1780 Austria era încă un stat inferior Prusiei din punct de vedere al eficienţei, unităţii şi guvernării. Reformele au fost limitate şi privite fără entuziasm, dar simplul fapt că au fost întreprinse se datorează în mare măsură realismului dovedit de Maria Tereza.

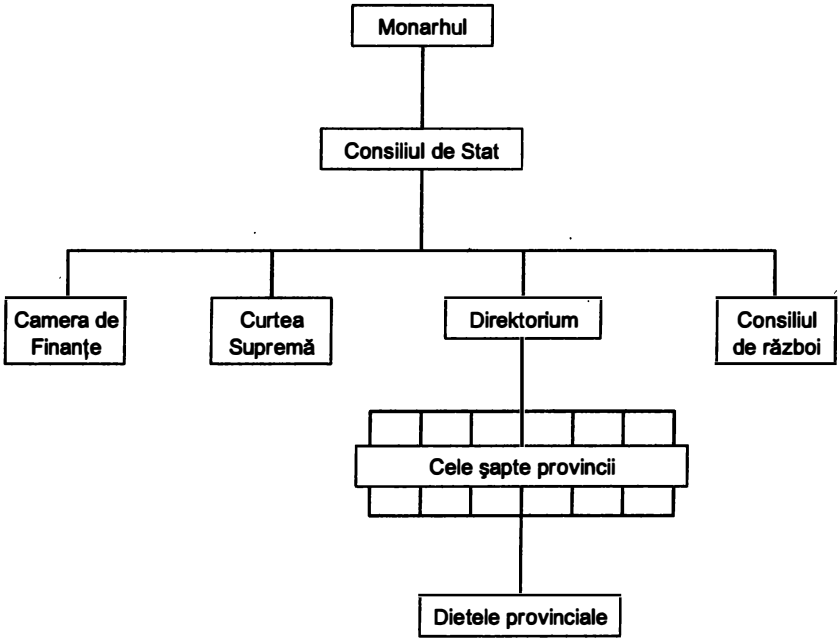

Sistemul de guvernământ în Austria şi Boemia după 1760

Note la capitolul „Maria Tereza"

Când alcătuiţi notiţe la acest capitol veţi avea în vedere principalele aspecte ale domniei Mariei Tereza şi vă veţi asigura că stăpâniţi principalele evenimente. Aceste aspecte sunt:

i) Care au fost ţelurile Mariei Tereza?
ii) Ce metode a folosit pentru atingerea acestor ţeluri?
iii) În ce măsură şi-a realizat obiectivele?

Veţi constata că notiţele alcătuite referitoare la aceste întrebări vă vor fi de un real folos.

Răspunsuri la subiecte de eseu la capitolul „Maria Tereza"

Eseurile referitoare la Maria Tereza vor fi, de obicei, legate de materialul din acest capitol. Eseurile care necesită cunoştinţe asupra politicii ei externe se pot realiza pe baza capitolului 4. Cu toate acestea, este posibil ca examinatorii să pună întrebări care să vizeze o paralelă între politica internă a Mariei Tereza şi cea a lui Carol al VI-lea. Se poate, de asemenea, întâmpla ca titlul eseului să cuprindă o întrebare referitoare la legătura dintre Maria Tereza şi opera fiului său, Iosif al II-lea. O comparaţie cu Iosif al II-lea nu poate fi realizată decât de cei care vor studia şi cartea *Europa şi despoţii luminaţi*, din aceeaşi serie.

Consideraţi următoarele întrebări:

1. În ce măsură Maria Tereza s-a dovedit a fi un bun conducător?
2. În ce măsură s-au datorat problemele Mariei Tereza greşelilor tatălui său?
3. Au fost reformele Mariei Tereza prea prudente pentru a se dovedi efective?
4. Ce motive au forţat-o pe Maria Tereza să întreprindă reforme interne?
5. În ce măsură a fost politica internă a Mariei Tereza influenţată de pierderea Sileziei?
6. Ce au însemnat reformele Mariei Tereza pentru Imperiul Habsburgic?

Va trebui să identificaţi principalele teme cerute în aceste eseuri. Care dintre eseuri solicită discutarea motivelor datorită cărora Maria Tereza a instituit reforme? Care dintre ele solicită comentarea măsurii în care aceste reforme au dat roade?

Observaţi diferenţa de accent dintre întrebările 1 şi 3. Întrebarea 1 este perfect neutră. Vi se cere să alcătuiţi propria voastră evaluare asupra succe-

sului obținut de Maria Tereza, ceea ce presupune o abordare deschisă. Urmează să examinați cinci sau șase aspecte majore ale domniei ei și să utilizați documente pentru a demonstra în ce măsură politicile duse de ea și-au atins scopurile sau au întărit statul. Concluzia voastră trebuie să rezume atât realizările cât și limitele ei.

Întrebarea 3 este diferită deoarece examinatorul își anunță de la început propria lui evaluare: Împărăteasa nu a avut succes deoarece a fost prea prudentă. Veți folosi, în mare, același material ca și la întrebarea 1, însă trebuie să îl regrupați pentru a se potrivi specificului întrebării legate de excesiva ei prudență. Nu trebuie să considerați că vi se cere să fiți de acord cu judecata examinatorului!

Dimpotrivă, examinatorul va fi, probabil, mai impresionat de o critică a presupunerilor implicate în titlu, dacă aceasta este bazată pe dovezi care să o susțină. Chiar dacă sunteți de acord cu titlul eseului – ceea ce ar fi destul de rezonabil – tot va trebui să aduceți dovezi în sprijinul afirmației că a fost prea prudentă. Ce exemple aveți pentru a demonstra că unele dintre reformele ei au avut o eficiență scăzută, datorită prudenței cu care au fost întreprinse?

Veți găsi o diferență de nuanță similară între întrebările 4 (deschisă și neutră din punct de vedere al estimării) și 5 care vă cere să vă concentrați asupra unei anumite cauze a reformelor. Poate veți considera că întrebări directe ca 1 și 4 sunt mai simple decât întrebările 3 și 5. Ultima are dublul avantaj că vă oferă mai mult spațiu de discuție și un punct central care focalizează analiza astfel încât eseul să nu fie prea împrăștiat sau prea întins.

În sfârșit, întrebarea 2 cere în mod evident detalii asupra „stângăciilor" lui Carol al VI-lea. Va trebui să hotărâți cât timp din cele 45 de minute alocate să fie întrebuințat pentru a evidenția slăbiciunile lui Carol al VI-lea și cât pentru a scoate în lumină problemele pe care le-a avut Maria Tereza, ca o consecință a acestora. Proporția exactă probabil că nu contează atât de mult dacă există un echilibru între aceste două chestiuni.

Chestiuni bazate pe surse istorice la capitolul „Maria Tereza"

1. Motivele reformelor întreprinse de Maria Tereza

Studiați cu atenție fragmentele din Testamentul politic al Mariei Tereza de la p. 95 și apoi răspundeți la următoarele întrebări:

a) Explicați referirile la i) „Pacea de la Dresda" (rândul 1) și ii) „a ține echilibrul împotriva Franței" (rândul 8) (*4 puncte*)

b) Pe cine și ce anume învinuiește Maria Tereza pentru slăbiciunea Austriei la vremea respectivă? (*3 puncte*)

c) Comentaţi afirmaţiile Mariei Tereza că i) reformele ei s-au bazat pe „principiul ordinii sistematice" şi că ii) fără reformele ei, Austria „n-ar fi putut să mai supravieţuiască mult" (*8 puncte*)
d) Explică acest document în mod satisfăcător motivele pentru care Maria Tereza a reformat Imperiul Habsburgic? (*5 puncte*)

2. Atitudinea în privinţa toleranţei religioase

Studiaţi cu atenţie corespondenţa dintre Iosif şi Maria Tereza de la p. 105 şi apoi răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Comentaţi tonul celor două surse. Ilustraţi răspunsurile cu exemple. (*4 puncte*)
b) De ce a considerat Maria Tereza că ar fi „cel mai mare dezastru" dacă Iosif nu-şi schimba opiniile asupra toleranţei? (*2 puncte*)
c) Explicaţi ce înţelegea Maria Tereza prin cuvintele „Îţi vorbesc din punct de vedere politic... şi nu creştinesc" (rândul 10)? Prin ce îşi susţine ea afirmaţia că toleranţa religioasă este o chestiune politică? (*6 puncte*)
d) În ce fel ajută aceste scrisori la explicarea politicilor religioase întreprinse în timpul domniei Mariei Tereza? (*8 puncte*)

CAPITOLUL 6

Frederic al II-lea şi Prusia

1. Prusia ca mare putere

După 1763, succesul obţinut de Frederic în apărarea populaţiei şi extinderea teritoriului său n-a mai fost pus la îndoială. Prusia devenise acum una dintre marile puteri ale Europei. După ce impresionase lumea contemporană prin rezistenţa dovedită în războiul de şapte ani, Frederic s-a folosit de răgazul anilor ulteriori pentru a-şi spori în continuare puterea şi prestigiul. În 1772 a obţinut valoroasa provincie a Prusiei de Vest de la Polonia, fără a recurge la război. Peste alţi şase ani a pornit din nou lupta împotriva Austriei şi încă o dată a reuşit s-o umilească (vezi pp. 144-147). Aceste evenimente au confirmat faptul că Prusia devenise puterea dominantă din Europa centrală.

Seria de războaie victorioase împreună cu abilitatea diplomatică (în special după 1770) au avut ca rezultat o expansiune fără precedent a statului prusac. În timpul domniei lui Frederic al II-lea (1740-1786), Prusia şi-a mărit teritoriul de la circa 190.000 la peste 290.000 km pătraţi. Creşterea populaţiei a fost încă mai impresionantă. În pofida tuturor ravagiilor pricinuite de războaie, populaţia Prusiei a crescut de la 2.500.000 la 5.800.000 locuitori. Dintre contemporani, doar Ecaterina a II-a a Rusiei se putea lăuda cu realizări comparabile – însă ea n-a fost nicicând nevoită să înfrunte coaliţiile formidabile care s-au opus lui Frederic al II-lea în războiul de şapte ani.

Frederic a mărit considerabil suprafaţa statului său, a transformat Prusia într-o putere respectată şi temută de restul Europei şi a rămas vestit ca unul dintre cei mai mari comandanţi de armată din istorie.

Realizările sale par perfect complementare cu opera tatălui său lipsită de dramatism, dar vitală. La o privire mai detaliată succesele lui Frederic în întărirea statului sunt mult mai puţin evidente. Cât de mult a realizat cu adevărat pentru Prusia, dacă a făcut mai mult sau mai puţin decât tatăl său şi moştenirea lăsată viitorului – toate aceste chestiuni continuă să stârnească dezbateri importante între istorici.

2. Reforma justiţiei

În timpul secolului al XVII-lea fiecare dintre provinciile Prusiei avea propriul sistem juridic şi legi separate. De atunci înainte au fost întreprinse unele măsuri pentru uniformizare. Încă din timpul domniei lui Frederic Wilhelm a fost însărcinat Samuel von Cocceji să codifice legile pentru a da Prusiei un singur sistem legal. Această muncă abia începuse în momentul urcării lui Frederic pe tron. El l-a încurajat pe Cocceji să continue această sarcină

monumentală. Cocceji era unul dintre puţinii demnitari în care Frederic avea încredere şi care se bucura de întregul său sprijin. Deşi Cocceji a murit în 1755, munca lui a fost continuată de alţii. Începând cu 1780 o mare parte a codului era terminată, dar el nu a fost completat integral decât în 1794, după moartea lui Frederic. Codul general prusac a fost publicat sub semnatura lui Frederic Wilhelm al II-lea dar autorii reali au fost Cocceji şi Frederic.

Reformele lui Cocceji au dat pentru prima dată provinciilor Prusiei un sistem legal comun. În plus s-a îmbunătăţit calitatea muncii judecătorilor cărora acum li se plăteau salarii. În trecut aceştia primeau bani atât din partea acuzării cât şi a apărării şi aceasta conducea inevitabil la mituire. Judecătorii urmau, de acum, să studieze legile şi să treacă examene înainte de a putea ocupa un post. Toate promovările se bazau pe merit şi pe susţinerea cu succes a unor examene ulterioare. Sistemul legal a fost simplificat, iar procedurile de apel se făceau mult mai simplu, mai rapid şi mai ieftin. Pentru prima oară un ţăran avea posibilitatea de a da în judecată un nobil, sperând să aibă parte de o judecată dreaptă. Cocceji dorea o separare completă a puterii judiciare de cea executivă. Frederic a fost de acord să nu se amestece în chestiuni legale şi, din când în când, dădea exemple spectaculoase prin care accepta hotărâri judecătoreşti date împotriva lui însuşi, cum s-a întâmplat în cazul lipsit de importanţă, dar vestit, când nu a reuşit să închidă o moară zgomotoasă aflată în apropierea palatului. Frederic nu a rezistat, însă, mereu, tentaţiei de a interveni. Avea posibilitatea să concedieze judecătorii care dădeau verdicte şi hotărâri care nu-i erau pe plac, ceea ce a şi făcut; a aruncat în închisoare persoane oficiale fără a fi judecate şi, în cazul faimos al morarului Arnold, a insistat să-l sprijine pe acest morar sărac, dar care nu avea dreptate, împotriva nobilului proprietar al pământului, în pofida repetatelor hotărâri judecătoreşti potrivnice acestuia. Cazul a încurajat pe toţi care vedeau în rege protectorul cetăţenilor celor mai umili împotriva celor mai puternici dintre nobili, însă această alegere, din păcate, s-a făcut prin ignorarea atât a legilor proprii cât şi a faptelor din cauzele respective.

Codul legal al lui Cocceji începe cu o declaraţie de intenţii clară: „Bunăstarea statului şi a locuitorilor săi este scopul societăţii. Legile trebuie să limiteze libertatea şi drepturile cetăţenilor numai în interesul binelui general". Cu toate acestea reformele n-au fost făcute nicidecum în intenţia de a crea o egalitate în faţa legilor. Nobilimea îşi avea, încă, propriile legi şi continua să exercite puterea asupra şerbilor. În fond, reformele legale au sporit puterea acestora pe măsură ce obţineau o poziţie din ce în ce mai puternică în cadrul profesiunii juridice care înainte fusese dominată de clasele de mijloc. Cu toate acestea, reformele lui Cocceji au constituit un mare pas înainte, conferind Prusiei unul dintre cele mai echitabile şi mai eficiente sisteme legale din Europa. De o importanţă egală a fost şi modul prin care un

cod de legi comun a ajutat la unificarea statului prusac. Sistemul legal al lui Cocceji a rămas aproape neschimbat până în 1900, constituind, de fapt, realizarea lui Frederic cea mai durabilă.

3. Sistemul de guvernare

În aparenţă, Frederic n-a adus nici o schimbare semnificativă sistemului de guvernare stabilit de tatăl său deoarece acesta şi-a dovedit valoarea în timpul războaielor, când a continuat să funcţioneze normal şi fără probleme. Prusia era unică în felul ei, întucât şeful statului era şi comandant şef al armatei. Obiceiul ca monarhul să deţină ambele funcţii, în vigoare în secolul al XVII-lea şi mai înainte, fusese de mult abandonat de alte state în care monarhii se concentrau asupra conducerii guvernamentale şi lăsau bătăliile în seama unor militari de profesie. Frederic, însă, a fost ultimul rege-soldat şi faptul că sistemul de guvernare funcţiona cu atâta eficienţă chiar şi când Frederic lipsea din Berlin, fiind plecat în campanie, părea o dovadă că nu avea nevoie să fie reformat.

Sistemul de guvernare îi convenea lui Frederic şi pentru că-i oferea întreaga putere. Atât la nivelul guvernării centrale, al Directoratului General, cât şi la cel al guvernării locale, al camerelor provinciale, oficialităţilor nu li se permitea iniţiativă individuală şi toate deciziile erau ratificate de Directorat sau camere în întregul lor, înainte de a fi aplicate. Părea că Frederic era foarte satisfăcut de un sistem care era atât eficient cât şi centralizat şi că nu vedea nici un motiv de a-l schimba.

Realitatea, însă, a fost cu totul diferită. Este adevărat că în timpul domniei lui Frederic nu s-au adus schimbări structurii formale a sistemului de guvernare, însă acestea au vizat felul în care sistemul opera în practică. Impresia generală dată de schimbări este că Frederic nu era nicidecum atât de mulţumit pe cât părea de felul în care funcţiona sistemul de guvernare. Prima dintre schimbări a implicat Directoratul General. În timpul domniei lui Frederic Wilhelm I, acesta fusese centrul efectiv al guvernării prusace şi se întrunise adesea ca o echipă. Sub Frederic al II-lea, întrunirile s-au rărit, iar monarhul apărea o dată pe an în cadrul unei sesiuni pur formale. În schimb, Frederic a început să poarte o corespondenţă tot mai susţinută cu membrii individuali ai grupului. Acest refuz de a permite Directoratului General să lucreze în colectiv a crescut în mod evident propria putere a lui Frederic în luarea deciziilor. Nici un membru al instituţiei respective nu mai putea să cunoască acele aspecte ale conducerii de care nu era direct răspunzător. Frederic singur, acţionând ca propriul său prim ministru, avea acces la toate informaţiile importante şi numai el putea lua decizii. Încetul cu încetul, Frederic a ajuns să treacă peste Directoratul General care a continuat să

funcţioneze tot mai mult ca un comitet formal. Au fost înfiinţate ministere noi şi importante care nu mai făceau parte din Directoratul General, fiind direct răspunzător în faţa lui Frederic. Acestea erau: comerţul (1741), al Sileziei (1742), administrarea armatei (1746) şi forestier (1770).

* La nivel local, Frederic a continuat politica tatălui său de dezvoltare a unui serviciu civil loial şi foarte laborios. Funcţionarii au fost recrutaţi în cea mai mare parte tot din rândurile clasei de mijloc. Unii nobili au devenit, de asemenea, birocraţi însă nu s-au bucurat de nici un avantaj special, din contră, atât accesul în serviciul guvernamental (care presupunea un examen) cât şi promovările ulterioare se bazau strict pe merit. Funcţionarii superiori erau nevoiţi să alcătuiască rapoarte asupra subordonaţilor, iar cei ce sperau să promoveze se puteau aştepta să fie intervievaţi de Frederic însuşi. Cei mai mulţi dintre aceştia proveneau din universităţi, unde se introdusese o nouă materie de studiu pentru viitorii funcţionari guvernamentali. Subiectul – cameralism – includea cunoştinţe juridice, administrative şi agrare. Primul post al noilor funcţionari era de obicei acela de a administra una din fermele regale. Astfel, funcţionarii guvernamentali aveau cunoştinţe vaste privind toate aspectele conducerii înainte de a li se încredinţa responsabilităţi importante. Pentru cei din clasa mijlocie, care aveau relativ puţine deschideri spre lumea finanţelor şi a industriei, serviciul guvernamental oferea cele mai mari şanse de obţinere a securităţii şi promovării. Mulţi oameni talentaţi din străinătate, impresionaţi de standardele înalte de onestitate şi integritate ale birocraţiei prusace, erau încântaţi să-şi ofere serviciile regelui Prusiei. Frederic a continuat să dezvolte reţeaua birocrată iniţiată de tatăl său şi, la sfârşitul domniei lui, Prusia dispunea de un serviciu civil mai eficient, mai onest şi mai ieftin decât oricare altul din Europa.

În parte, explicaţia calităţii deosebite a serviciului civil prusac consta în atenţia personală cu care Frederic s-a dedicat acestuia. El a extins reţeaua funcţionarilor fiscali (vezi p. 46) pentru spionarea oficialităţilor civile. Asemeni tatălui său mai înainte, petrecea mai multe luni pe an inspectând provinciile. Funcţionarilor locali li se cerea să predea documentele şi erau intervievaţi de formidabilul rege. Aceste inspecţii anuale erau urmate de promovări pentru cei ce munciseră conştiincios. Cei găsiţi în culpă se puteau aştepta cel puţin la o demitere pe loc şi, în cel mai rău caz, la închisoare fără judecată. Ei nu se bucurau de nici un drept de a fi judecaţi imparţial, asemeni cetăţenilor obişnuiţi ai Prusiei. Desigur, exista posibilitatea ca, din când în când, aceştia să-l convingă pe Frederic că munceau din greu, deşi adevărul era altul, sau să-i înmâneze statistici care să relateze realizările aşteptate de Frederic şi nu realitatea, însă, pe ansamblu, aceste turnee de inspecţie

asigurau un nivel de onestitate şi eficienţă în cadrul serviciului civil, relativ restrâns, care era invidiat de întreaga Europă.

Împletirea dintre un serviciu civil care se bucura de oarecare prestigiu şi ésprit de corps recrutat dintre cei mai dotaţi şi ambiţioşi oameni din Prusia şi de peste hotare, controlat personal cu strictețe şi disciplina severă împreună cu refuzul de a se permite orice iniţiativă, a dus la crearea primului serviciu civil modern din Europa, după cum a fost descris. În cadrul acestuia – considerat cea mai importantă contribuţie adusă de Frederic la întărirea statului – se puteau dezvolta, de asemenea, şi trăsăturile nefavorabile caracteristice birocraţiei guvernamentale, perpetuate până în zilele noastre. Serviciul civil prusac ajunsese notoriu pentru că se baza în principal pe mânuirea hârtiilor şi refuza să ia orice decizie, dacă nu era o dispoziţie a cuiva învestit cu autoritate. Populaţia se plângea de „panglica roşie" cu care erau sigilate documentele, iar expresia a supravieţuit până în prezent.

Aprecierile relative la succesul obţinut de Frederic în crearea unui sistem de conducere eficient au fost împărţite, atât în timpul vieţii acestuia cât şi după moartea lui. Heinitz, care a condus „Departamentul şapte" (al minelor) timp de 25 ani, îl admira pe Frederic deoarece „el şi-a considerat poziţia o profesiune şi a încercat să facă tot ce a putut – singur acest lucru e de ajuns pentru a i se da toată cinstea din lume". Pe de altă parte, consilierul de coroană von Schom a susţinut că birocraţia prusacă avea o situaţie mai grea decât sclavii negri din America, deoarece aceasta accepta de bună voie ordine despotice şi nemiloase. O evaluare echilibrată va stabili totuşi că Frederic a creat cu adevărat primul serviciu civil modern al Europei şi a oferit populaţiei din Prusia un sistem administrativ onest şi eficient, însă a făcut asta prin înăbuşirea oricărei iniţiative şi prin luarea de către el însuşi a unor decizii arbitrare, ceea ce a dus la dependenţa întregului sistem de personalitatea şi activitatea monarhului. Acesta nu se putea justifica decât în cazul în care Frederic s-ar fi asigurat că urmaşul său va fi la fel de laborios ca el însusi.

4. Politicile financiare

În timpul războiului de şapte ani o mare parte a Prusiei a fost devastată şi străbătută de armatele străine. Sistemul de colectare a taxelor în vigoare s-a prăbuşit în întregime şi Frederic s-a trezit în situaţia de a fi dependent de stipendiile engleze şi de exploatarea nemiloasă a provinciilor cucerite, Silezia şi Saxonia (temporar). Nu e de mirare că s-a simţit disperat când Anglia a pus capăt subsidiilor. Reîntoarcerea la starea de pace însemna că cea mai înaltă prioritate trebuia acordată refacerii atât a statului fărâmiţat cât şi a sistemului de taxe. Există o poveste faimoasă ce relatează că Frederic a înlăturat orice felicitări venite din partea miniştrilor săi cu ocazia sfârşitului războiului în

1763 şi a cerut în schimb informaţii precise asupra sumelor necesare refacerii Prusiei, ceea ce dovedeşte modestia lui şi înalta prioritate pe care o acorda bunăstării supuşilor săi. Aceasta poate constitui şi o dovadă a importanţei pe care o da refacerii unui stat puternic.

Politicile financiare ale lui Frederic au asigurat o creştere importantă a veniturilor anuale după 1763. Principalele taxe din timpul domniei lui Frederic Wilhelm fuseseră impozitul indirect şi taxa pe pământ. Frederic n-a încercat să extindă taxa pe terenuri asupra nobililor din exteriorul Prusiei de Est, fapt neobişnuit pentru Frederic, monarhul centralizator şi unificator care, de astă dată, n-a reuşit să instituie un sistem comun pentru întregul stat. Impozitul indirect a fost reorganizat şi taxa, cunoscută sub numele de regie, a fost mărită şi extinsă şi la alte produse, inclusiv carnea şi alcoolul. Această taxă era extrem de nepopulară, percepţia sa înrăutăţindu-se prin faptul că cei desemnaţi cu colecta erau fermieri francezi. În plus, Frederic a introdus monopolul la o serie de articole, în special cafeaua şi tutunul, cu efectul creşterii semnificative a preţurilor la aceste bunuri. Toate schimbările operate au contribuit la creşterea veniturilor statului, dar şi a urii faţă de colectorii de taxe.

Populaţia Prusiei a cunoscut o creştere constantă ca rezultat al unei lungi perioade de pace după 1763, al preţurilor constante la cereale, al imigrării masive şi achiziţiei celor două provincii, Silezia şi Prusia de Vest. Datorită acestui fapt au crescut şi obligaţiile faţă de stat iar sistemul eficient de colectare a taxelor a dus la creşterea veniturilor de la 7 la 19 milioane taleri pe an, ceea ce a constituit o realizare impresionantă. Aceasta i-a dat lui Frederic posibilitatea de a continua dezvoltarea armatei, de a strânge fonduri pentru îmbunătăţirea vieţii populaţiei într-o măsură nicicând atinsă de un alt monarh, de a obţine un excedent al balanţei pentru a nu face niciodată datorii şi de a-i asigura urmaşului său un tezaur enorm de peste 50 milioane taleri. Faptul că Frederic nu a făcut datorii după 1763 are o semnificaţie ce n-a fost îndeajuns subliniată. A fost singurul conducător din Europa ale cărui cheltuieli nu i-au depăşit veniturile şi, deci, nu s-a aflat nicicând în situaţia de a renunţa la elemente ale puterii sale politice în schimbul garanţiilor unor taxe suplimentare, ca alţi monarhi. Există o legătură directă între conducerea autocrată exercitată de Frederic şi solvabilitatea lui.

Cu toate acestea, până şi succesele financiare – atât de importante în cadrul realizărilor obţinute de Frederic ca monarh – au creat problemele lor. Creşterea veniturilor guvernamentale din timpul domniei lui (171%) n-a fost cu mult mai înaltă decât creşterea populaţiei pe parcursul aceleiaşi perioade (132%), ceea ce sugerează că adevărata bază a creşterii veniturilor se datora creşterii populaţiei şi nu schimbărilor aduse sistemului de taxe. Se poate susţine şi opinia potrivit căreia, ţinând cont de creşterea populaţiei, Frederic

ar fi putut să obţină venituri încă mai înalte, însă el s-a bazat pe sursele de venituri tradiţionale care descurajau încercările de comerţ şi noile întreprinderi – impozitul indirect, taxa pe teren şi taxele vamale. Cu toate acestea, este stabilit că politicile sale financiare, aşa lipsite de originalitate cum au fost, au ajutat la întărirea statului.

5. Politicile economice

Politicile economice ale lui Frederic au urmat acelaşi model cu cele financiare. Acţiunile lui au fost îndreptate spre creşterea prosperităţii şi astfel, a puterii statului, dar el a urmat o cale conservatoare, acceptând mercantilismul drept cea mai bună metodă deşi, începând cu 1770, această teorie a fost pusă la îndoială de către economiştii francezi şi englezi. Frederic a încercat să dezvolte industriile manufacturiere, încurajând imigrarea muncitorilor calificaţi şi exceptând de la diversele taxe şi serviciul militar pe proprietarii de fabrici şi pe muncitorii industriali. În plus, se ofereau capitaliştilor potenţiali o sumă iniţială de bani, pământuri şi clădiri. Sistemului de transport i s-a dat o importanţă considerabilă. Râul Oder a fost amenajat pentru navigaţie pe toată lungimea lui printr-un program ambiţios de drenări, în timp ce un nou canal lega acum Oderul de râul Havel. Achiziţionarea Sileziei în 1740 s-a dovedit de mare folos; provincia cea mai industrializată a Austriei a intrat în stăpânirea lui Frederic. Regele se mândrea cu dezvoltarea continuă a industriei textile, fabricilor de cherestea, a cărămidăriei şi, mai presus de orice, a celei miniere. La sfârşitul domniei lui, Silezia avea peste 200 de mine de cărbune, de fier sau de aur, iar primele oţelării ale Germaniei au fost iniţiate aici în 1785. Frederic, pe bună dreptate, numea această provincie „Peru al meu", după numele coloniei care-i aducea Spaniei o mare parte din argintul deţinut şi, teoretic, puterea sa.

La un moment dat, după 1760, Frederic pare să fi cochetat cu ideea instituirii unui sistem economic total centralizat sub controlul statului. El a creat o bancă regală, o companie de asigurări de stat şi diverse companii de comerţ şi fabrici, conduse de stat. În acelaşi timp au fost create noi ministere – pentru comerţ, mine şi păduri. Asemenea politici urmau să ducă mercantilismul până la ultima limită. Cu toate acestea, întreprinderile conduse de stat nu s-au dovedit rentabile şi experienţa capitalismului de stat făcută de Frederic a murit cu încetul.

Frederic era foarte mulţumit de realizările sale. În 1786, Prusia devenise cel de-al patrulea stat industrializat al Europei (după Anglia, Franţa şi Olanda). Circa 100.000 de oameni lucrau în manufacturi, în special în industria textilă. În parte, datorită unor taxe mari pe importuri, balanţa comercială s-a menţinut pozitivă cu un excedent în jur de 3 milioane taleri pe

an. S-au făcut paşi pentru dezvoltarea unei flote maritime comerciale prusace, deşi aceştia nu au dat roade decât în timpul succesorului lui Frederic.

În pofida faptului că industria prusacă producea echipamentul necesar armatei şi avea o balanţă comercială excedentară, au existat totuşi şi slăbiciuni serioase în acest domeniu. Frederic se plângea mereu că prusacii nu erau interesaţi de industrie, deci s-a bazat foarte mult pe investiţiile capitaliştilor străini, astfel încât, deşi industria s-a dezvoltat într-o anumită măsură, Prusia a rămas un stat preponderent agricol, rămânând în urma economiilor Angliei şi Franţei care se dezvoltau rapid din punct de vedere comercial şi industrial. Există un număr de explicaţii pentru dezvoltarea mai lentă a economiei prusace. Sistemul social rigid şi continuarea şerbiei au lipsit Prusia de potenţiali muncitori industriali. Membrii cei mai ambiţioşi ai clasei de mijloc erau încurajaţi să lucreze în serviciul guvernamental şi nu în industrie. În goana lui pentru câştig imediat, Frederic a menţinut o serie de bariere vamale interne şi a stabilit taxe grele asupra bunurilor prin intermediul nepopularei regii. Aceasta a dus la creşterea preţurilor şi a descurajat cererea. Politicile economice ale lui Frederic n-au permis decât o expansiune industrială şi comercială modestă, ceea ce era suficient pentru ţelurile lui. Asemeni atitudinii avute faţă de finanţe şi conducere, el a dat dovadă de o mare reţinere în a schimba sistemele instituite de tatăl său.

6. Politicile sociale

Frederic a adoptat o atitudine paternalistă faţă de supuşii săi şi a fost gata să cheltuie sume de bani considerabile pentru a proceda la reforme care să asigure un nivel de trai de bază pentru a preveni revoltele sau foametea. Acest lucru a devenit evident în perioada de după 1763. În urma distrugerilor provocate de războaiele recente a oferit circa 40 milioane taleri în concesiuni şi împrumuturi proprietarilor de pământuri pentru a-şi reface şeptelul. Similar, a creat grânare ca rezerve de stat pentru a menţine preţurile stabile la porumb. Statul cumpăra porumb în perioade de belşug şi îl vindea ieftin când acesta lipsea de pe piaţă, ceea ce a asigurat stabilitatea preţurilor şi a îndepărtat teama de foamete. Acesta a constituit un exemplu izbitor de paternalism de stat, iar faptul că nu au existat răscoale în timpul domniei lui Frederic contrastează puternic cu revoltele frecvente din Austria, Polonia şi Rusia. Cu toate acestea, nu se poate spune că Frederic era interesat în ajutorarea populaţiei ca un scop în sine. În realitate, el îşi disprefuia supuşii şi regreta că soarta l-a destinat să conducă un popor atât de obscur ca cel prusac în locul francezilor mai civilizaţi, spre deosebire de tatăl său care-i antipatiza profund pe francezi şi care, cu toată brutalitatea lui, dorea, în fond, să fie iubit de supuşii săi.

În domeniul educaţiei a fost dată o lege, în 1763, care decreta obligativitatea şcolarizării pentru toţi copiii de vârstă şcolară. Cu toate acestea, nu prea s-au realizat multe. Deşi s-a construit un număr de şcoli, lipseau în mod constant profesorii necesari, probabil pentru că erau atât de prost plătiţi. Frederic a recurs chiar la angajarea ca profesori a unor soldaţi eliberaţi din serviciul militar. Din păcate, aceştia nu erau mai învăţaţi decât copiii pe care se presupunea că trebuie să-i educe. Asemeni tatălui său, şi Frederic a putut constata că legile învăţământului nu însemnau mare lucru în lipsa unei finanţări adecvate.

Probabil este un fapt semnificativ că a existat o singură provincie în care s-a făcut o încercare reală de îmbunătăţire a sistemului educaţional. După obţinerea Prusiei de Vest de la Polonia, în 1772, s-au depus eforturi considerabile pentru îmbunătăţirea şcolarizării numeroasei populaţii poloneze. În decurs de trei ani s-au construit 750 şcoli în această provincie. Era necesar ca profesorii să vorbească atât poloneza cât şi germana. De ce Frederic a dovedit o preocupare deosebită faţă de acest unic teritoriu, el, care, în general, neglija educaţia? Răspunsul constă în faptul că, dată fiind existenţa unei provincii noi cu un mare procentaj de populaţie „străină" (poloneză), Frederic a considerat ca esenţială integrarea acesteia cât mai repede posibil. Exemplul Prusiei de Vest, care este dat uneori de istorici pentru a demonstra că Frederic era cu adevărat devotat îmbunătăţirii nivelului de educaţie, constituie în realitate încarnarea principiului de bază al politicii sale educaţionale – acela de a reprezenta un alt mijloc de întărire şi unificare a statului.

7. Nobilimea şi ţărănimea

Nobilimea prusacă se reducea la un procentaj de circa 1 la sută din populaţia totală a statului. Frederic Wilhelm nu avea încredere în aristocraţi, astfel încât le-a restrâns puterea la simplul control al ţărănimii şi la îndeplinirea unor sarcini birocratice de nivel local. Frederic a avut o concepţie diferită. El a văzut în nobilime partenerul principal în guvernarea Prusiei, ceea ce s-a datorat, în parte, şi faptului că nobilimea îşi pierduse orice capacitate de a limita puterea regală. Regele ştia că dificultăţile financiare, din ce în ce mai mari, cu care se confruntau mulţi aristocraţi, însemnau că aceştia aşteptau ca statul să ofere slujbe plătite fiilor lor mai tineri. Atitudinea favorabilă faţă de nobilime reflectă de asemenea şi spiritul conservator dovedit de Frederic. El spunea că doar nobilii au educaţia şi „onoarea" cerute de poziţiile care comportau o responsabilitate reală.

Nobilimea a beneficiat de regimul lui Frederic în mai multe feluri. El îi favoriza deschis pe ofiţerii proveniţi din rândurile acesteia. În timpul războiului de şapte ani, pierderile grele l-au obligat să folosească în număr tot

mai mare reprezentanţi ai clasei de mijloc pe post de ofiţeri. Odată cu încheierea războiului, însă, aceştia au fost concediaţi, încetul cu încetul, indiferent de calităţile dovedite şi înlocuiţi cu nobili, chiar lipsiţi de experienţă. Acest fapt a constituit o excepţie izbitoare de la regula generală a promovării prin merit, instituită de Frederic. În 1786 doar 10 la sută dintre ofiţeri nu erau nobili şi aproape toţi aceştia deţineau funcţii mărunte în regimentele cele mai obscure. Frederic a blocat efectiv una din căile clasei de mijloc de a parveni.

Regele a sprijinit nobilimea şi în alt fel; nu a extins taxa pe teren pentru a fi plătită de întreaga aristocraţie, după cum ar fi fost de aşteptat, şi a fost de partea nobililor şi nu a ţăranilor când, după războiul de şapte ani, s-a pus problema refacerii agriculturii. Nobilimea a primit cea mai mare parte a subsidiilor şi s-a creat un mecanism prin care aristocraţii, nu însă şi ţăranii, puteau împrumuta bani cu dobândă mică, pentru a-şi dezvolta fermele. Doar nobilii puteau deveni preşedinţi ai camerelor provinciale şi Frederic le-a acordat o importanţă sporită purtând corespondenţă direct cu aceştia în loc să folosească o cale ierarhică prin intermediul superiorilor în funcţii din Directoratul General. În mod similar, doar nobilii puteau deveni landrat, funcţionar local responsabil cu zonele rurale. Reformele legislative ale lui Cocceji au îmbunătăţit, de asemenea, poziţia nobilimii. Statutul acesteia a primit recunoaştere şi protecţie legală. Nobilimea îşi păstra drepturile asupra şerbilor şi răspundea în continuare de strângerea taxelor şi de recrutările pentru armată. Nobilii au primit, de asemenea, protecţie legală împotriva abuzurilor de putere ale guvernanţilor şi li s-a deschis drumul spre o nouă profesiune – cea juridică – fost monopol al oligarhiei juriştilor din clasa de mijloc. În plus, Frederic a încurajat înfiinţarea Landschaften (asociaţiile pentru credit rural). Aceste grupuri de nobili locali existau înainte pentru a discuta probleme agricole însă Frederic le-a încurajat să dezbată şi alte chestiuni şi, într-o anumită măsură, au ajuns să înlocuiască discreditatele diete ca forum-uri ale nobilimii. În sfârşit, Frederic s-a asigurat că va fi aproape imposibil ca reprezentanţii clasei de mijloc să devină nobili. Singurii pe care i-a înnobilat au fost puţinii bărbaţi distinşi pe câmpul de luptă. Nobilimii i s-a interzis să se angajeze în comerţ şi negustorie în timp ce clasa de mijloc era oprită de a deţine pământuri. Astfel, Frederic a redus mobilitatea socială şi a făcut ca nobilimea să redevină o clasă autoperpetuată.

Frederic şi-a rezumat atitudinea faţă de nobilime în Testamentul politic din 1752.

> 1 Politica suveranului acestui stat este aceea de a conserva clasa nobilimii, care formează cea mai frumoasă nestemată a coroanei sale. Pentru a o ajuta să-şi menţină posesiunile este necesar ca alţii să fie împiedicaţi de a obţine moşii purtătoare de titluri şi, în schimb,

5 aceştia să fie siliţi să-şi folosească banii în comerţ. Alte grupuri sociale pot fi mai înstărite dar nici unul nu poate depăşi nobilimea ca valoare sau loialitate... Este, de asemenea, necesar ca nobilii să fie împiedicaţi de a se angaja în străinătate, iar, în schimb, trebuie să li se inspire un ésprit de corps şi un spirit naţional.

În 1786 nobilimea îşi recâştigase poziţia dominantă în Prusia, poziţie de care se bucurase cu un secol înainte. Lăudată pe faţă şi favorizată de Frederic, spre deosebire de clasa de mijloc faţă de care manifesta o neîncredere evidentă, nobilimea controla multe poziţii cheie din cadrul Directoratului General, camerelor provinciale, justiţiei şi armatei în timp ce continua să exercite puterea asupra ţărănimii. Clasa de mijloc era puternic reprezentată numai în interiorul birocraţiei propriu-zise unde promovarea se baza strict pe merit şi nobilimea era astfel dezavantajată. Prusia devenea un stat în care diviziunea socială rigidă era impusă cu forţa, ca parte a planului lui Frederic de a conferi nobilimii o poziţie privilegiată şi a o lega definitiv, prin loialitate, de propriile localităţi, plan care a şi reuşit. Nobilii au început tot mai mult să se identifice cu statul şi să deţină poziţii dominante în conducerea acestuia, situaţie care s-a perpetuat până în 1945.

* Prin contrast, Frederic a făcut prea puţin pentru ajutorarea ţărănimii. N-au existat încercări de abolire a şerbiei sau reducere a servituţilor acesteia decât numai pe proprietăţile regale. Ajutoarele faţă de ţărănime s-au redus la crearea grânarelor de stat. Frederic avea motive întemeiate să fie prudent în această privinţă. Dacă i-ar fi favorizat pe ţărani ar fi stârnit duşmănia nobililor, singura clasă de sprijinul căreia simţea că are într-adevăr nevoie. Ar fi putut risca tulburări civile, ceea ce ar fi pus în pericol întregul sistem al recrutărilor în armată, de care depindea existenţa Prusiei. Încă o dată, Testamentul politic reflectă atitudinea sa faţă de ţărănime ca şi unele speranţe care nu s-au materializat niciând.

1 Am uşurat servituţile ţărănimii de pe domeniile regale. În loc de a munci şase zile pe săptămână, ţăranii muncesc acum doar trei. Acest lucru a dat speranţe şi ţăranilor de pe domeniile nobiliare. Suveranul trebuie să ţină un echilibru chiar şi între ţăran şi aristocrat, astfel
5 încât aceştia să nu se distrugă unul pe altul... Vom elibera ţăranii la momentul potrivit... Trebuie să-i împiedicăm pe ţărani să cumpere pământul nobililor şi pe nobili să cumpere pământul ţăranilor, pentru că aceştia nu pot servi ca ofiţeri în armată şi, dacă nobilii le-ar cumpăra proprietăţile, ar face să scadă numărul locuitorilor şi cultivatorilor.

Continuarea şerbiei nu servea intereselor pe termen lung ale Prusiei şi Frederic o ştia. Cu toate acestea, nevoia de stabilitate pe termen scurt şi cerinţa de a nu îndârji nobilimea explică eşecul lui în rezolvarea acestei probleme. Abolirea instituţiei şerbiei şi încadrarea Prusiei în lumea modernă a fost lăsată pe seama altei generaţii de conducători prusaci. Asemeni tatălui său, Frederic nu s-a simţit suficient de puternic pentru a pune în discuţie puterea nobilimii. Eşecul ambilor monarhi în a rezolva această problemă majoră a dus la o stagnare în dezvoltarea Prusiei, susţinută de un sistem social şi economic depăşit. Ei au menţinut pacea socială dar nu au reuşit să întărească statul într-un domeniu de maximă importanţă.

8. Armata şi statul

Armata era instituţia esenţială a Prusiei. A constituit instrumentul care a dat posibilitatea diferiţilor monarhi de a unifica provinciile împrăştiate, de a proteja graniţele deschise împotriva atacurilor şi, în timpul lui Frederic, de a transforma un stat fundamental sărac, într-o mare putere. Deja sub Frederic Wilhelm armata ajunsese la dimensiuni uriaşe şi se bucura de un prestigiu excepţional în stat. În timpul lui Frederic această tendinţă a crescut în continuare.

Frederic a continuat să aloce resurse pentru armată şi după 1763. Aceasta s-a extins ca mărime tot mai mult, iar proporţia veniturilor provenite din taxe şi cheltuite cu armata – de obicei 70 la sută – s-a menţinut. În 1786 aceasta crescuse de la 87.000 la 200.000 oameni. În anul respectiv, Prusia era al treisprezecelea stat din Europa ca populaţie, al zecelea ca suprafaţă dar al treilea în privinţa mărimii armatei. Doar armatele Rusiei şi Franţei erau mai mari. În afară de scurtul război pentru succesiune din Bavaria din 1778-1779, Frederic n-a mai fost nevoit nicicând să-şi folosească armata dar simpla ei existenţă adăugată la enormul prestigiu de cel mai mare general al timpului erau suficiente pentru a descuraja orice duşman. Eficienţa armatei s-a dovedit şi prin aceea că atât Austria cât şi aliaţii ei n-au mai făcut nici o încercare de a recupera Silezia după 1763.

Reputaţia armatei sale este dovedită şi de faptul că alte state s-au grăbit să-şi remodeleze armatele după modelul prusac, inclusiv inamicii învinşi, Rusia, Austria şi Franţa precum şi fostul aliat al Prusiei, Anglia. Ceea ce este mai remarcabil, influenţa Prusiei s-a extins asupra armatei Statelor Unite care

Frederic al II -lea al Prusiei

şi-au datorat victoria obţinută în războiul de independenţă (1776-1783) instructajului şi stilului organizatoric al unui ofiţer prusac, Steuben.

Frederic a scos în evidenţă importanţa armatei cu orice prilej. Prusia era unică între statele europene datorită faptului că aici singura cale de a obţine statutul de nobil era prin intermediul armatei. În 1763 el scria:

1 Să fie clar odată pentru totdeauna că eu nu voi vinde titluri sau domenii nobiliare pentru bani şi astfel să-mi dezrădăcinez nobilimea. Statutul de nobil nu poate fi câştigat decât prin sabie şi curaj. Nu voi ridica la rangul de nobili decât pe acei vasali capabili
5 de a-mi aduce servicii în cadrul armatei.

Prestigiul justificat al armatei, politica lui Frederic de a favoriza deschis ofiţerii în detrimentul civililor, cheltuielile făcute cu aceasta şi felul în care a restrâns acordarea onorurilor la cei care luptau pentru el – toate acestea au ajutat la crearea unei stări de spirit în Prusia, favorabilă militarismului văzut ca forţă populară şi atotputernică. Prusia devenise statul cel mai militarist din Europa. Admiraţia fără margini faţă de armată, faţă de realizările şi valorile acesteia, a constituit cea mai nefericită moştenire lăsată de Frederic generaţiilor viitoare de prusaci.

* Un asemenea înalt statut al armatei ar fi fost justificat dacă aceasta şi-ar fi păstrat calităţile şi eficienţa de care dăduse dovadă atât de des în primii 23 de ani ai domniei lui Frederic. Cu toate acestea, după 1763 armata prusacă a intrat în declin, după cum a putut observa toată lumea. Încă din 1778, cu ocazia războiului pentru succesiune în Bavaria (vezi p. 144), armata prusacă a avut o prestaţie slabă iar Frederic a fost bucuros să semneze în grabă un tratat de pace, deşi Prusia n-a obţinut nici un câştig teritorial. Frederic era conştient că armata sa nu mai reprezenta o mare forţă, ca odinioară, dar nu s-a gândit niciodată serios la această problemă. După moartea lui, armata a continuat să decadă cel puţin calitativ, dacă nu cantitativ şi să se complacă într-o automulţumire. A avut din nou o comportare sub aşteptări în luptele împotriva Franţei, din perioada 1792-1795, înainte de a fi distrusă cu uşurinţă de Napoleon într-o singură zi, cu ocazia bătăliei de la Jena, în octombrie 1806. Prusia s-a dovedit prada cea mai uşoară între numeroasele victime ale lui Napoleon. Acesta a vizitat mormântul lui Frederic după bătălia de la Jena şi a fost destul de amabil să spună: „Jos pălăria, domnilor! Dacă ar mai fi trăit, noi n-am fi aici acum". Acest compliment era nejustificat, deoarece Napoleon tocmai învinsese o armată condusă de vechii ofiţeri ai lui Frederic şi care lupta după metodele lui.

Beneficiind de o privire de perspectivă nu este dificil să arătăm cauzele declinului armatei prusace. Frederic n-a făcut nici o încercare de a-şi moderniza armata, mulţumindu-se să continue aceleaşi tactici şi stil de organizare care l-au ajutat atât de mult în timpul războaielor de la începutul domniei sale. Frederic, împreună cu tatăl său, transformaseră armata prusacă într-o formidabilă maşină militară, cea mai eficientă din Europa. Declinul acesteia

după 1763 se datorează exclusiv lui Frederic. Chiar şi cei mai buni generali, se pare, nu sunt totdeauna potriviţi să administreze armata pe timp de pace.

9. Frederic şi urmaşii lui

Mirabeau, care a vizitat Prusia în 1785, a prezis că atotputernicul stat prusac se va prăbuşi odată cu moartea lui Frederic. Însuşi Frederic împărtăşea această părere. Căsătorit după 1730, a refuzat să convieţuiască cu soţia lui, tratând-o, în toată perioada îndelungatei lor căsătorii, cu un dispreţ rece mergând până acolo încât a refuzat să-i permită să-şi ia rămas bun când zăcea pe patul de moarte, sub motiv că era prea ocupat. El nu a avut copii, neîndeplinindu-şi astfel una dintre îndatoririle de monarh, aceea de a-şi perpetua linia dând un moştenitor masculin. Din fericire, avea o mulţime de fraţi şi nepoţi aşa că nu exista pericolul ca linia de Hohenzollern să se stingă sau să izbucnească un război pentru succesiune în Prusia, aşa cum se întâmplase în Austria. Din păcate, moştenitorul lui Frederic era nepotul său, Frederic Wilhelm, şi nu fratele său mai tânăr, talentatul Henric.

Frederic nu-şi făcea iluzii în privinţa succesorului său: „Stai să-ţi spun cum va fi după moartea mea, s-a confesat unui prieten, va fi mare veselie la curte, nepotul meu va risipi tezaurul şi va lăsa armata să decadă. Femeile lui vor conduce, iar statul va degenera în nimicire şi ruină". Previziunea sumbră a lui Frederic s-a dovedit corectă. Frederic Wilhelm era binevoitor şi avea unele calităţi – asemeni lui Frederic, s-a dovedit un bun muzician – dar era, de asemenea, extravagant, căuta să obţină o popularitate facilă şi a cheltuit sume enorme de bani cu Wilhelmina Encke care-i fusese amantă de când avea 14 ani. Mai presus de orice, Frederic Wilhelm detesta munca şi tragedia lui a fost că s-a născut să conducă un stat în care monarhul lua toate deciziile. Ca rezultat al indolenţei sale, ţara a fost lipsită de cârmă iar adevărata putere a căzut pe mâna unor curteni fără scrupule, inclusiv Wilhelmina şi soţul acesteia. Influenţa Wilhelminei poate fi privită cu o ironie deosebită deoarece, toată viaţa lui, Frederic denunţase cu mare dispreţ influenţa „dezmăţatelor" regale din alte state. În timpul domniei lui Frederic Wilhelm s-au întreprins anumite reforme folositoare, în special introducerea într-o formă finală a reformei legale a lui Cocceji în 1794, dar, de asemenea, Prusia a fost implicată într-un război dezastruos împotriva Franţei (1792-1795) şi în alte două împărţiri ale Poloniei (1793-1795). La sfârşitul domniei sale, a lăsat datorii de 55 milioane taleri iar puterea nobilimii era tot mai mare datorită slăbiciunii monarhului.

Lui Frederic Wilhelm al II-lea i-a urmat la tron fiul său, Frederic Wilhelm al III-lea. Acesta s-a dovedit a fi onest şi cu simţul onoarei, ducând o viaţă mult mai cumpătată decât tatăl său şi fiind credincios soţiei, însă era atât de

copleşit de imaginea faimosului său unchi (pe care îl cunoscuse în copilărie) încât nici nu a luat în considerare schimbarea sistemului de conducere. Asemeni lui Frederic Wilhelm al II-lea, îi displăcea să muncească din greu pentru a supraveghea administraţia, astfel încât Prusia a continuat să alunece într-un uşor declin, trăind încă din reputaţia lui Frederic. Starea jalnică a Prusiei a devenit evidentă pentru toţi în clipa în care Napoleon a spulberat armata prusacă ce se împăuna, cu o uşurinţă demnă de dispreţ, în cadrul celor două bătălii gemene de la Jena şi Auerstadt, pe 14 octombrie 1806.

* În ce măsură este Frederic însuşi răzpunzător de declinul ulterior al statului? La o primă vedere nu pare logic să fie condamnat pentru ceva. Ar fi potrivit să criticăm orice conducător pentru ceea ce se va întâmpla la douăzeci de ani după moartea lui? Este adevărat, desigur, că Frederic nu poate fi făcut răspunzător de acţiunile lui Frederic Wilhelm al III-lea, pe care abia dacă l-a cunoscut, şi nici nu trebuie condamnat pentru că urmaşii săi au fost atât de copleşiţi de reputaţia lui încât n-au îndrăznit să schimbe nici o instituţie – în fond Frederic încercase toată viaţa să descurajeze această adulare din partea supuşilor săi. În realitate, este făcut răspunzător de două lucruri – că a continuat un sistem care se baza total pe munca susţinută şi personalitatea monarhului şi că nu s-a ocupat de educaţia urmaşului său, Frederic Wilhelm al II-lea.

Tot ceea ce a făcut Frederic pentru succesorul său a fost să scrie două testamente politice şi să-i lase un tezaur de 50 milioane taleri. Testamentele au fost de mare folos istoricilor. Deoarece nu s-a intenţionat niciodată publicarea lor, ele relevă adevăratele scopuri şi speranţe nutrite de Frederic. El ştia, însă, că acestea nu valorau nici cât hârtia pe care au fost scrise, decât în cazul că l-ar fi supus pe nepotul său unei educaţii de monarh înainte de a accede la tron, ceea ce nu a făcut dinadins. Lui Frederic Wilhelm nu i s-au încredinţat responsabilităţi nici militare şi nici guvernamentale. În loc de asta, Frederic n-a făcut decât să se plângă prietenilor de faptul că nepotul său va deveni un rege slab. Este semnificativ, de asemenea, că Frederic, ştiind că succesorul său este nepotrivit şi (probabil) simţind că nu merită nici măcar să încerce să-l înveţe responsabilităţile ce urmau să-i revină, nu a schimbat sistemul pentru a-l face suficient de flexibil pentru a se adapta unui rege care nu dorea să guverneze. Aceasta, desigur, implica şi crearea unui sistem de guvernare centrală şi acordarea drepturilor de iniţiativă şi a unor responsabilităţi funcţionarilor locali. Există şi posibilitatea incitantă ca Frederic să nu fi întreprins reforme ale armatei sau sistemului de conducere deoarece nu i-a păsat ce se va întâmpla după moartea lui. În acest caz se pune, inevitabil, întrebarea dacă opera lui Frederic de întărire a statului prusac nu a fost

motivată mai mult de ambiţia personală decât de dorinţa dezvoltării viitoare a Prusiei.

Orice evaluare a succeselor obţinute de Frederic în întărirea statului trebuie să ţină seamă de măsura în care a fost răspunzător de dezastrul survenit în 1806. Uşurinţa cu care Napoleon a distrus vechea Prusie sugerează că regimul aparent puternic, instituit de Frederic, a fost iluzoriu şi prea dependent de munca grea a monarhului însuşi. Este evident că o parte a responsabilităţii pentru respectivul dezastru aparţine monarhilor care i-au urmat, dar rămâne un fapt că tocmai Prusia construită de Frederic cel Mare s-a destrămat într-o singură zi, în octombrie 1806.

10. Concluzii

Atât Frederic Wilhelm cât şi Frederic al II-lea au contribuit în mare măsură la dezvoltarea Prusiei în secolul al XVIII-lea. În ciuda aparentelor diferenţe între comportamentul şi atitudinea acestora, ei aveau aceeaşi atitudine faţă de supuşii lor şi au adoptat politici similare în majoritatea domeniilor. Atât Frederic Wilhelm cât şi fiul lui împărtăşeau ţeluri clare în privinţa statului. În cazul lui Frederic Wilhelm, afirmaţiile simpliste în legătură cu atribuţiile sale (vezi p. 36) au constituit o schemă a conducerii pe care a exercitat-o. El a fost influenţat în mod special de confesiunea sa religioasă şi considera că Dumnezeu l-a ales rege al Prusiei. În realitate, a fost unul dintre ultimii oameni încredinţaţi de drepturile divine ale regilor.

Frederic al II-lea avea o concepţie cinică despre religie. Era atât de nepăsător faţă de problemele spirituale încât a cerut să fie îngropat alături de câinii săi, în grădina palatului favorit şi nu într-o biserică. Dorinţa nu i-a fost împlinită până în 1991. Cu toate acestea, filosofia sa în legătură cu conducerea, deşi lipsită de principii religioase, semăna în mod remarcabil cu aceea a tatălui său. În *Essai sur les Formes de Gouvernement* (1771) a scris acest rezumat faimos privitor la rolul monarhului:

> Conducătorul trebuie să-şi spună mereu că este un om asemeni ultimului dintre supuşii săi – este cel dintâi judecător, cel dintâi general, cel dintâi finanţist, cel dintâi ministru. El este doar primul servitor al statului, obligat să acţioneze astfel de parcă în orice moment ar trebui să dea socoteală cetăţenilor de felul în care administrează. El este capul familiei. Chiar dacă are toată bunăvoinţa posibilă, totuşi poate greşi. Deci, şi în cadrul conducerii, ca în orice alt domeniu, trebuie să ne mulţumim cu ceea ce este cel mai puţin greşit.

* În legătură cu politicile interne, Frederic Wilhelm a adus mai multe inovaţii decât fiul său. El a identificat cu precizie domeniile care cereau schimbări pentru ca statul să se poată dezvolta – o armată puternică, finanţe sănătoase şi un sistem de conducere centralizat şi eficient – şi a introdus reforme majore în toate. Succesul reformelor sale este dovedit de supravieţuirea Prusiei în timpul războaielor dintre anii 1740-1763. Frederic al II-lea era conştient de limitele calitative atât ale armatei cât şi ale sistemului de conducere la sfârşitul domniei sale, dar n-a dorit să schimbe un sistem care fusese atât de eficient. El a introdus unele schimbări faţă de tatăl său doar în câteva domenii ale politicii interne. Inovaţii importante au fost instituirea rezervelor de stat şi a reformei codului legal al lui Cocceji, inovaţii care au adus Prusiei servicii însemnate. În afară de acestea, Frederic al II-lea s-a dovedit mai puţin creativ şi s-a complăcut în situaţia internă existentă, spre deosebire de tatăl său.

Atât tatăl cât şi fiul au dat dovadă de o atitudine paternalistă similară faţă de supuşii lor şi de o preferinţă identică faţă de realitatea puterii exercitate şi nu faţă de superficialitatea vieţii de curte, precum şi de aceeaşi meschinărie în privinţa cheltuirii banilor în scop personal sau în beneficiul curtenilor. Ambii şi-au dedicat neobosiţi viaţa muncii de conducere personală şi ambii îşi petreceau mai multe luni pe an în călătorii de-a lungul provinciilor pentru a inspecta activitatea funcţionarilor. Acest stil de guvernare personală a fost unic, în cadrul marilor puteri ale Europei, şi nu a mai fost adoptat de nici un alt conducător al Prusiei. Dacă a reprezentat într-adevăr calea cea mai eficientă, rămâne îndoielnic. Deoarece nici unul nu a acordat vreo putere sau responsabilitate reală miniştrilor, acest sistem a constituit probabil singura modalitate de a se asigura că ordinele le sunt ascultate. Ei nu s-au dovedit neîncrezători doar faţă de miniştri. Ambii priveau natura umană cu cinism şi nu aşteptau mulţumiri sau recunoştinţă din partea supuşilor pentru munca grea la care se înhămaseră, ceea ce dovedeşte că cei doi monarhi îşi considerau rolul ca fiind numai acela de a întări doar statul şi nu poporul prusac. În pofida diferenţelor aparente în chestiunea religiei, ambii au adoptat toleranţa religioasă, care a ajutat la întărirea statului prin încurajarea unui curent constant de imigraţie în zonele mai puţin populate.

Ambii monarhi sunt responsabili de unele dintre slăbiciunile manifestate de statul prusac. Frederic Wilhelm a fost cel care a creat un sistem de guvernare bazat în totalitate pe voinţa monarhului şi care a descurajat orice iniţiativă şi independenţă din partea funcţionarilor sau a miniştrilor. Frederic a continuat acest sistem ineficient, la care s-a adăugat o dependenţă faţă de nobili care a minat ulterior eficienţa unei monarhii, teoretic, absolute.

Au existat şi unele diferenţe între concepţiile lor. Frederic Wilhelm a fost mai conştient de obligaţia de a da un moştenitor capabil să conducă eficient statul. S-a asigurat ca fiul său să primească o educaţie administrativă şi mi-

litară înainte de a deveni rege. Deşi Frederic, cu toate că la vremea respectivă n-a agreat această educaţie, a recunoscut mai târziu că-i fusese de mare folos, el nu s-a preocupat la rândul său de educaţia succesorului, ceea ce pe termen lung a avut consecinţe dezastruoase. Lipsa de interes pentru ce va urma după moartea lui a fost, probabil, cea mai izbitoare diferenţă faţă de concepţia tatălui său. De asemenea, atitudinea lor faţă de nobilime a fost diferită; Frederic Wilhelm considera că are de-a face doar cu alt grup social ce trebuia controlat şi supus puterii statului în timp ce Frederic dorea ca nobilii să-i fie parteneri, chiar dacă subordonaţi, la conducerea Prusiei.

O comparaţie restrânsă numai la domeniul politicii interne sugerează că Frederic Wilhelm a făcut mult mai multe pentru întărirea statului. El a preschimbat un grup de teritorii împrăştiate într-una dintre cele mai importante puteri ale Europei. Prin contrast, Frederic al II-lea s-a mulţumit, cu puţine excepţii, să accepte în mod necritic politicile tatălui său, chiar şi atunci când a devenit evident că-şi pierduseră eficienţa. El a avut o sarcină mult mai uşoară din moment ce moştenise un sistem de guvernare eficient, finanţe sănătoase şi o putere regală absolută.

Orice limitare a comparaţiei la domeniul politicii interne este, însă, greşită. În secolul al XVIII-lea succesele militare constituiau criteriul principal după care se judeca puterea unui stat. Frederic a excelat tocmai în domeniile diplomaţiei şi războiului în care Frederic Wilhelm s-a dovedit mai puţin competent. Calităţile lui Frederic de general şi diplomat au câştigat valoroasele provincii Silezia şi Prusia de Vest. După standardele epocii sale, Frederic era cel mai eficient conducător. Astăzi putem considera că tocmai reformele lipsite de măreţie întreprinse de Frederic Wilhelm au fost cele mai importante pentru crearea Prusiei şi nu războaiele costisitoare purtate de Frederic, dar secolul al XVIII-lea avea valori diferite. După etaloanele timpului, Frederic Wilhelm nu făcuse prea mult pentru stat. Frederic era cel care se dovedise „mare" conducător, de aceea i s-a dat acest nume.

Analiza finală relevă faptul că puterea Prusiei depindea de armată. Într-o mai mare măsură decât alte state, situarea geografică a Prusiei însemna că acest stat va creşte sau va decade datorită forţelor sale armate. Frederic Wilhelm a creat o maşină militară formidabilă, dar nu a ştiut cum s-o folosească. Fiul său a întrebuinţat armata într-un mod strălucit, adăugând la puterea acesteia propriul său geniu de general, însă a eşuat în modernizarea ei în ultimii cinci ani de domnie.

Ambii monarhi au avut o contribuţie semnificativă la întărirea Prusiei în timpul secolului al XVIII-lea. Împreună au făcut din aceasta una dintre marile puteri ale Europei. Amândoi au fost, însă, răspunzători de crearea unui sistem de guvernare prea personal şi rigid. În faţa revoluţiei franceze şi a lui Napoleon, Prusia, aparent puternică, s-a prăbuşit, în timp ce Austria, consi-

derată slabă, a rezistat. Evenimentele din octombrie 1806 au demonstrat dependenţa în continuare a Prusiei de personalitatea monarhului conducător şi fragilitatea acestui stat, aparent puternic.

***Note la capitolul** „Frederic al II-lea şi Prusia"*

Notiţele trebuie să încerce să identifice acele aspecte ale politicilor interne ale lui Frederic menite să întărească statul, ca şi cele care au slăbit statul. Nu vi se cere să-l judecaţi pe Frederic în legătură cu ceea ce a făcut pentru poporul său. Nici un conducător din epoca respectivă nu-şi considera datoria în termenii stricţi ai bunăstării populare şi Frederic n-a fost singurul care vedea atât munca sa cât şi pe cea a populaţiei ca îndreptate spre binele statului.

Ar fi de folos, poate, să împărţiţi pagina în două coloane, rezumând într-o parte acele acţiuni care au întărit statul şi în cealaltă pe cele care l-au slăbit. Unele dintre politicile lui Frederic aparţin evident unei coloane sau celeilalte, dar există şi câteva, cum ar fi serviciul civil, care comportă comentarii în ambele coloane. Acest tabel trebuie să constituie un rezumat util care să ajute la explicarea contribuţiei lui, pe ansamblu, la dezvoltarea Prusiei.

Iată o listă posibilă de rubrici pentru tabelul-rezumat:

1. Apărarea statului de invazia străină
2. Armata puternică
3. Sistemul legal
4. Prevenirea foametei
5. Prevenirea tulburărilor sociale
6. Sistemul de guvernare
7. Sistemul taxelor
8. Dezvoltarea economică
9. Reforma socială
10. Politicile religioase
11. Nobilimea şi şerbii
12. Educaţia şi moştenitorul

Acum veţi putea compara realizările lui Frederic cu cele ale lui Frederic Wilhelm. Trebuie evitată capcana simplificării excesive a contribuţiei acestora la dezvoltarea Prusiei prin considerarea tuturor faptelor lui Frederic Wilhelm drept pozitive şi pline de succes, în contrast cu războaiele şi pasivitatea dovedită pe alte planuri de Frederic, văzute ca o distrugere a celor moştenite. Concluziile la acest capitol împreună cu notiţele de la capitolul trei vor fi utile pentru alcătuirea unui tabel similar privitor la Frederic Wilhelm, tabel care va arăta că ambii monarhi au avut atât realizări cât şi eşecuri în încercările lor de a întări statul.

REALIZĂRI	EŞECURI
Reforma legislativă	Neterminată până în 1794
Guvernare personală eficientă	Lipsa reformelor în sistemul de guvernare
Serviciu civil eficient	Birocraţie excesivă
Sistem de taxe eficient	Lipsa reformelor în sistemul de taxe
Economie dezvoltată	Păstrarea sistemului mercantilist
Grânarele de stat	Păstrarea şerbiei
Decretul asupra educaţiei	Decret ineficient
Acordarea unui statut nobilimii	Acordarea unor puteri excesive nobilimii
Cea mai bună armată din Europa	Declinul armatei după 1763
Rezerva de 8 milioane taleri lăsată succesorului	Nepregătirea unui succesor
Rossbach şi Leuthen, 1757	Jena, 1806

Rezumat - Frederic al II - lea şi Prusia

***Răspunsuri la suiecte de eseu la capitolul** „Frederic al II-lea şi Prusia"*

Subiectele de eseu în legătură cu Frederic al II-lea pot fi împărţite în patru mari categorii:

i) Cele care se ocupă doar de politica externă şi războaie; aceste probleme sunt tratate în capitolul 4.
ii) Cele care alcătuiesc o comparaţie între realizările lui Frederic şi cele ale lui Frederic Wilhelm I
iii) Cele care se ocupă strict de politicile interne ale lui Frederic.

iv) Cele care necesită o discuţie de ansamblu prin compararea politicii externe şi a realizărilor pe plan intern.

În continuare, ne vom ocupa de categoriile doi, trei şi patru. Este puţin probabil să vi se ceară o comparaţie între Frederic al II-lea şi Maria Tereza.

Consideraţi următoarele:

1. Sunteţi de acord cu părerea potrivit căreia Frederic Wilhelm I a contribuit într-o măsură mai însemnată la dezvoltarea Prusiei decât Frederic cel Mare?
2. În ce măsură Frederic al II-lea şi-a datorat succesele tatălui său?
3. Comparaţi elementele de forţă cu slăbiciunile Prusiei între 1740 şi 1786.
4. Sunteţi de acord cu opinia potrivit căreia Frederic al II-lea „a urmărit mărirea teritoriului în detrimentul reformelor interne"?
5. „Un comandant militar de prima mână dar un conducător politic de mâna a doua". Cât de adevărată este această opinie despre Frederic al II-lea?
6. În ce direcţii, dacă au existat, s-a manifestat Frederic al II-lea ca un inovator în politica internă?

Acestea sunt întrebările tipice la care va trebui să răspundeţi. Primele trei se referă la o comparaţie între Frederic al II-lea şi tatăl său. Întrebările 1 şi 2 sunt explicite, în schimb întrebarea 3 este mai ambiguă. De câte ori vă veţi confrunta cu întrebări comparative, ca 1 şi 2, va trebui să decideţi dacă este mai bine să adoptaţi o abordare cronologică – de exemplu prezentarea întregii domnii a lui Frederic Wilhelm cu sublinierea tuturor realizărilor sale (şi eşecurilor) şi adoptarea unui procedeu similar pentru Frederic al II-lea, pentru ca în concluzie să legaţi toate aceste puncte – sau să abordaţi subiectul din punct de vedere tematic. În al doilea caz, trebuie să treceţi în revistă fiecare dintre principalii factori care contribuie la întărirea unui stat, urmând să comparaţi realizările celor doi conducători în legătură cu aceştia.

Cea de-a doua metodă este mai dificilă dar cu mult mai eficientă. Tabelele – rezumat vor fi utile pentru abordări de acest tip. Nu va fi posibil să trataţi fiecare din cele 13 rubrici în paragrafe separate. Care vor fi cele patru sau cinci asupra cărora vă veţi concentra? (este posibilă combinarea unora într-un singur paragraf)

Întrebările 4 şi 5 privesc doar domnia lui Frederic al II-lea. Ele privesc legătura directă dintre succesele lui Frederic în calitate de general şi „eşecurile" din domeniul politicii interne. Este necesară consultarea capitolului 4, de asemenea. Va trebui să echilibraţi eseul prin judecarea ponderii deţinute de politica internă vis-a-vis de războaie. Evident, nu veţi avea timp să acoperiţi ambele domenii în detaliu, deci va trebui să eliminaţi în mod hotărât orice material nesemnificativ, luând în discuţie doar acele aspecte ale politicilor lui

Frederic utile unui răspuns direct. Aţi bănuit, probabil, că întrebarea 6, deşi nu menţionează numele lui Frederic Wilhelm, necesită cunoaşterea realizărilor acestuia. În planul eseului va trebui să împărţiţi politicile interne ale lui Frederic al II-lea în două grupe, politici novatoare şi politici care n-au făcut decât să le continue pe cele începute de Frederic Wilhelm. Deşi este probabil că veţi sfârşi prin a fi de aceeaşi părere cu examinatorul, va trebui să scoateţi în evidenţă acele politici prin care Frederic s-a dovedit original. Care sunt acestea?

***Chestiuni bazate pe surse istorice la capitolul** „Frederic cel II-lea şi Prusia".*

1. Ţelurile lui Frederic

Citiţi cu atenţie afirmaţiile lui Frederic cu privire la ţelurile sale, de la p. 131 Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Explicaţi expresia „primul slujitor al statului" (rândul 3) (*2 puncte*)
b) Ce părere încerca Frederic să creeze despre i) ţelurile lui în legătură cu populaţia? şi ii) limitele puterii sale? (*6 puncte*)
c) În ce măsură faptul că acest document provine dintr-o carte publicată în timpul vieţii lui Frederic afectează credibilitatea lui în privinţa ţelurilor urmărite de monarh? Argumentaţi răspunsul (*6 puncte*).
d) Conform acestei surse şi luând în considerare propriile cunoştinţe, comentaţi concepţia potrivit căreia Frederic avea aceleaşi ţeluri ca şi tatăl său (*6 puncte*).

2. Clasele sociale în Prusia

Citiţi cu atenţie comentariile lui Frederic în privinţa nobilimii (p. 125), ţărănimii (pp. 125-126) şi armatei (p. 128). Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Explicaţi expresiile i) „incită şi ţăranii de pe domeniile nobiliare" (p. 125 rândul 3) „să-mi conserv nobilimea" (p. 125 rândul 1) (*4 puncte*)
b) În ce sens pretindea Frederic că-şi protejează ţăranii? Cât de reale erau aceste pretenţii? (*4 puncte*)
c) Aceste surse istorice provin din documente cu caracter privat, care nu erau destinate publicării. În ce măsură acest lucru afectează credibilitatea lor? Argumentaţi răspunsul folosind exemple din documente (*6 puncte*)
d) În ce măsură aceste documente oferă o explicaţie satisfăcătoare a eşecului lui Frederic în abolirea şerbiei? (*6 puncte*)

CAPITOLUL 7

Austria şi Prusia după 1763

1. Obiectivele politicii externe ale Austriei şi Prusiei în 1763

În 1763 Frederic al II-lea părea să se afle pe culmile succesului în afacerile externe. Prusia câştigase Silezia, ieşise victorioasă asupra Austriei punându-i la îndoială dominaţia în cadrul Sfântului Imperiu Roman şi intrase în rândul marilor puteri. Ţelul principal nutrit de Frederic era păstrarea acestor câştiguri, deşi încă mai dorea să-şi extindă teritoriile, dacă ar fi putut s-o facă fără dificultăţi. El ţintea, în special, provincia poloneză Prusia de Vest a cărei achiziţie ar fi legat Prusia de Est cu restul teritoriilor statului, înlăturând una dintre slăbiciunile geografice ale Prusiei. Alt obiectiv de maximă importanţă era împiedicarea Austriei de a-şi recupera vechea poziţie şi, bineînţeles, teritoriul pierdut. Toate acestea trebuiau obţinute fără a se recurge la război, pe cât posibil. Frederic era conştient că supravieţuirea Prusiei în urma războiului de şapte ani fusese un noroc şi nu dorea să-şi rişte toate câştigurile prin implicarea într-un alt conflict militar major. Pentru păstrarea şi chiar sporirea teritoriilor şi puterii sale fără a purta vreun război, era nevoie de toată iscusinţa lui Frederic.

Ţelurile Mariei Tereza erau asemănătoare celor ale lui Frederic. Ea încă mai spera să recâştige Silezia într-o bună zi, dar, ca şi Frederic, nu dorea să mai poarte alte războaie cu acesta. Ea devenise, de asemenea, foarte conştientă de preţul greu, atât în oameni cât şi în bani, plătit de statul său prin război. Cu toate acestea, nu avea nici o încredere în Frederic şi veghea pentru a preveni orice încercare a acestuia de a-şi extinde în continuare teritoriile sau influenţa. Maria Tereza nu dorea să copieze metodele lui Frederic şi se opunea din principiu anexării de teritorii pe baza simplei dorinţe de a mări puterea statului. Consilierii ei principali pe probleme de politică externă, Kaunitz şi fiul său, Iosif, erau, amândoi, în favoarea unei politici mai agresive – confruntarea cu Frederic în Germania şi războaie de cucerire în alte zone. Rezultatul a fost că politica externă a Austriei de după 1763 a reprezentat un amestec de prudenţă şi agresivitate.

Datorită rivalităţii şi suspiciunii dintre Prusia şi Austria exista încă o mare posibilitate de conflict major între ele. Această eventualitate îl îngrijora cu mult mai tare pe Frederic decât pe Maria Tereza. Prusia nu numai că era epuizată şi aproape falimentară, dar nici nu avea aliaţi în Europa. Anglia o abandonase în 1762 şi, deşi s-au purtat negocieri neoficiale în anii următori, alianţa n-a mai fost nicicând reînnoită. Conducătorii britanici considerau

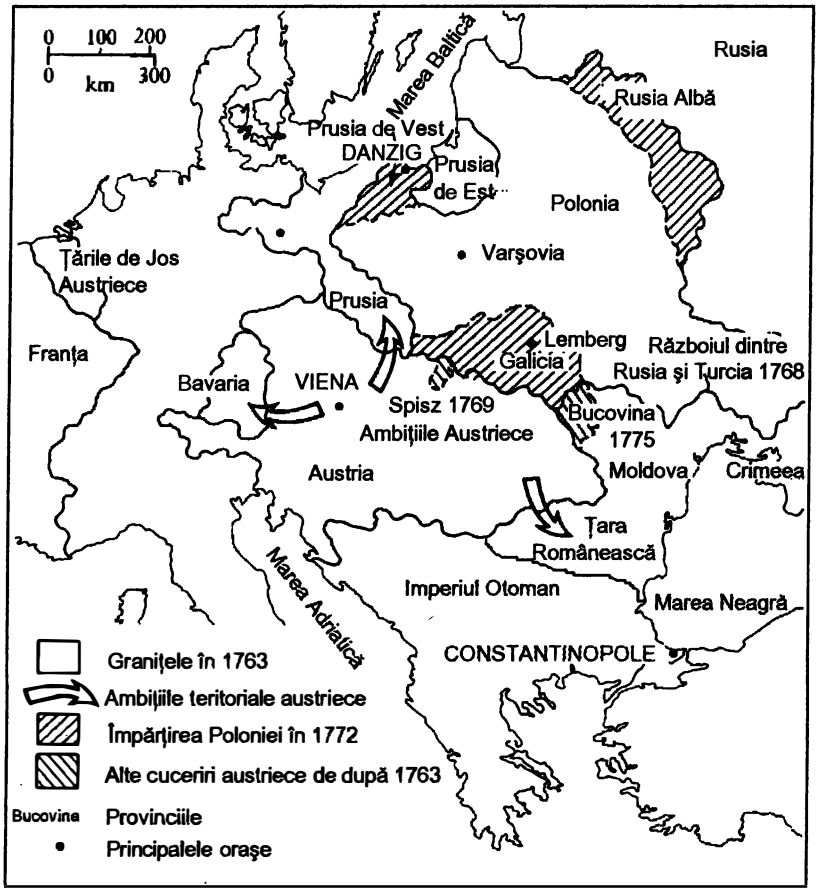

Politica externă a Prusiei şi a Austriei după 1763

acum că viitorul Angliei se bazează pe imperiul ei colonial şi nu mai doreau să se implice în disputele Europei occidentale. Austria, pe de altă parte, păstrase alianţa cu Franţa, în ciuda evidenţei că nici una dintre părţi nu avusese vreun beneficiu de pe urma alianţei în cadrul războiului de şapte ani. Spre dezamăgirea lui Frederic, alianţa franco-austriacă dădea semne că se întăreşte în momentul când Maria Tereza a reuşit să aranjeze căsătoria fiicei sale, Maria-Antoaneta cu delfinul Franţei (moştenitorul tronului), Ludovic. Pe termen lung, această căsătorie, datorită frivolităţii şi extravaganţei Mariei Antoaneta, a dăunat atât alianţei cât şi reputaţiei familiei regale a Franţei, însă

la vremea respectivă Frederic a considerat că Maria Tereza încerca din nou să creeze o potenţială coaliţie îndreptată împotriva lui.

În realitate, Frederic se înşela. Alianţa era menită să constituie o mişcare defensivă pentru a se preveni eventuala reconciliere dintre Franţa şi Prusia. Guvernul francez nu avea, de asemenea, planuri de viitor în privinţa Prusiei. Atât Choiseul cât şi Vergennes, care-şi împărţeau dominaţia asupra politicii externe franceze după 1763, se hotărâseră să concentreze toate resursele în vederea confruntării cu Anglia, statul care devenise cea mai mare ameninţare pentru Franţa. Franţa, ca şi Anglia, întorcea spatele Europei iar continuarea alianţei cu Austria avea drept scop apărarea şi nu obiective de agresiune.

2. Alianţa ruso-prusacă

Frederic, neştiind că nu are a se teme de Austria, căuta un aliat pentru a contrabalansa înţelegerea dintre Austria şi Franţa. Acesta a fost Rusia, statul care fusese nu de mult cel mai periculos duşman al lui Frederic. Noua conducătoare a Rusiei, ţarina Ecaterina a II-a (1762-1796) se va dovedi abilă, purtând războaie de cucerire victorioase şi, asemeni lui Frederic, va câştiga titlul de „cea Mare". În 1763, însă, de abia venise pe tron şi principala ei preocupare, la vremea respectivă, era Polonia, ţara vecină. Acest stat întins, dar slab, se bucura de privilegiul îndoielnic de a avea un monarh ales. Fostul rege, August al III-lea, care asculta de ordinele Rusiei, murise în 1763. Ecaterina era nerăbdătoare să vadă ales în locul acestuia alt monarh filo-rus. Candidatul ei era un mic nobil polonez, Stanislas Poniatowski. Ca polonez, acesta părea într-o măsură mai mare acceptabil pentru compatrioţii lui decât alt prinţ german, cum fusese August. Ţarina se aştepta ca el să-şi dovedească o gratitudine şi loialitate corespunzătoare, din moment ce ea îl smulsese obscurităţii pentru a-l face rege. Faptul că Stanislas şi Ecaterina fuseseră cândva intimi ar fi întărit această legătură.

A forţa accesul pe tronul Poloniei al unei marionete ruseşti evidente, cum era iubitul ţarinei, ar fi suscitat, fără îndoială, proteste din partea celorlalte ţări vecine cu aceasta, Austria şi Prusia. Dacă dorea ca planul ei să reuşească, Ecaterina avea nevoie de sprijinul unuia dintre cele două state, astfel încât era în poziţia de a-i oferi lui Frederic o înţelegere reciproc avantajoasă. În caz că ar fi susţinut pretenţiile lui Stanislas Poniatowski la tronul Poloniei, Ecaterina i-ar fi oferit lui Frederic, în schimb, o alianţă defensivă. Rusia urma să asiste Prusia cu trupe şi/sau bani dacă Frederic ar fi fost atacat de alt stat, iar acesta urma să facă acelaşi lucru pentru Ecaterina. Tratatul de alianţă a fost semnat în 1764 şi Stanislas Poniatowski, ajutat de sume grele oferite de Rusia pentru cumpărarea susţinătorilor lui, a fost ales la timp rege al Poloniei.

Ecaterina era foarte mulţumită de acest aranjament. Îşi asigurase prietenia celui mai temut rege, care avea cea mai redutabilă armată din Europa şi îşi instalase favoritul pe tronul Poloniei fără a fi nevoită să recurgă la război. Acest eveniment contrasta puternic cu ascensiunea fostului rege al Poloniei, realizată numai în urma unui război de şase ani (p. 43). Pentru Frederic situaţia se vădea mai complicată. Îşi asigurase alianţa necesară şi simţea, nu fără temei, că tocmai această alianţă o reţinea pe Maria Tereza de la noi încercări de a recuceri Silezia. Pe de altă parte, nu era sigur că e bine să ajute Rusia să-şi extindă influenţa asupra Poloniei. În Testamentul politic din 1768 îşi exprimă temerile îngrijorate în legătură cu extinderea puterii Rusiei şi scrie „cât este Europa de nebună şi oarbă încât să contribuie la ridicarea unui popor care, într-o zi, ar putea să-i sape mormântul!". El se temea că ruşii sunt „de neurnit dintr-un loc odată ocupat" şi a notat că se „teme de armata rusă mai mult decât de Dumnezeu".

Frederic a prezis că ar putea veni o zi când Prusia va trebui să conducă o alianţă care să stăvilească puhoiul rusesc. De data asta, însă, Frederic era încântat să folosească puterea Rusiei în propriul lui avantaj şi a fost foarte mulţumit să reînnoiască alianţa în 1772. Este clar că Frederic considera că avantajele alianţei pe termen scurt cântăresc mai greu decât riscurile pe termen lung.

Frederic spera că nu va fi nevoit niciodată să vină în ajutorul noului său aliat. El scria „cel mai bine este că avem temeiuri serioase de a presupune că alianţa nu va fi nicicând invocată: altminteri, ar însemna că am fost foarte nechibzuit să mă las prins de aşa ceva". Pe scurt, el se aştepta să obţină toate beneficiile alianţei fără a fi nevoit să plătească pentru asta.

Considerarea alianţei respective ca o nouă dovadă a machevielismului lui Frederic de a exploata alte ţări ar fi o abordare simplistă. Această mişcare a reprezentat, de fapt, o schimbare în politica lui. În timp ce toate alianţele anterioare fuseseră doar aranjamente temporare, de război, împotriva duşmanilor, aceasta era menită să fie o înţelegere permanentă, făcută pe timp de pace, tocmai pentru a evita un război. În ultima sută de ani, alianţele defensive care să intimideze orice încercare de agresiune au fost o practică obişnuită în Europa, însă la vremea respectivă au reprezentat o noutate. Frederic, maestru al războiului, iniţia acum un nou tip de politică externă care avea să ofere Europei de est o perioadă foarte necesară de stabilitate. De acum înainte diplomaţia şi nu războiul urma să fie principala armă folosită de Frederic pentru a întări puterea statului său.

3. Prima împărţire a Poloniei.

În 1768 a izbucnit războiul între Rusia şi Imperiul Otoman. Acesta, purtat într-un colţ îndepărtat al Europei (vezi harta la p. 139) a părut la început lipsit de importanţă, atât pentru Austria cât şi pentru Prusia. Cu toate acestea, atunci când, în 1770, armatele ruseşti ameninţau să cucerească zone întinse din Balcani (România de astăzi)[1], Austria a început să se alarmeze serios. Asemenea cuceriri ar fi însemnat că Imperiul Otoman, ca vecin slab, urma să fie înlocuit cu puternica Rusie – stat care, în plus, era aliat cu cel mai mare duşman al Austriei. Austria era ameninţată să fie înconjurată de inamici. Mai mult chiar, Rusia era pe punctul de a cuceri teritorii pe care Austria le considera de mult drept sferele ei de influenţă. Kaunitz o îndemnase mereu pe Maria Tereza să invadeze unele zone din Balcani drept compensaţie pentru pierderea Sileziei. Acum părea că Rusia va face acest lucru prima.

În momentul când ruşii au refuzat să se retragă din teritoriile cucerite, Austria s-a pregătit să sară în ajutorul Turciei. Când vestea negocierilor în curs a ajuns la Berlin, Frederic s-a alarmat, la rândul lui, foarte serios. Dacă Austria intra în război împotriva Rusiei, Ecaterina ar fi aşteptat ca Frederic să-şi respecte angajamentele luate şi să o susţină militar. Ultimul lucru dorit de Prusia în 1770 era alt război care să presupună, în plus, amestecul într-un teritoriu îndepărtat şi lipsit de orice interes, din Balcani. În acest moment, Frederic a sugerat o alternativă la un război devastator în Europa de est, război nedorit de nimeni. Rusiei urma să i se ceară să-şi limiteze cuceririle în Balcani şi i se va oferi, drept compensaţie, o mare parte din teritoriul Poloniei. Ameninţarea rusească la adresa Austriei va fi eliminată fără a se recurge la război; iar Austria va primi, de asemenea drept compensaţie, o parte a teritoriului polonez. În final, Prusia va obţine Prusia de Vest, partea ei din împărţeală, şi se va asigura că echilibrul de putere între cele trei state majore din est va fi menţinut. Au urmat negocieri complicate care au durat multe luni şi abia în 1772 s-a ajuns la o înţelegere. Prima împărţire a Poloniei, impusă unui stat prea slab pentru a se putea apăra, a dus la achiziţii întinse pentru fiecare dintre cei trei jefuitori.

Frederic, fără îndoială, a fost primul care a avansat ideea împărţirii Poloniei. Prima împărţire a reprezentat un act de agresiune comparabil cu atacul asupra Sileziei din 1740. Interesele statului prevalau asupra oricărui considerent moral. Cu toate acestea, conform normelor secolului al XVIII-lea, Frederic nu făcuse nimic rău; dimpotrivă, opinia contemporană învinuia Polonia pentru soarta ei. Dacă nu ar fi fost atât de slabă şi neajutorată n-ar fi constituit o tentaţie pentru vecini. Frederic era satisfăcut de împărţire nu numai pentru

[1] Autorul, ca şi cu alte prilejuri în acest volum, dovedeşte o necunoaştere a istoriei României, considerând-o o „zonă strict balcanică" (n. t.)

că evita un război dezastruos. Provincia obţinută, Prusia de Vest, era de mică întindere, dar deosebit de utilă deoarece lega Prusia de Brandenburg şi consolida astfel teritoriile lui Frederic. În plus, zona respectivă şi cei 600.000 locuitori ai săi aveau un potenţial economic considerabil şi, în anii următori, Frederic şi-a dedicat o mare parte din energie dezvoltării ei. Toate acestea au fost obţinute fără a se recurge la război şi prin menţinerea preţioasei alianţe cu Rusia. Frederic a dovedit că era un maestru al şahului diplomatic în aceeaşi măsură ca şi în război.

Când propunerea împărţirii Poloniei a fost avansată pentru prima oară Maria Tereza a respins-o. Cu toate acestea, s-au ridicat glasuri puternice în favoarea acestui aranjament. Fiul Mariei Tereza, Iosif, începea să aibă un rol din ce în ce mai însemnat în politica externă şi el s-a declarat ferm pentru participarea la împărţire. A fost susţinut şi de cancelarul Kaunitz şi au început s-o preseze amândoi pe împărăteasă care nu voia să se lase convinsă asupra beneficiilor pe care le-ar fi obţinut. Partea ce urma să revină Austriei, Galiţia cu importantul oraş Lvov (Lemberg), ar fi constituit o compensaţie excelentă pentru pierderea Sileziei. Ca parte a aranjamentului, Ecaterina era gata să-şi modereze cererile faţă de Imperiul Otoman, ceea ce va asigura interesele Austriei în Balcani. De asemenea, s-ar fi evitat un război pe care Austria nu şi-l putea permite. În sfârşit, Iosif a susţinut că, dacă Austria refuza să participe la jaf, Prusia şi Rusia vor împărţi Polonia între ele, lăsând Austria mai slabă ca oricând. Toate aceste argumente incontestabile se bazau pe principiile raison d'état[1] pe care le invoca şi Frederic, covârşind obiecţiile fundamentale ale Mariei Tereza. Ea a afirmat, într-o serie de scrisori către Kaunitz şi Iosif, că propunerile lor erau nedrepte şi că nu putea, din principiu, să participe la o asemenea crimă:

> Ne purtăm asemeni prusacilor în timp ce încercăm să pretindem că suntem cinstiţi... noi întotdeauna am urmat calea adevărului şi justiţiei, ne-am onorat cuvântul dat şi ne-am îndeplinit obligaţiile asumate.
>
> Acestea ne-au câştigat admiraţia Europei şi respectul inamicilor. Acum le vom pierde. Vă spun că nu ştiu cum voi îndura asta şi că nimic pe lume nu m-a rănit mai tare decât pierderea bunului renume... Trebuie să respingem ideea de a pescui din interes în aceste ape tulburi pentru că este diabolică şi coruptă.

[1] Raţiunea sau interesul de stat (lb. franceză) - termen introdus de Machiavelli şi aflat la baza teoriei realismului politic pentru a justifica orice acţiune politică potrivnică moralei creştine dar care apărea, pe moment, ca fiind folositoare statului. (n. t.)

> Ce drept avem de a jefui o naţiune nevinovată? Nu înţeleg o politică prin care, de dragul intereselor şi avantajelor, suntem obligaţi să imităm viclenia altor doi care distrug un stat inocent... Purtarea unui prinţ nu este mai justificată decât aceea a unei persoane particulare în privinţa asta...
>
> Ar însemna să contrazicem tot ce am făurit timp de treizeci de ani. Ar fi mai bine să încercăm să oprim crimele altora. E mai bine să fii considerat slab decât necinstit.

Aceste apeluri disperate n-au avut nici un efect şi este semnificativ faptul că puterea Mariei Tereza scăzuse într-atât încât vederile ei au putut fi desconsiderate. Frederic a privit cu cinism faptul că Maria Tereza, care s-a opus din răsputeri împărţirii Poloniei, a sfârşit prin a obţine bucata cea mai mare, comentând că „ea plânge, dar apucă". Acest verdict, împărtăşit de mulţi istorici, este pripit, poate. Maria Tereza era sinceră când s-a opus din principiu împărţirii. Principalii răspunzători, atât de participarea Austriei cât şi de extinderea pretenţiilor acesteia, au fost Iosif şi Kaunitz.

Implicarea activă a Austriei la prima împărţire a Poloniei dovedeşte că, în Austria la fel ca şi în Prusia, interesele statului prevalau asupra considerentelor de ordin legal sau moral. Deoarece fuseseră adesea înfrânţi de Frederic, Iosif şi Kaunitz îi copiau acum metodele. Austria este la fel de răspunzătoare ca şi Prusia de împărţirea Poloniei.

4. Războiul pentru succesiune în Bavaria

În pofida celor două întruniri cordiale dintre Frederic şi Iosif din 1769 şi 1770 şi a cooperării dintre Austria şi Prusia în problema primei împărţiri a Poloniei, neîncrederea fundamentală dintre cele două state a continuat. Frederic era în mod deosebit îngrijorat în privinţa influenţei tot mai mari pe care o exercita Iosif asupra politicii externe a Austriei. Iosif îi amintea lui Frederic de propria lui tinereţe. Era ambiţios, agresiv şi imprevizibil. Singurul lucru clar era hotărârea lui Iosif de a reinstaura primatul Austriei în cadrul Sfântului Imperiu Roman. El îşi lua în serios atribuţiile de sfânt împărat roman şi încerca, fără succes, să reînvie unele dintre drepturile legale de care se bucuraseră împăraţii precedenţi. Frederic era hotărât să menţină echilibrul de putere stabilit între Austria şi Prusia în 1763. Faptul că dorea dar şi că era capabil să menţină echilibrul s-a demonstrat cu prilejul ultimului război pe care l-a susţinut, acela pentru succesiune în Bavaria, din perioada 1778-1779.

În 1777 electorul Maximilian Iosif al Bavariei a murit fără moştenitori, lăsându-şi statul pe seama rudei celei mai apropiate de sex masculin, Karl

Theodor, conducătorul palatin al ţinuturilor Julich şi Berg. Karl Theodor nu avea interese în Bavaria şi era gata să asculte propunerea lui Iosif de a schimba Ţările de Jos cu Bavaria. Iosif, biruitor, putea astfel să-şi trimită trupele în Bavaria.

Existau avantaje evidente pentru ambii conducători în acest schimb de teritorii. Prin adăugarea Ţărilor de Jos la teritoriile deţinute, Karl Theodor şi-ar fi creat o bază a puterii în nordul Europei. Pentru Iosif achiziţionarea Bavariei ar fi împlinit teritoriile austriece, i-ar fi sporit influenţa în Germania şi ar fi constituit o compensaţie efectivă pentru pierderea Sileziei. Ţările de Jos, o provincie ne-germană, separată din punct de vedere geografic de restul imperiului, n-ar fi contat, comparativ. Iosif era satisfăcut de acţiunea lui rapidă care, era sigur, ar fi evitat orice proteste din partea Prusiei. „Regele Prusiei", scria el, „nu va risca să acţioneze singur. Întreaga afacere, dacă nu mă înşel, va trece fără zarvă". Din moment ce prelua Bavaria cu consimţământul conducătorului acesteia, nu puteau exista obiecţii.

Frederic nu intenţiona să permită creşterea puterii Austriei în cadrul Germaniei. Nu-l interesa Bavaria în sine, însă şi-a dat seama că aici se ivise o provocare pe care n-o putea ignora. Frederic i-a scris fratelui său, Henric, următoarele:

> Ştiu că aceşti prinţi ai Imperiului sunt o colecţie de nulităţi nenorocite şi nu intenţionez să mă comport ca Don Quixote: dar dacă lăsăm Austria să exercite o putere despotică în Germania, îi oferim arme pe care să le folosească împotriva noastră.
>
> Consider războiul inevitabil. Împăratul îl doreşte şi armatele sale se adună.

Frederic a avut noroc deoarece Karl Theodor n-a găsit de cuviinţă să-şi consulte succesorul, ducele Carol de Zweibrucken, înainte de a semna tratatul cu Austria. Ducele Carol, care dorea să-şi menţină drepturile asupra Bavariei, a adus cazul în faţa Dietei imperiale. Când Frederic a ameninţat că va porni războiul pentru a-l susţine pe ducele Carol ca urmare a plângerii acestuia în faţa dietei, Iosif a crezut că e doar o fanfaronadă şi a refuzat să negocieze, în schimb i-a trimis o scrisoare lui Frederic în scopul de a-l insulta.

> Sper că veţi binevoi să-mi permiteţi, în calitate de conducător al imperiului, să am ceva cunoştinţe despre constituţia noastră. Nu cred că majestatea voastră se aşteaptă ca Austria să cedeze în faţa electorului de Brandenburg, într-un caz în care nu aveţi nici o autoritate.

Mi se pare că păstraţi prea mult amintirea de a fi fost un general victorios şi că aveţi o armată de 200.000 de oameni şi un colonel care a scris cărţi despre istoria militară. Dumnezeu a dăruit aceste avantaje şi altor puteri în afară de Prusia. Dacă majestăţii voastre îi face plăcere să conducă 200.000 de oameni la luptă, atunci voi fi acolo cu acelaşi număr de soldaţi şi gata de a vă satisface gustul pentru bătălii. După ce vom fi luptat şi vom fi arătat Europei cât suntem de încăpăţânaţi, ne vom băga din nou spadele în teacă.

Frederic nu glumea şi acum ambele tabere se găseau în situaţia în care nu s-ar mai fi putut retrage cu demnitate. În iulie 1778, Prusia a declarat război Austriei şi trupele prusace au trecut, nu pentru prima oară, graniţa în Boemia.

Războiul a dezamăgit. Armata prusacă îşi pierduse multe din calităţile sale din 1763. Nu s-au dat lupte ci, în locul acestora, o serie de manevre au dus într-un punct mort în privinţa Boemiei. Trupele prusace s-au dovedit mult mai slab pregătite decât odinioară, iar un număr de 30.000 de oameni a dezertat. În cea mai mare parte a timpului, armatele rivale au umblat în toate părţile după mâncare, ceea ce a făcut ca războiul să capete porecla derizorie de „războiul cartofului". Până în octombrie 1778 armata prusacă revenise acasă şi ambele părţi erau gata să înceapă negocierile de pace. Dacă Frederic se simţea dezamăgit că nu câştigase nici o victorie în acest război, Iosif era în aceeaşi situaţie. Şi el visase să devină un general strălucit şi sperase să egaleze, prin această campanie, cariera timpurie a lui Frederic. Războiul a arătat că talentele lui militare nu erau mai mari decât ale tatălui său.

Războiul a demonstrat, de asemenea, că nici una dintre părţi nu se putea baza pe aliaţi. Rusia a refuzat să trimită trupe în ajutorul lui Frederic în timp ce Franţa s-a comportat similar faţă de Austria, ceea ce indica în mod clar că aceşti aliaţi nu se vor implica decât într-un război care le-ar fi servit propriile interese. Cu toate acestea, atât Rusia cât şi Franţa erau gata să servească drept mediatori la conferinţa de pace de la Teschen. Negocierile au fost uşurate de faptul că Frederic ştia că Maria Tereza este categoric împotriva războiului. Ea chiar făcuse pasul extraordinar de a-i trimite o scrisoare în particular lui Frederic, imediat după începerea conferinţei, asigurându-l că nu dorea lupta şi că era gata să accepte un compromis.

Tratatul de la Teschen (mai 1779) acorda Austriei o mică parte din Bavaria, cunoscută sub numele de Careul Interior. Restul îi revenea lui Karl Theodor şi urma ca, după moartea acestuia, să treacă în stăpânirea ducelui de Zweibrucken. În plus, Austria era de acord ca cele două mici provincii, Ausbach şi Bayreuth, învecinate cu Bavaria, să se alipească la Prusia atunci când conducătorul lor, o rudă îndepărtată a lui Frederic, va muri. Frederic putea fi mulţumit de ceea ce realizase. Deşi armata lui se comportase prost,

făcuse suficient pentru a-l împiedica pe Iosif să acapereze teritorii însemnate şi o mai mare putere în Germania şi pentru a demonstra încă o dată că nu se putea întâmpla nimic important în Sfântul Imperiu Roman fără consimţământul Prusiei.

5. Răsturnarea alianţelor

În ciuda succesului avut în războiul pentru succesiune în Bavaria, ultimii ani ai lui Frederic au continuat să fie dominaţi de teama de Austria. Faptul că aliata sa, Rusia, nu l-a susţinut activ în 1778, era un indiciu clar pentru Frederic că Ecaterinei îi era indiferent în ce termeni se afla cu Prusia. De-a lungul anilor el ajunsese să depindă de această alianţă, considerând-o principalul atu împotriva Austriei. Ecaterina, dimpotrivă, considera că alianţa nu mai foloseşte Rusiei. Principalul ei interes era să cucerească teritorii pe seama Imperiului Otoman. Împărăteasa, precaută ca întotdeauna şi ferindu-se să înfrunte mai mulţi duşmani decât era necesar, a început să-l curteze pe Iosif. Ea intenţiona să-l convingă pe acesta să coopereze într-un război îndreptat împotriva Imperiului Otoman. Împreună ar fi putut să-şi împartă teritoriile otomane din Europa şi să refacă regatul creştin al Constantinopolelui. Kaunitz visa de mult un război împotriva Imperiului Otoman şi n-a fost greu să-l convingă pe Iosif că aici şi nu în Germania se puteau câştiga pământuri, glorie şi o compensaţie pentru pierderea Sileziei. Existau, desigur, şi aspecte îngrijorătoare, de ordin practic, în legătură cu alianţa cu Rusia. Fără îndoială că Rusia intenţiona să se folosească de Austria pentru a-şi atinge propriile interese şi a-şi mări puterea. Iosif, ca şi Frederic, nutrea rezerve în a se alia cu un vecin atât de puternic şi, eventual, periculos. Totuşi acesta era un dezavantaj minor comparat cu beneficiile uriaşe aduse nu numai de cucerirea unor teritorii turceşti ci şi de a avea Rusia ca aliat, ceea ce însemna ca Prusia să rămână încă o dată izolată şi lipsită de prieteni.

Răsturnarea alianţelor a cerut timp pentru a fi adusă la îndeplinire. Alianţa ruso-prusacă n-a mai fost reînnoită în 1781 dar a fost nevoie să treacă încă trei ani până când alianţa ruso-austriacă să fie ratificată şi abia în 1788 s-a produs mult aşteptatul atac combinat asupra Imperiului Otoman. Frederic n-a putut să intre în competiţie cu oferta lui Iosif de ajutor în războiul împotriva Imperiului Otoman şi, din nou, s-a văzut izolat. Din această poziţie, aparent vulnerabilă, Frederic a ripostat la ultima provocare din partea lui Iosif.

Frederick al II-lea (dreapta) şi alţi membri ai Ligii Prinţilor, 1785

6. Liga prinţilor, 1785

În 1785 Iosif s-a simţit destul de puternic pentru a-şi reînnoi planul de a schimba Ţările de Jos pentru Bavaria. De data asta, obiecţiile ducelui de Zweibrucken urmau să fie înnăbuşite printr-o mită de un milion de guldeni.

Pentru a doua oară Iosif spera să-l pună pe Frederic în faţa unui fait acompli[1] dar, de data asta, Austria se afla într-o poziţie mult mai puternică decât în 1778. Cu toate acestea, Frederic s-a dovedit din nou superior împăratului austriac. Nereuşind să găsească aliaţi între puterile europene, el s-a îndreptat către micile state germane care se simţeau ameninţate de ambiţiile Habsburgilor. În iulie 1785, Frederic a devenit conducătorul Ligii prinţilor germani, cunoscută sub numele de Fürstenbund. Scopul acesteia era „păstrarea şi întărirea sistemului imperial german". În decurs de câteva săptămâni, 14 dintre statele mai importante din Germania se alăturaseră uniunii. Dintre membrii săi făceau parte atât conducători protestanţi cât şi catolici precum şi patru dintre cei şapte electori care alegeau sfântul împărat roman. Acesta însemna un formidabil vot de neîncredere pentru Iosif. Dacă ar fi stăruit în planul său de rocadă a Bavariei, Iosif se vedea acum confruntat cu un război împotriva majorităţii statelor germane. Atât Rusia cât şi Franţa au declarat categoric că nu vor oferi nici un ajutor aliatului lor. Încă o dată Iosif a fost obligat să renunţe la planul în privinţa Bavariei şi, acum, definitiv.

Frederic se putea felicita în ultimele luni de viaţă că a reuşit să pună capăt ambiţiilor Austriei şi să menţină statutul Prusiei de egală a acesteia în cadrul Sfântului Imperiu Roman, chiar şi fără alianţa cu marile puteri. Desigur, este o ironie a istoriei că Frederic, care-şi începuse cariera printr-o agresiune neprovocată împotriva unui monarh nou, slab şi lipsit de experienţă, şi care nu ezitase să cucerească şi să devasteze neajutorata Saxonie în 1756, poza acum în apărător al libertăţii micilor state germane.

Odată ce Fürstenbund îşi atinsese scopul de a stăvili ambiţiile Austriei, Frederic i-a pus capăt. Această uniune fusese utilizată numai pentru a proteja interesele Prusiei şi nu, cum au afirmat unii istorici germani din secolul al XIX-lea, deoarece Frederic dorea unificarea Germaniei. Faptul că a reuşit să convingă atâtea state mici că nu doreşte să-şi mărească teritoriile şi că interesul lor era să-l aibă drept protector împotriva agresiunii austriece spune multe despre calităţile dovedite de Frederic şi după 1763. Aceasta a fost încununarea carierei strălucite a lui Frederic în război şi diplomaţie.

7. Realizările Austriei

a) Păstrarea statutului de mare putere

Manevrele politice externe lipsite de strălucire ale lui Iosif între 1778 şi 1785 par să fie punctul culminant a şaizeci de ani de declin în istoria Austriei. Reputaţia acestui monarh va scădea în continuare datorită comportării slabe a

[1] Fapt împlinit (lb.franc.) (n.t.)

armatei austriece în momentul când, în sfârşit, a pornit la război împotriva Imperiului Otoman, în 1788. În timp ce armata Ecaterinei repurta victorie după victorie, armata austriacă a fost în chip umilitor înfrântă. Austria a fost obligată să renunţe grabnic la război şi a avut noroc că n-a pierdut teritorii prin tratatul de pace. Înfrângerea în faţa turcilor semnalase prima dovadă clară a declinului Austriei, în 1739. Cincizeci de ani mai târziu, istoria părea că se repetă.

Declinul militar al Austriei era, totuşi, mai mult o aparenţă decât o realitate. Armata, care dovedise o calitate mai bună în timpul războiului de şapte ani, nu s-a comportat mai prost decât mult lăudata armată prusacă în războiul cartofului. Existau indicii că, în timp ce armata prusacă devenea osificată datorită aderenţei sale rigide la metodele din ce în ce mai depăşite ale lui Frederic, armata austriacă dovedise o oarecare flexibilitate şi capacitatea de a se adapta noilor metode şi armamente. În timpul războaielor purtate împotriva revoluţiei franceze şi a lui Napoleon (1792-1815) armata Austriei a luptat mult mai bine decât cea prusacă. Austria (deşi înfrântă) spre deosebire de Prusia, nu a fost niciodată cucerită de Napoleon, iar în 1815 era, în mod evident, cea mai puternică dintre cele două state germane. Habsburgii fuseseră, timp de secole, puşi în faţa, unor răspunderi şi probleme deosebite, în calitate de conducători ai Austriei. Era de aşteptat din partea lor, în mod firesc, să-şi apere teritoriile multinaţionale risipite, împotriva marilor puteri rivale şi, în plus, ei se simţeau obligaţi să-şi menţină întâietatea în Sfântul Imperiu Roman, să apere credinţa catolică şi să acţioneze ca bastion al Europei în faţa ameninţării otomane. Carol al VI-lea în mod vădit nu se ridicase la înălţimea unei asemenea politici externe, de largă anvergură europeană, dar Kaunitz se putea lăuda cu unele succese. El a redus ameninţarea prusacă prin crearea de alianţe cu celelalte puteri şi, în acelaşi timp, a câştigat unele teritorii. Galiţia (1772), Bucovina (1775) şi Careul Interior (1779) împreună reprezentau o compensaţie pentru pierderea Sileziei, contribuind întrucâtva la recâştigarea prestigiului Austriei.

Roadele politicii lui Kaunitz nu trebuie, însă, supraestimate. Austria n-a mai putut să-şi recâştige Silezia şi nici vechea poziţie de supremaţie absolută în Germania. Frederic a continuat să manipuleze şi să umilească Austria în drepturile ei până la moartea lui. Deşi Kaunitz poate fi considerat un diplomat strălucit care a reinstaurat prestigiul Austriei după dezastrul din 1741 şi a sfârşit prin a câştiga pentru ţară teritorii însemnate, plasând-o în centrul unui sistem diplomatic de alianţe, el poate fi privit şi ca cel ce n-a reuşit să recâştige pământul pierdut sau cel răspunzător de incapacitatea Austriei de a se măsura cu Frederic în domeniul diplomaţiei.

b) Crearea statului austriac

Edward Crankshaw, în cartea sa privind istoria Imperiului Austriac, a dat capitolului despre Maria Tereza titlul de „Crearea Austriei moderne". Aceasta este o afirmaţie îndrăzneaţă dar, probabil, justificată.

Carol al VI-lea se dovedise un conducător mediocru care se înconjurase de linguşitori şi care nu înţelegea nici limitele puterii sale, nici limitele financiare ale statului. Sub regimul său candid, Austria a pierdut războaie şi a ajuns falimentară. Nu s-au făcut nici un fel de încercări pentru întărirea instituţiilor guvernamentale iar adevărata putere a rămas în mâinile nobilimii, provinciilor şi Bisericii. Austria în timpul lui Carol al VI-lea se confrunta cu aceleaşi probleme ca şi Polonia. În faţa calităţilor şi agresivităţii lui Frederic al II-lea era posibil ca Austria să împărtăşească soarta Poloniei.

Faptul că acest lucru nu s-a întâmplat nu se datorează în întregime Mariei Tereza. La supravieţuirea Austriei ca stat, după 1740, a contribuit însuşi Frederic, care nu dorea s-o vadă zdrobită cu totul. Austria împiedicase Franţa, timp de secole, să controleze Sfântul Imperiu Roman şi prăbuşirea acesteia putea duce la resuscitarea ambiţiilor franceze. Frederic prefera să aibă de-a face, ca vecin, cu o Austrie slăbită şi nu cu o Franţă militaristă, şi a acţionat în timpul războiului pentru succesiune în Austria conform acestor ţeluri. De două ori a semnat tratate de pace cu Austria, renunţând la război în momente decisive, tocmai pentru a se asigura că Austria va putea pe viitor să înfrângă Franţa.

În pofida acestor evenimente, supravieţuirea Austriei s-a datorat în cea mai mare măsură Mariei Tereza. Agresiunea prusacă a obligat-o să rezolve unele dintre problemele statului. Spre deosebire de Iosif, ea nu viza un stat unitar centralizat şi autocratic, însă şi-a dat seama că anumite reforme sunt esenţiale pentru supravieţuirea Austriei. Faptul că nu a avut o concepţie clară a reprezentat atât tăria cât şi slăbiciunea ei. Lipsa de coordonare a reformelor şi puternica subiectivitate manifestată de împărătească au constituit slăbiciuni, mai ales că ea a continuat să-şi lege soarta de confesiunea catolică şi să persecute minorităţile religioase care constituiau un procentaj însemnat al populaţiei.

Un conducător animat de o concepţie clară asupra puterii de stat ar fi căutat să reducă divizările interne. Maria Tereza a continuat obiceiul tatălui său de a face cheltuieli extravagante, construind palate şi ducând o viaţă de curte care a stârnit admiraţia însă a dus la faliment. A dovedit o loialitate excesivă faţă de soţul ei. În final, Maria Tereza s-a dovedit un reformator dintre cei mai prudenţi, care a evitat să abordeze frontal problemele atunci când, aşa cum s-a întâmplat în Ungaria, o atitudine hotărâtă ar fi putut stârni opoziţia.

Cu toate acestea, Austria îi datorează multe acestei împărătese a cărei politică s-a dovedit pragmatică şi realistă, prudentă şi gata de a accepta compromisuri. O abordare radicală a reformelor, cum dorea fiul ei, ar fi stârnit o rezistenţă înverşunată. Deşi nu este adevărat, aşa cum susţine MacCartney, că „nu au existat revolte serioase" în timpul domniei ei, deoarece au fost unele răscoale (dintre care cea mai importantă fiind aceea a şerbilor din Boemia), acestea au putut fi controlate şi nu s-au exxtins într-atât încât să ameninţe conducerea. Maria Tereza a dovedit înţelepciune, luând decizii realiste şi realizabile şi o mare iscusinţă în alegerea consilierilor şi miniştrilor săi. Ea a fost conştientă că trebuia să acorde prioritate maximă reducerii puterii nobilimii şi creării unui sistem de guvernare eficient şi a unui serviciu civil onest. Maria Tereza a dovedit o mai mare preocupare decât Frederic pentru binele supuşilor ei şi un puternic simţ al responsabilităţii. Ea îşi trata supuşii cum îşi trata propria familie şi chiar a afirmat că este „mama poporului" său. La moartea ei, populaţia a plâns-o sincer, deşi s-ar putea ca aceasta să se fi datorat într-o egală măsură temerilor de ceea ce ar fi fost în stare excentricul ei fiu să facă în lipsa influenţei ei moderatoare, ca şi afecţiunii faţă de împărătească.

8. Realizările Prusiei

Prusia în 1713 suferea de multe dintre slăbiciunile Austriei. Şi acest stat avea, de asemenea, o economie înapoiată şi teritorii împrăştiate geografic, ceea ce-l făcea vulnerabil în faţa atacurilor. Prusia, asemeni Austriei, avea o nobilime prea puternică şi un monarh a cărui putere era absolută doar în teorie. Legarea provinciilor împrăştiate într-un stat unitar, transformarea Prusiei într-una din marile puteri ale Europei şi crearea unui sistem de guvernare şi a unei armate care, cel puţin aparent, era prima pe continent, se datorează atât lui Frederic Wilhelm I, cât şi lui Frederic al II-lea.

Crearea statului prusac modern este, în cea mai mare măsură, opera lui Frederic Wilhelm. În timp ce fiul său a adăugat unele elemente noi, în special o reformă legislativă amplă, care au depăşit de departe eforturile foarte modeste făcute în această direcţie de Maria Tereza în Austria, grânarele de stat, ca provizie împotriva foametei, şi încercarea hotărâtă, deşi limitată, de a încuraja comerţul şi industria prusacă, fundamentele statale care au permis aceste dezvoltări au fost creaţia lui Frederic Wilhelm. Frederic al II-lea s-a dovedit prudent, chiar conservator în privinţa reformării sistemului de guvernare pe care l-a moştenit. El a păstrat Directoratul General, nesfârşitele tururi de inspecţie şi structura forţelor armate chiar şi atunci când s-au dovedit categoric depăşite. În realitate, Frederic s-a dovedit mult mai puţin reformator decât Maria Tereza. La sfârşitul domniei lui, sistemul prusac nu mai era

superior celui din Austria cum fusese în 1740, iar evenimentele de după 1790 urmau să dovedească faptul că Austria s-a putut adapta mult mai bine la situaţia creată de Napoleon.

Dacă Frederic al II-lea poate fi criticat pentru că nu a îmbunătăţit sistemul de guvernare instituit de tatăl său, au existat şi domenii în care a dovedit calităţi superioare Mariei Tereza şi o mai bună înţelegere a realităţii. Frederic, fără a avea convingeri religioase proprii, a continuat politica tatălui său de toleranţă religioasă faţă de toate minorităţile şi a evitat astfel una dintre sursele principale de dezbinare a statului, care se manifestau în Imperiul Austriac. El a dovedit, de asemenea, o comportare deosebită faţă de nobilime, încercând să o coopteze la conducere, să o flateze şi să-i confere o poziţie de monopol în privinţa funcţiilor înalte din guvern şi armată. Acest fapt a creat o anumită dependenţă a lui Frederic de nobili dar a însemnat, probabil, o cale mai realistă de a guverna efectiv faţă de sistemul Mariei Tereza, bazat pe un mic grup de birocraţi aleşi în special din clasa mijlocie. În sfârşit, Frederic a dovedit o cunoaştere profundă a necesităţii de solvabilitate financiară. Maria Tereza, datorită cheltuielilor extravagante ale curţii, a continuat să fie dependentă de împrumuturile nobiliare pentru a-şi menţine aparatul guvernamental. Spre deosebire de ea, Frederic şi-a putut permite să coopereze cu nobilimea, fiind conştient că nu va deveni prea dependent de aceasta.

Frederic Wilhelm şi Frederic al II-lea au creat un stat bazat pe armată. Acest fapt, mai presus de toate, a constituit diferenţa dintre Prusia şi Austria. Prusia a rămas o putere de prim rang bazată pe resurse de rangul doi, puterea sa fiind fragilă, iar evenimentele din 1806 au demonstrat că putea fi distrusă cu uşurinţă. Cu toate acestea, realizările lui Frederic Wilhelm şi Frederic al II-lea rămân remarcabile. Ei au creat cel mai eficient sistem de guvernare şi cea mai bună armată din Europa. Ei au lăsat, de asemenea, o moştenire importantă care a determinat viitoarea istorie a Germaniei.

9. Rivalitatea dintre Habsburgi şi Hohenzollerni şi Europa

Timp de sute de ani s-a considerat că Austria a fost statul dominant în Germania şi că principala ameninţare a poziţiei sale provenea din exterior, din partea Imperiului Otoman şi a Franţei. Provocarea neaşteptată din partea Prusiei, venită într-un moment când atât Franţa cât şi Imperiul Otoman se aflau în declin, a modificat nu numai politica Germaniei, ci a întregii Europe. În urma unor războaie epuizante, ambele state au ajuns să aibă o putere şi influenţă similare. În 1786 Austria era cel mai întins dintre cele două state, având o poziţie (aparent) de invidiat în centrul unui sistem de alianţe. Prusia a reuşit, totuşi, să se menţină, prin combinarea abilităţilor diplomatice şi a

reputaţiei de a avea cel mai vestit comandant şi cea mai bună armată a secolului al XVIII-lea.

Conflictul dintre cele două state le-a slăbit, probabil, în aceeaşi măsură, având consecinţe pe termen lung asupra întregii Germanii. Acest fapt a facilitat încercările Ecaterinei a II-a a Rusiei de a-şi extinde teritoriile prin asmuţirea unul împotriva altuia a singurelor două state care s-ar fi putut opune cuceririlor ei. Deşi Ecaterina a dovedit iscusinţă diplomatică, aliindu-se întâi cu Prusia şi apoi cu Austria, după cum i-au dictat interesele, trebuie să recunoaştem că profunda suspiciune reciprocă dintre cele două state germane i-a uşurat cu mult sarcina. În mod similar, ostilitatea austro-prusacă, ce a continuat chiar şi după 1790, le-a oprit să se unească împotriva ameninţării reprezentate de revoluţia franceză, facilitând considerabil sarcina lui Napoleon, care a putut astfel să înfrunte cele două state pe rând şi nu în acelaşi timp.

Istoria Austriei în secolul al XVIII-lea oferă un exemplu semnificativ pentru pericolul pe care-l are de înfruntat un stat, odinioară puternic, ce-şi bazează autoritatea numai pe reputaţie. Ascensiunea Prusiei şi faptul că a înfruntat cu succes Austria rămâne unul dintre puţinele exemple din istorie când un stat mic şi cu resurse modeste reuşeşte să intre în rândul marilor puteri şi să modifice echilibrul de putere. Această victorie a fost fragilă şi de scurtă durată; cu toate acestea a reprezentat o realizare remarcabilă, datorată lui Frederic Wilhelm şi Frederic al II-lea.

***Note la capitolul** „Austria şi Prusia după 1763"*

Probabil în cadrul examinării nu veţi fi întrebaţi numai în legătură cu relaţiile austro-prusace de după 1763. De aceea este important ca notiţele la acest capitol să fie o continuare a celor alcătuite pentru perioada 1740-1763. Principalele trăsături ale epocii respective, care trebuie să se oglindească în notiţe, sunt:

1. Care au fost obiectivele politicii externe a Prusie după 1763?
2. Care au fost obiectivele politicii externe a Austriei după 1763?
3. Ce metode a folosit Prusia pentru a-şi realiza obiectivele?
4. Ce metode a folosit Austria pentru a-şi realiza obiectivele?
5. Şi-a atins Frederic ţelurile după 1763?
6. Şi-a realizat Austria obiectivele după 1763?
7. Care au fost efectele rivalităţii austro-prusace?

Veţi putea alcătui un set util de notiţe folosind aceste titluri şi referindu-vă la titlurile corespunzătoare din capitol.

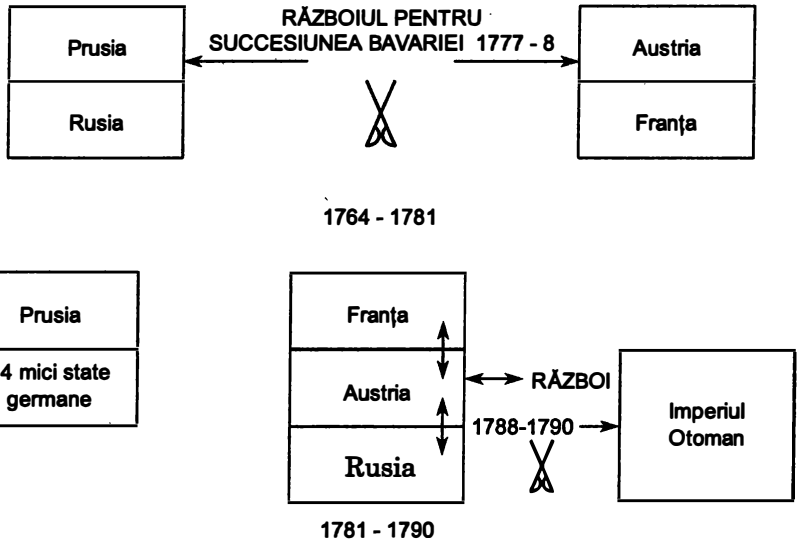

Rezumat - Austria şi Prusia după 1763

***Chestiuni bazate pe surse istorice la capitolul** „Austria şi Prusia după 1763"*

1. Părerile Mariei Tereza în legătură cu prima împărţire a Poloniei

Citiţi fragmentele din scrisorile Mariei Tereza de la pp. 143-144 şi apoi răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Explicaţi referirile la i) „ne-am purtat asemeni prusacilor" (rândul 1), ii) „o naţiune inocentă" (rândul 10) şi iii) „să imităm viclenia altora" (rândul 12) (*6 puncte*)

b) Pe ce se baza Maria Tereza când afirma că politica anterioară a Austriei „ne-a câştigat admiraţia Europei şi respectul duşmanilor noştri" (rândul 5)? (*4 puncte*)

c) Explicaţi de ce argumentul ei că „este mai bine să fii considerat slab decât necinstit" era inacceptabil pentru Iosif şi Kaunitz (*4 puncte*)

d) Există dovezi că politica externă a Mariei Tereza, începând cu 1740, s-a bazat pe ipocrizie? (*6 puncte*)

2. Războiul pentru succesiune în Bavaria

Citiţi scrisorile lui Frederic al II-lea de la p. 145 şi Iosif al II-lea la pp. 145-146 şi apoi răspundeţi la următoarele întrebări.

a) Comentaţi referirile la i) „Don Quixote" (p. 145 rândul 2), ii) „Împăratul" (p. 145, rândul 5) şi iii) „Electorul de Brandemburg" (p. 145 rândul 3) (*6 puncte*)

b) De ce considera Frederic că achiziţionarea Bavariei de către Austria îi va „oferi arme pe care să le folosească împotriva noastră"? (*4 puncte*)

c) În ce privinţă scrisoarea lui Iosif era menită să-l înfurie pe Frederic? (*4 puncte*)

d) Comparaţi tonul şi conţinutul scrisorii Mariei Tereza în legătură cu împărţirea Poloniei cu cele ale scrisorii lui Iosif al II-lea către Frederic. Se justifica teama lui Frederic că Iosif ar constitui o ameninţare mai mare decât Maria Tereza la adresa Prusiei? (*6 puncte*)

3. Surse vizuale în legătură cu conflictul austro-prusac

Priviţi portretele lui Frederic Wilhelm I (p. 34), Carol al VI-lea (p. 19), Frederic al II-lea (p. 127), Maria Tereza (p. 108) şi desenul de la p. 148

a) Portretele oficiale ale monarhilor erau comandate chiar de către aceştia şi urmăreau să măgulească persoana portretizată. Ce imagine a regalităţii este creată în fiecare dintre cele patru portrete? (*8 puncte*)

b) Cât de autentică, în fiecare caz, este imaginea prezentată în portrete? (*8 puncte*)

c) Ce valoare au astfel de portrete formale pentru istoric? (*4 puncte*)

d) Cunoscând că întrunirea prinţilor arătată în desen nu a avut loc în realitate, ce valoare are desenul pentru istorici? (*5 puncte*)

Tabel Cronologic

1618	Începutul războiului de 30 de ani în Germania
1648	Tratatul de la Westphalia pune capăt războiului de 30 de ani
1658	Leopold I este ales sfânt împărat roman
1683	Asedierea Vienei de către Imperiul Otoman
1685	Se naşte Carol al VI-lea al Austriei
1688-1697	Războiul Ligii de la Augsburg
1692	Hanovra devine cel de-al nouălea electorat al imperiului
1697	August al II-lea al Saxoniei este ales rege al Poloniei
1699	Tratatul de la Karlowitz: Austria câştigă Ungaria, Croaţia, Transilvania şi Slovenia de la Imperiul Otoman
1700	Începutul războiului pentru succesiune în Spania
1701	Frederic al III-lea devine regele Frederic I al Prusiei
1703-1711	Carol este susţinut de aliaţi pentru a deveni rege al Spaniei
1704	august, bătălia de la Blenheim
1705	Iosif I este ales sfânt împărat roman
1711	aprilie, moartea lui Iosif I. Carol al VI-lea devine împărat al Austriei
1712	ianuarie, se naşte Frederic al II-lea al Prusiei
1713	Carol al VI-lea introduce Sancţiunea Pragmatică
	februarie, Frederic Wilhelm I devine rege al Prusiei
	aprilie, tratatul de la Utrecht pune capăt războiului pentru succesiune în Spania
1714	martie, prin tratatul de la Radstadt, Franţa şi Austria pun capăt amestecului lor în războiul pentru succesiune din Spania
	august, electorul George de Hanovra devine regele George I al Angliei
1715	Prusia intră în marele război nordic împotriva Suediei
1715	Ludovic al XV-lea devine rege al Franţei

1716	Începutul războiului dintre Austria şi Imperiul Otoman
1717	decretul educaţiei în Prusia
	mai, se naşte Maria Tereza a Austriei
1718	iulie, tratatul de la Passarowitz: Austria câştigă Valahia[1] şi Serbia de la Imperiul Otoman
1718-1719	Războiul dintre Austria şi Spania
1720	februarie, încheierea păcii între Prusia şi Suedia. Prusia câştigă ţinutul Stettin
1723	Înfiinţarea Directoratului General în Prusia
1726	alianţa austro-rusă
1729	Prusia acceptă Sancţiunea Pragmatică
1733	Stabilirea sistemului cantonal pentru recrutările în armată din Prusia
	februarie, moartea lui August al II-lea al Poloniei
	august, începe războiul pentru succesiune în Polonia
1736	începutul războiului austro-turc
1738	noiembrie, tratatul de la Viena pune capăt războiului de succesiune din Polonia: August al III-lea este confirmat ca rege al Poloniei, Stanislas Lesczinski devine duce de Lorena iar Francisc de Lorena se căsătoreşte cu Maria Tereza a Austriei
1739	iulie, bătălia de la Crocyka: armata otomană înfrânge Austria
	septembrie, tratatul de la Belgrad pune capăt războiului austro-turc: Austria pierde Valahia[1] şi Serbia
	octombrie, începe războiul de la Jenkins Ear dintre Anglia şi Spania
1740	31 mai, moartea lui Frederic Wilhelm: Frederic al II-lea devine rege al Prusiei
	20 octombrie, moartea lui Carol al VI-lea: Maria Tereza devine împărătească a Austriei
	16 decembrie, Prusia invadează Silezia
1741	aprilie, bătălia de la Mollwitz: Frederic al II-lea învinge Austria şi păstrează Silezia

[1] Autorul, în mod eronat, consideră întreaga Valahie; în fond a fost vorba doar de o parte a Olteniei şi Banat (n. t.)

	mai-iulie, Franţa, Spania, Bavaria şi Saxonia intră în război împotrivă Austriei: începutul războiului pentru succesiune în Austria
	iunie, dieta de la Pressburg: Maria Tereza cere ajutor Ungariei
	august, armata franceză invadează Boemia
1742	ianuarie, Carol al VI-lea, elector al Bavariei, este ales sfânt împărat roman
	mai, bătălia de la Chotusitz: victoria Prusiei asupra Austriei
	iulie, tratatul de la Berlin dintre Prusia şi Austria
	decembrie, armata franceză este alungată din Boemia
1743	iunie, bătălia de la Dettingen: Anglia înfrânge Franţa
	iunie, Bavaria este cucerită de Austria
1744	august, Frederic al II-lea invadează Saxonia: începutul celui de-al doilea război pentru Silezia
1745	iunie, bătălia de la Hohenfriedburg: victoria Prusiei asupra Austriei
	septembrie, Francisc, soţul Mariei Tereza, este ales sfânt împărat roman
	septembrie, bătălia de la Soor: victoria Prusiei asupra Austriei
	decembrie, tratatul de la Dresda: Prusia păstrează Silezia şi-l acceptă pe Francisc I ca sfânt împărat roman
1748	Maria Tereza acceptă planurile lui Haugwitz de reformă a taxelor
1748	octombrie, se înfiinţează în Austria Oficiul Suprem de Justiţie, tratatul de la Aix-la-Chapelle (Aachen) dintre Franţa şi Austria pune capăt războiului de succesiune în Austria.
1749	sunt unite cancelariile din Austria şi Boemia
1750	Kaunitz este numit ambasador al Austriei în Franţa
1753	Kaunitz devine cancelar al Austriei
	Maria Tereza instituie Comisia pentru reformă legislativă
	Maria Tereza pune bazele directoratelor pentru comerţ şi afaceri externe
1756	ianuarie, convenţia de la Westminster dintre Prusia şi Anglia

1 mai, primul tratat de la Versailles dintre Austria şi Franţa

17 mai, Anglia declară război Franţei

29 august, Frederic al II-lea atacă Saxonia: începutul războiului de 7 ani

1757 ianuarie, Sfântul Imperiu Roman declară război Prusiei. Se trasează planul pentru împărţirea Prusiei

februarie, Rusia declară război Prusiei

martie, Suedia declară război Prusiei

1 mai, al doilea tratat de la Versailles dintre Austria şi Franţa. Franţa declară război Prusiei

6 mai, bătălia de la Praga: armata austriacă este înfrântă de Frederic al II-lea

18 iunie, bătălia de la Kolin: Prusia este învinsă

5 noiembrie, bătălia de la Rossbach: Frederic al II-lea reuşeşte cu greu să-i învingă pe francezi

5 decembrie, bătălia de la Leuthen: Frederic al II-lea reuşeşte cu greu să-i învingă pe austrieci

1758 aprilie, începutul subsidiilor engleze către Prusia

aprilie, invadarea Moraviei de către Prusia

25 august, bătălia de la Zorndorf: Frederic al II-lea îi învinge pe ruşi

14 octombrie, bătălia de la Hochkirch: austriecii îl înfrâng pe Frederic al II-lea

1759 1 august, bătălia de la Minden: armata Hanovrei înfrânge cu greu armata franceză

12 august, bătălia de la Kunersdorf: Austria şi Rusia îl învinge cu greu pe Frederic al II-lea

1760 în Austria se înfiinţează Consiliul de Stat

15 august, bătălia de la Leignitz: Prusia învinge Austria

octombrie, armata rusă ocupă Berlinul timp de patru zile

3 noiembrie, bătălia de la Torgau: Frederic al II-lea îi învinge pe austrieci

1761 octombrie, căderea guvernului condus de William Pitt. În Anglia se pune capăt subsidiilor engleze către Prusia

1762 5 ianuarie, moartea împărătesei Elisabeta a Rusiei: urcarea pe tron a lui Petru al III-lea

5 mai, Rusia semnează tratatul de pace cu Prusia

	17 iulie, asasinarea lui Petru al III-lea; ascensiunea la tron a Ecaterinei a II-a
1763	decretul pentru educaţie în Prusia
	10 februarie, tratatul de la Paris pune capăt războiului de şapte ani dintre Anglia, Franţa şi Spania
	15 februarie, tratatul de la Hubertusburg pune capăt războiului de şapte ani dintre Austria şi Prusia
	3 octombrie, moartea lui August al III-lea al Poloniei
1764	aprilie, este semnată alianţa ruso-prusacă
	7 septembrie, Stanislas Poniatowski este ales rege al Poloniei
1765	Prusia înfiinţează Banca de Stat
	18 august, moartea împăratului Francisc: Iosif al II-lea este ales sfânt împărat
1768-1774	Războiul ruso-turc
1769	februarie, Austria obţine ţinutul Spisz de la Polonia
1772	august, prima împărţire a Poloniei
1773	Austria îi expulzează pe iezuiţi
1774	moartea lui Ludovic al XV-lea: urcarea pe tron a lui Ludovic al XVI-lea
1775	mari răscoale ţărăneşti în Boemia
	Austria anexează Bucovina de la Imperiul Otoman
1776	în Austria este abolită tortura
1777	încercarea Mariei Tereza de a-i expulza pe evrei din Viena
	decembrie, moartea electorului Maximilian Iosif al Bavariei
1778	iunie, armata austriacă ocupă Bavaria
	3 iulie, Prusia declară război Austriei: începutul războiului pentru succesiune în Bavaria („războiul cartofilor")
1779	13 mai, tratatul de la Teschen pune capăt războiului pentru succesiune în Bavaria
1780	29 noiembrie, moartea Mariei Tereza: ascensiunea la tron a lui Iosif al II-lea
1781	februarie, este semnată alianţa austro-rusă
1784	este ratificată alianţa austro-rusă
1785	ianuarie, Iosif al II-lea reia planul de a ceda Bavaria în schimbul Ţărilor de Jos

	23 iulie, Frederic înfiinţează Fürstenbund (Liga prinţilor) pentru a rezista în faţa Austriei
1786	17 august, moartea lui Frederic al II-lea: accesul la tron a lui Frederic Wilhelm al II-lea
1788	februarie, Iosif al II-lea declară război Turciei
1789	începutul revoluţiei franceze
1790	moartea lui Iosif al II-lea: accesul la tron al lui Leopold al II-lea
1791	august, sfârşitul războiului austro-turc
1792	alianţa austro-prusacă împotriva Franţei
1794	se încheie reforma codului legislativ în Prusia
1797	moartea lui Frederic Wilhelm al II-lea al Prusiei: accesul lui Frederic Wilhelm al III-lea
1806	14 octombrie, bătălia de la Jena: Napoleon distruge vechea Prusie
1815	Congresul de la Viena pune capăt războaielor napoleoniene şi reinstaurează dominaţia Austriei asupra Germaniei

Bibliografie suplimentară

1. Lucrări care tratează istoria Germaniei

Există un număr de lucrări consacrate istoriei Germaniei în secolul al XVIII-lea care oferă o relatare utilă a conflictului dintre Habsburgi şi Hohenzollerni. Una dintre cele mai recente este:

J. Gagliardo, *Germany under the Old Regime* (*Germania sub vechiul regim*) (Longman, 1991)
Această carte acoperă perioada respectivă, pe parcursul a patru capitole şi oferă o imagine echilibrată asupra personajelor istorice principale. Este bine scrisă, interesantă şi temeinic documentată. Ar fi indicat să începeţi cu bibliografia dacă doriţi să descoperiţi cărţile de specialitate cele mai folositoare.

O carte mai veche, dar de încredere şi plină de informaţii este:

H. Holborn, *A History of Modern Germany, 1648-1840* (*Istoria Germaniei Moderne, 1648-1840*) (Eyre & Spottiswoode, 1965)
Există mai multe lucrări bune în privinţa istoriei Prusiei. Vă recomand în special:

H. W. Koch, *A History of Prussia* (*Istoria Prusiei*) (Longman 1978)
Această carte se bazează pe o serie de surse de primă mână şi tratează echilibrat atât problemele de politică internă cât şi pe cele de politică externă.

Lucrări de istorie generală a Imperiului Austriac sunt mei greu de găsit:

E. Wangermann, *The Austrian Achievement* (*Realizările Austriei*) (Thames & Hudson, 1973)
Această carte oferă o analiză competentă şi de încredere a perioadei şi este, probabil, cea mai bună carte în domeniu.

O lucrare mai puţin documentată, dar mai accesibilă este:

E. Crankshaw, *The Habsburgs* (*Habsburgii*) (Weidenfeld & Nicolson, 1971)
Această carte realizează unele portrete favorabile ale lui Carol al VI-lea şi Mariei Tereza, având şi ilustraţii atractive. Cu toate acestea, nu oferă detalii şi este, probabil, prea părtinitoare cu respectivii monarhi.

2. Biografii

Nu există biografii ale lui Carol al VI-lea în limba engleză, iar unica biografie a lui Frederic Wilhelm I are o vechime de peste 50 ani şi este greu de găsit. Există însă o mulţime de biografii ale lui Frederic al II-lea şi Mariei Tereza.

Cea mai bună biografie a Mariei Tereza rămâne:

E. Crankshaw, *Maria Theresa* (Longman, 1966)
Cartea conţine o mulţime de documente de primă mână. Crankshaw este favorabil Mariei Tereza şi trage concluzia că aceasta a realizat multe lucruri, însă acceptă şi faptul că uneori a avut eşecuri sau a greşit. Este o lucrare mai bună decât rivala ei principală:

C. Macartney, *Maria Theresa and the House of Austria* (*Maria Tereza şi Casa de Austria*) (Lawrence Verry, 1969)
Macartney tratează politicile interne prea pe scurt.

Istoricii au fost mereu atraşi de personalitatea şi realizările lui Frederic al II-lea. De aceea există multe biografii ale acestuia. Două par mai folositoare:

L. Reiners, *Frederick the Great* (*Frederic cel Mare*) (New English Library, 1978)
Reiners acordă o atenţie egală politicilor interne şi celor externe. Veţi constata că această carte este folositoare cu condiţia să ţineţi cont de părtinirea pe care o dovedeşte autorul. Cartea este totuşi mai interesantă decât:

D. B. Horn, *Frederick the Great and the Rise of Prussia* (*Frederic cel Mare şi ascensiunea Prusiei*) (English University Press, 1964)
Totuşi, Horn oferă avantajul că analizează impactul produs de Frederic asupra viitoarei istorii a Germaniei.

3. Studii de specialitate

Pentru cei interesaţi în a afla mai multe despre împărţirile Poloniei şi războaiele împotriva Imperiului Otoman, recomand:

A. Stiles, *Russia, Poland and the Ottoman Empire* (*Rusia, Polonia şi Imperiul Otoman*) (Hodder & Stoughton, seria Acces la istorie, 1991)
Această carte oferă o descriere clară a cauzelor şi efectelor împărţirii Poloniei şi le analizează din punctul de vedere al Rusiei şi Poloniei.

O analiză detaliată a campaniilor militare ale lui Frederic şi un argument puternic în favoarea geniului său militar pot fi găsite în

C. Duffy, *Frederick the Great: A Military Life* (*Frederic cel mare; O viaţă militară*) (Routledge, 1985)
Această carte va fi considerată dificilă de toţi studenţii în afară acelora entuziasmaţi de războaie.

H. M. Scott (Ed), *Elightened Absolutism* (*Absolutismul luminat*) (Macmillan, 1990)
Cartea include eseuri asupra Austriei şi asupra politicii Mariei Tereza faţă de Ungaria.

Influenţa tot mai mare exercitată de Iosif asupra politicilor ulterioare ale Mariei Tereza este detaliat tratată în două lucrări:

D. Beales, *Joseph II: Volume I* (Cambridge University Press, 1987)
Cartea acoperă primii ani ai lui Iosif I şi este mai accesibilă decât

T. C. W. Blanning: *Joseph II and Enlightened Despotism* (*Iosif al II-lea şi despotismul luminat*) (Longman, 1970)
Capitolul al II-lea tratează reformele Mariei Tereza şi anii de frustrantă ucenicie ai lui Iosif.

acces la istorie

Editorul colecției: Keith Randell

Colecția *Acces la istorie* oferă o introducere concisă și foarte accesibilă în studiul perioadelor importante ale istoriei europene. Fiecare titlu este o lectură plăcută adresată elevilor, studenților, dar și publicului larg. Toate capitolele includ planuri de studiu pentru elevi și studenți.

***Habsburgii și Hohenzollernii, 1713-1786* oferă o relatare limpede a cauzelor, naturii și efectelor rivalității dintre Austria și Prusia într-o perioadă tumultuoasă a istoriei Europei. Austria, inima Sfântului Imperiu roman de națiune germană, o mare putere aflată acum la restriște, încearcă să câștige influență în Europa prin diplomație. Prusia, un stat sărac și lipsit de resurse, se transformă într-o mare putere prin strălucite fapte de arme și organizarea în spirit militar a instituțiilor sale. Analiza se concentrează asupra impactului războaielor, în special a războiului pentru succesiunea la tronul acestor două state și a Europei ca întreg. O analiză aparte este consacrată rolului cheie al unor remarcabili șefi de stat, în special al lui Frederic cel Mare al Prusiei.**

ISBN 973-571-356-X

9789735713560